

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
НАН УКРАЇНИ»

**ДОСВІД РАДИ СПІВРОБІТНИЦТВА
АРАБСЬКИХ ДЕРЖАВ ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ
У ПРОЦЕСАХ ІСТОРИЧНОГО ПОСТУПУ
БЛИЗЬКОСХІДНОГО РЕГІОНУ**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ НАН УКРАЇНИ»

**ДОСВІД РАДИ СПІВРОБІТНИЦТВА
АРАБСЬКИХ ДЕРЖАВ ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ
У ПРОЦЕСАХ ІСТОРИЧНОГО ПОСТУПУ
БЛИЗЬКОСХІДНОГО РЕГІОНУ**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

*За загальною редакцією
кандидата історичних наук, доцента
В.О. Шведа*

Київ – 2022

УДК 94:327.7 (5+15)
Р-68

*Рекомендовано до друку Вченою радою Державної установи
«Інститут всесвітньої історії НАН України»
(протокол № 7 від 17 листопада 2022 р.)*

Рецензенти:

Рубель В.А., доктор історичних наук, професор,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Срібняк І.В., доктор історичних наук, професор,
Київський університет імені Бориса Грінченка

Редакційна колегія:

Прип'ік Є.О., к.е.н. (відповідальний науковий редактор)
Пророченко Н.О., к.і.н., доц.
Швед В.О., к.і.н., доц. (загальна редакція)

Досвід Ради співробітництва арабських держав Перської затоки у процесах історичного поступу Близькосхідного регіону: збірник наукових праць. За заг. ред. канд. іст. наук., доц. В. О. Шведа. Київ: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. 160 с.

Збірник, основою якого стали матеріали міжнародної наукової конференції, проведеної у листопаді 2021 р., присвячений аналізу нинішньої ролі РСАДПЗ у трансформаційних процесах на Близькому Сході, формуванні сучасної системи регіональної безпеки. Розглянуто особливості двосторонніх процесів відносин арабських монархій, що об'єднались у це об'єднання, з ключовими глобальними і регіональними акторами, стан відносин РСАДПЗ з Україною, позиції країн-членів об'єднання щодо російського вторгнення в Україну.

**УДК 94:327.7 (5+15)
Р-68**

*За достовірність інформації в опублікованих матеріалах відповідають автори.
Передрук можливий у разі посилання на автора і видання.*

© Державна установа
«Інститут всесвітньої історії
НАН України», 2022

THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
STATE INSTITUTION
«INSTITUTE OF WORLD HISTORY
OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE

**THE EXPERIENCE OF THE COOPERATION
COUNCIL FOR THE ARAB STATES
OF THE GULF IN THE PROCESSES
OF HISTORICAL PROGRESS
OF THE MIDDLE EAST REGION**

COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS

*General Editorship by
Ph.D. in History
V.O. Shved*

Kyiv – 2022

***Recommended for publishing by the Academic Council of the State Institution
“Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine”
(Protocol № 7, November 17, 2022)***

Reviewers:

Rubel V.A., Doc. of Sc. (Hist.), Prof.
Sribnyak I.V., Doc. of Sc. (Hist.), Prof.

Editorial Board:

Prorochenko N.O., Ph.D. (Hist.), Docent
Prypik Y.O., Ph.D. (Econ.) – Chief Scientific Editor
Shved V.O., Ph.D. (Hist.), Docent – General Edition

The experience of the Cooperation Council for the Arab States of the Gulf in the processes of historical progress of the Middle East region: Proceedings of the International Scientific Conference. Ed. by V.O. Shved, The National Academy of Sciences of Ukraine, State Institution “Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine”. Kyiv, 2022. 160 p.

The collection, based on the materials of the international scientific conference held in November 2021, is devoted to the analysis of the current role of the Gulf Cooperation Council in the transformation processes in the Middle East and the formation of a modern regional security system. The peculiarities of the bilateral processes of relations of the Arab monarchies, united in this association, with the key global and regional actors, the state of relations between the GCC and Ukraine, and the position of the member countries of this union regarding the Russian invasion of Ukraine are considered.

**УДК 94:327.7 (5+15)
P-68**

Authors are responsible for validity of information in the published materials.
No part of this publication may be reprinted without reference.

© State Institution “Institute of World History
of the National Academy of Sciences
of Ukraine”, 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	9
Швед В.О. Відносини США та арабських країн Перської затоки у період президентства Дж. Байдена	13
Олійник О.М. Відносини Китаю з Радою співробітництва арабських держав Перської затоки	30
Швед В.О. РСАДПЗ та Ізраїль: динаміка відносин на сучасному етапі	50
Мудрієвська І.І. Шейх Заїд бін Султан Аль Нагаян як засновник Об'єднаних Арабських Еміратів	63
Аулін О.А. Специфіка розвитку відносин між Турецькою Республікою і РСАДПЗ	81
Пророченко Н.О. Відносини Ірану з державами-членами РСАДПЗ на сучасному етапі	90
Зелінський А.Л. Відносини окремих членів РСАДПЗ і Ліванської Республіки на прикладі дипломатичної кризи 2021–2022 рр.	113
Прип'ік Є.О. Демографічні процеси в арабських країнах Перської затоки у контексті соціально-економічних перетворень	124

Гуцало С.Є. Еволюція позиції країн-членів РСАДПЗ щодо палестинсько-ізраїльського конфлікту	137
Бобровицький А.В. Україна та країни Ради співробітництва арабських держав Перської затоки – можливості і перспективи	146
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	156

CONTENTS

INTRODUCTION	9
Shved V.O. Relations between the USA and the Arab states of the Persian Gulf during the presidency of J. Biden	13
Oliynyk O.M. China's relations with the Cooperation Council for the Arab States of the Gulf	30
Shved V.O. Gulf Cooperation Council and Israel: Dynamics of relations at the present stage	50
Mudriyevska I.I. Sheikh Zayed bin Sultan Al Nahyan as a founder of the United Arab Emirates	63
Aulin O.A. The specifics of relations between Turkey and the Cooperation Council for the Arab States of the Gulf	81
Prorochenko N.O. Iran's relations with the Gulf Cooperation Council member states at the present stage	90
Zelinskiy A.L. Relations between individual members of the GCC and the Republic of Lebanon on example of the diplomatic crisis of 2021–2022	113
Prypik Y.O. Demographic processes in the Arab states of the Persian Gulf in the context of socio-economic transformations	124

Gutsalo S.Y. The evolution of the position of GCC member states regarding the Palestinian-Israeli conflict	137
Bobrovytskyi A.V. Ukraine and the countries of the Cooperation Council for the Arab States of the Gulf – opportunities and prospects	146
INFORMATION ABOUT AUTHORS	156

ПЕРЕДМОВА

25 травня 1981 року глави аравійських монархій – Бахрейн, Катару, Кувейту, Об'єднаних Аравських Еміратів, Оману та Саудівської Аравії, на своєму саміті в Абу-Дабі підписали Хартію про створення Ради співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ). Хартія визначила сутність нової організації як «платформу для координації та інтеграції між країнами-членами в усіх сферах, які спрямовані на досягнення їхньої єдності».

За свій 41 рік існування і розвитку зазначена інтеграційна структура аравійських монархій перетворилася на найуспішнішу в арабському світі. Її шлях також не був безхмарним. Він зазнав не лише успіхів, а й також серйозних випробувань. Достатньо згадати Ірано-Іракську війну 1980–1988 років, війну у Перській затоці 1990 року, Арабську весну 2011 року, кризові періоди 2014 та 2017–21 років у відносинах РСАДПЗ з Катаром, які поставили цю структуру на межу фактичного розпаду. У цьому відношенні, 42-й саміт об'єднання у грудні 2021 року, не лише перегорнув сторінку майже чотирьохрічної катарської кризи, а й визначив нові стратегічні напрямки подальшого поглиблення інтеграційних процесів у межах Ради Співробітництва. В силу низки об'єктивних та суб'єктивних чинників РСАДПЗ перетворилась у головний локомотив розвитку всього арабського світу, зайнявши в ньому лідерські позиції. Якщо у 1981 році сукупний валовий продукт усього об'єднання становив 200 млрд доларів США, то сьогодні перевищив позначку у 1 трлн 600 млрд доларів США, тобто зріс у 8 разів.

Протягом останнього десятиліття країни-члени РСАДПЗ знаходяться на етапі розгортання широкомасштабних реформ, які охоплюють усі сфери суспільного життя, від економіки до свідомості. Довгострокові програми реформ, що мають стратегічний характер, спрямовані передусім на те, щоб перейти від моделі економіки, що базується на ви-

добутку й продажу вуглеводнів, до диверсифікованої економіки, з перетворенням країн на найпотужніший фінансово-інвестиційний хаб.

Країни-члени РСАДПЗ відіграють важливу роль у формуванні нового регіонального порядку як у Близькосхідному регіоні в цілому, так і в районі Перської затоки. Останнім часом в районі Перської затоки відбуваються значні зміни у геополітичному балансі сил. Загострення протистояння з Іраном за вплив у регіоні та зменшення присутності сил США в регіоні, підштовхнуло арабські монархії до зближення з Ізраїлем, що призвело у кінцевому підсумку до підписання Бахрейном та Об'єднаними Арабськими Еміратами Угод Авраама, які нормалізували їхні відносини з Ізраїлем.

З початком російської агресії проти України, країни РСАДПЗ зайняли в основному нейтральну позицію. Вони підтримали резолюцію ООН від 2 березня 2022 року, яка закликала до припинення агресії. Водночас, вони не назвали прямо Росію агресором і не засудили її відкрито за вторгнення до України. Також зазначені країни не приєдналися до антиросійських санкцій. Така їхня позиція пояснюється декількома чинниками. Керівництво цих країн сприймає російсько-українську війну не через ціннісні орієнтири того світу, який прийнято вважати «цивілізованим» і який розглядає цю війну як «боротьбу світу демократії і свободи проти тиранії, авторитаризму й диктатури». Вони не відчують себе невід'ємною частиною зазначеного світу й тому для них у зв'язку із нинішньою російсько-українською війною на перший план вийшли проблеми, пов'язані із впливом цієї війни на продовольчу, енергетичну й фінансову безпеку їхніх країн, а також ще й те, як скористатися нинішньою ситуацією в своїх суто меркантильних інтересах, як зберегти безпечну дистанцію між ворогуючими таборами у цьому протистоянні, щоб не прогадати. До того ж для більшості з них були характерні великі обсяги співпраці з Росією у сфері військово-технічного співробітництва, енерге-

тики тощо. Бачимо у лідерах цих країн тяжіння до авторитарного режиму В. Путіна. Свою роль зіграли й тріщини в політичних відносинах між Саудівською Аравією та Об'єднаними Арабськими Еміратами з нинішньою адміністрацією та особисто президентом США Дж. Байденом. Все це в цілому й визначило нинішню позицію арабських монархій до російської агресії проти України. Разом з тим, незламна стійкість українського народу, його Збройних Сил, тяжкі злочини російських окупантів призводять до поступової зміни позиції керівництва цих країн до російсько-української війни на більш проукраїнську. Так, Катар взяв участь у міністерській конференції на військовій базі США «Рамштайн» 26 квітня 2022 року, спрямованій на синхронізацію та координацію військової допомоги Україні.

Арабські країни-члени РСАДПЗ займають важливе місце у стратегічних пріоритетах зовнішньої політики України на Близькому Сході. Це спонукає українських науковців ґрунтовно досліджувати комплекс питань, пов'язаних із аналізом їхньої внутрішньої і зовнішньої політики, місця і ролі у системі світового й регіонального порядку. Такі відомі українські науковці як О. Коппель, В. Нагайчук, Ю. Кочубей, Р. Петюра, Б.Парахонський, Ю. Скороход, Л. Скороход, Н. Пророченко, М. Субх, О. Богомолів, В. Швед, О. Волович та інші у своїх працях розглянули цілу низку питань, пов'язаних із аналізом історичного розвитку РСАДПЗ, особливостями та орієнтацією зовнішньої політики країн-членів цієї структури, трансформаційних перетворень, що відбуваються у просторі Ради співробітництва. Водночас динаміка світової політики, нові виклики та ризики вимагають подальшої постійної уваги до дослідження питань ролі РСАДПЗ у світовій та регіональній політиці та у зовнішньополітичній стратегії України. У презентованому збірнику наукових праць представлені низка доповідей та виступів, які були заявлені для участі в Міжнародній науковій конференції «Досвід Ради Співробітництва арабських держав Перської за-

токи у процесах історичного поступу Близькосхідного регіону», що відбулась в онлайн-режимі 25 листопада 2021 року в Державній установі «Інститут Всесвітньої історії НАН України».

Редакційна колегія збірника сподівається, що матеріали, розміщені у представленому збірнику, стануть черговим кроком у формуванні науково-аналітичних підвалин сучасної близькосхідної стратегії Української держави.

ВІДНОСИНИ США ТА АРАБСЬКИХ КРАЇН ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ У ПЕРІОД ПРЕЗИДЕНТСТВА ДЖ. БАЙДЕНА

Анотація. У статті досліджується еволюція зовнішньополітичного курсу адміністрації президента США до арабських країн Перської затоки за період перебування Дж. Байдена на посаді Президента США. Наукова новизна питання визначається аналізом результатів впровадження адміністрацією Дж. Байдена головних принципів зовнішньої політики щодо арабських монархій та осмислення перших результатів, прорахунків, перспектив у її впровадженні.

Відзначається, що у перші місяці свого президентства Дж. Байден та його команда спрямували свої зусилля щодо країн-членів Ради співробітництва арабських держав Перської затоки на те, щоб найкращим чином поєднати демократичні цінності із відновленням лідерства США в регіоні. У цьому контексті нова американська адміністрація ще виокремила такі головні пріоритети: якнайшвидше закінчення війни в Ємені та серйозний перегляд цінностей і зміст американо-саудівських відносин.

Однак, такі кроки Дж. Байдена як фактичне ігнорування ним принца спадкоємця Саудівської Аравії Мохаммеда бін Салмана, фактичне припинення постачання саудитам та еміратам сучасної наступальної зброї виявилось малоефективним і не дозволяє ефективно вирішувати головні стратегічні завдання США у регіоні. Особливо очевидним стала їхня невідповідність реаліям регіону після початку російської агресії проти України, коли Президент США запросив лідерів Саудівської Аравії та ОАЕ значно підняти рівень видобутку нафти з тим, щоб компенсувати втрати на світовому ринку внаслідок введення ембарго на російську нафту.

Тому США довелось вносити серйозні корективи у свою політику стосовно арабських монархій. Близькосхідне турне американського президента 13-16 липня 2022 р. дозволило адміністрації США відновити довіру до США у регіоні як до надійного партнера, зміцнити свої лідерські позиції та забезпечити простір для подальшого розвитку відносин з арабськими монархіями.

Ключові слова: Джо Байден, Рада Співробітництва арабських держав Перської затоки, війна в Ємені, Королівство Саудівська Аравія, «рекалібрація», саміт РСАДПС + 3

Summary. *The article examines the evolution of the foreign policy course of the US President's administration towards the Arab countries of the Persian Gulf during the period of J. Biden's tenure as US President. The scientific novelty of the issue is determined by the analysis of the results of the foreign policy main principles implementation in relation to the Arab monarchies by the administration of J. Biden and the understanding of the first results, miscalculations, perspectives in its implementation.*

It is noted that in the first months of his presidency, J. Biden and his team directed their efforts towards the member countries of the Cooperation Council for the Arab States of the Gulf to best combine democratic values with the restoration of US leadership in the region. In this context, the new American administration has also highlighted the following main priorities: ending the war in Yemen as soon as possible and seriously revising the values and content of the American-Saudi relations.

However, such steps by J. Biden as his actual ignoring of the Crown Prince of Saudi Arabia, Mohammed bin Salman, and the actual termination of the supply of modern offensive weapons to the Saudis and the Emirates have proven to be ineffective and do not allow the United States to effectively solve the main strategic tasks in the region. Their inconsistency with the realities of the region became especially obvious after the beginning of Russian aggression against Ukraine, when the US

President invited the leaders of Saudi Arabia and the UAE to significantly increase the level of oil production in order to compensate for losses on the world market due to the introduction of embargo on Russian oil.

Therefore, the USA had to make serious adjustments to its policy regarding the Arab monarchies. The Middle East tour of the US president on July 13-16, 2022 allowed the US administration to restore trust in the United States in the region as a reliable partner, strengthen its leadership position and provide space for further development of relations with the Arab monarchies.

Key words: Joe Biden, Cooperation Council for the Arab States of the Gulf, the war in Yemen, Kingdom of Saudi Arabia, Gulf Cooperation Council +3

Постановка проблеми. Адміністрація нового президента США інтенсивно опрацьовує основні напрями своєї зовнішньої політики та визначає підходи до ключових проблем сучасності. У контексті відновлення лідерських позицій США у світі, «повернення» та знаходження відповідей на нові виклики, адміністрація Дж. Байдена окреслила новий порядок денний і у відносинах з арабськими країнами Перської затоки – у регіоні, який традиційно знаходиться у центрі зовнішньої політики США протягом останніх десятиліть. Промови, виступи, інтерв'ю як самого президента США, так і найважливіших членів його команди – державного секретаря США, радника з питань національної безпеки та інших дозволяють проаналізувати, які головні проблеми у відносинах США з цією групою арабських країн виходять на перше місце у комплексі завдань, що стоять перед американською дипломатією у зазначеному регіоні, які нові підходи та акценти притаманні сучасному зовнішньополітичному курсу США щодо арабських країн Перської затоки, як втілюються головні принципи зовнішньої політики Дж. Байдена – відновлення демократії, захист прав особистості, боротьба з корупцією та інші, – у конкретні зовнішньополітичні дії його адміністрації у зазначеному регіоні.

Аналіз досліджень та публікацій. Вище окреслена тема, передусім, досліджується низкою американських глобальних «мозкових центрів» (global «think tanks»), таких як Фонд Карнегі за міжнародний мир (Ф. Вебрі, А. Нагі, Р. Соколські, М. Янг, М. Ахія); Вашингтонський інститут близькосхідної політики (С. Гендерсон, Д. Маковські, М. Найтс, Дж. Соломон); Вашингтонський інститут країн Перської затоки (Х. Ібіш, К. Сміт Діван, Е. Субріер, А.Л. Якобс); Інститут Брукінса (Т. Кофман Вимс, Б. Ридел); Центр безпекових та міжнародних досліджень (Е. Кордесман) та інші. З'являються й перші публікації в Україні, в яких висвітлюються деякі аспекти досліджуваної проблеми [1]. Втім, дослідженням, що з'явилися, ще бракує цілісності, комплексного підходу до аналізу проблеми. Вони, як правило, розглядають лише окремі проблеми формування зовнішньополітичного курсу нової адміністрації США щодо арабських країн Перської затоки.

З огляду на вищезазначене, *метою статті* є комплексне дослідження формування контурів зовнішньополітичного курсу адміністрації Дж. Байдена щодо арабських країн Перської затоки для приведення зовнішньої політики США у цьому регіоні відповідно до загальнонаціональних інтересів і головних принципів, що сповідують президент США та його команда.

Виклад основного матеріалу. Основні аспекти бачення Джо Байденем та його командою оновленої моделі взаємовідносин США з арабськими країнами Перської затоки були сформовані під час передвиборних змагань у 2019–2020 рр. Головною особливістю цієї моделі є те, що вона базується на позиції Байдена, який наголошує на тому, що він твердо дотримується демократичних та ліберальних цінностей як наріжного каменю відносин між країнами.

У своїй програмній промові з питань зовнішньої політики 11 липня 2019 р. у відділенні аспірантури Міського університету Нью-Йорку кандидат у президенти Дж. Байден відзначив: «Як президент, я домагатимусь негайних кроків по відновленню демократії у США і альянсів... триумф демократії і лібералізму

над фашизмом, авторитаризмом створив вільний світ» [2]. Саме крізь призму зазначених принципів Джо Байден та його команда виокремили декілька найважливіших проблем у взаємовідносинах США з арабськими країнами Перської затоки.

В епіцентрі цих проблем є намагання припинити підтримку війни в Ємені, ініціатором якої є Саудівська Аравія, та тісно пов'язані з цією проблемою питання безпосередніх американо-саудівських відносин. Демократи на чолі з Байденем піддавали гострій критиці політику Д. Трампа щодо повної підтримки дій Саудівської Аравії в Ємені і зосередили свої зусилля на спробах обмежити або зовсім припинити підтримку війни Саудівської Аравії проти повстанців хуситів у Ємені. Вбивство у Стамбулі відомого саудівського журналіста Дж. Хашоггі, який працював в американських виданнях, та фактичне нехтування цим злочином адміністрацією Д. Трампа, додало ще більш гострої тональності жорсткій критиці демократами Саудівської Аравії та стану американо-саудівських відносин. Джо Байден характеризував деяких саудівських лідерів як «вигнанців». Ця подія сприяла зближенню позицій демократів з деякими республіканцями, такими як Л. Грем та М. Рубіо, що дозволило Конгресу зайняти більш жорстку позицію щодо законодавчого обмеження американського втручання в єменський конфлікт. Зазначена перша успішна спроба заборонити втручання США в цей конфлікт через двопартійну підтримку законопроекту у Конгресі зіштовхнулася згодом із накладенням Д. Трампом вето. Тому й не мало очікуваних наслідків [3]. До того ж критики американо-саудівських відносин за президентства Трампа, особливо демократи, висловлювали велику стурбованість щодо політичних репресій у Саудівській Аравії, особливо стосовно ув'язнення та жорстокого поводження із захисницею прав жінок Л. аль-Хазлюль і низкою письменників, таких як Р. Бадаві. Також мали місце нагляд та тиск на саудівців, які мешкали у США та Канаді, та висловлювали критику на адресу саудівської влади. Додатковим чинником напруги стало намагання саудівських дипломатів на

території США допомагати деяким саудитам уникнути судових процесів, ініційованих ФБР. Критика команди Дж. Байдена була, передусім, сфокусована на спадкоємці саудівського престолу Мохаммеді бін Салмані, якого значна частина американського істеблішменту звинувачувала в організації вбивства журналіста Дж. Хашоггі. У цьому контексті Д. Трампа звинувачували в тому, що він встановив неформальні зв'язки із принцем-спадкоємцем. На думку демократів, Д Трамп та його зять Дж. Кушнер використовували цей зв'язок на шкоду національним інтересам США. В свою чергу, про деякі рішення, які ухвалювались у координації з США, принц-спадкоємець навіть не інформував свого батька, короля Саудівської Аравії Салмана. Так, наприклад, королю не повідомили стосовно секретного візиту наприкінці 2020 р. ізраїльської делегації на чолі з прем'єр-міністром Б. Нетаньяху та главою «Моссаду» Й. Коеном.

Попри гостру критику Дж. Байденом під час передвиборних змагань Д. Трампа щодо його політики по відношенню до Саудівської Аравії, підтримки дій Королівства у Ємені, кандидат у президенти США від Демократичної партії рішуче підтримав угоди Авраама (The Abraham Accords) про нормалізацію відносин між Ізраїлем, Об'єднаними Арабськими Еміратами і Бахрейном. На думку Байдена та його команди, зазначені угоди створюють нові реалії у регіоні, вони відбивають стратегічне зближення між низкою арабських країн та Ізраїлем не лише щодо спільного бачення безпекових викликів, а й також їхні спільні інтереси щодо глибокого технологічного та економічного співробітництва [4]. Угоди Авраама кореспондують з тією моделлю міжнародних відносин на Близькому Сході, яку обстоює Байден, головними складовими якої є дипломатія, інтеграція Ізраїлю у регіон, зміцнення зв'язків і навіть створення альянсу між проамериканськими країнами та інші ініціативи, спрямовані на зміцнення багатостороннього, заснованого на праві, міжнародного порядку [5].

За день до інаугурації новообраного президента США, номінований на посаду Держсекретаря США Е. Блінкен на слуханнях

у Конгресі окреслив основні напрями адміністрації Дж. Байдена стосовно зовнішньополітичного курсу у відносинах з арабськими країнами Перської затоки. По-перше, США вбачатимуть в цих країнах своїх союзників і партнерів у ґрунтовній доробці нового варіанту всеосяжної угоди з Іраном, яка б включала й питання іранської програми розгортання балістичних ракет та припинення агресивної політики іранського режиму в регіоні. Наступним напрямом є припинення підтримки США воєнної кампанії в Ємені під проводом Саудівської Аравії. Ця кампанія призвела до найгіршої гуманітарної ситуації в світі. Сполучені Штати залишаються партнерами Саудівської Аравії і допомагатимуть їй надалі Королівству захищатись від агресії, в тому числі, й від хуситів. Водночас США мають повністю переглянути зміст свого співробітництва із Саудівською Аравією у відповідності із своїми інтересами та цінностями. Е. Блінкен також обґрунтував позицію команди Дж. Байдена щодо визначення організації Ансараллах (Ansarallah) (хусити) як міжнародної терористичної структури. Саме такий закон було підписано Д. Трампом буквально за десять днів до інаугурації Дж. Байдена. Подібне визначення хуситів, які контролюють території в Ємені, де мешкають близько 80 відсотків населення країни, вкрай заважає здійсненню масштабної гуманітарної допомоги єменському населенню.

По-друге, Е. Блінкен визнав, що Угоди Авраама є значним досягненням попередньої адміністрації Д. Трампа, і нова американська адміністрація має багато зробити для того, щоб зазначений процес нормалізації відносин між Ізраїлем та арабськими країнами Перської затоки поглиблювався, «робив Ізраїль та регіон більш безпечним». На його думку, Угоди відкривають нові перспективи та можливості для туризму, бізнесу, торгівлі і все це є надзвичайно позитивним [6].

4 лютого 2021 р. Президент США Дж. Байден вперше виступив із розгорнутою промовою у Державному департаменті США, у якій обґрунтував ключові положення своєї зовнішньої політики. Байден визначив головні додаткові кроки щодо корек-

ції зовнішньої політики США і кращого поєднання демократичних цінностей із дипломатичним лідерством США. Серед таких першочергових кроків було назване спрямування американської дипломатії на закінчення війни в Ємені – війни, яка створила гуманітарну та стратегічну катастрофу. Перед командою американських фахівців, які ведуть Близький Схід, було поставлене завдання забезпечити підтримку дій США в ООН стосовно припинення вогню, відкриття гуманітарних каналів та відновлення довгоочікуваних мирних переговорів. Байден сповістив про призначення досвідченого дипломата Т. Лендеркінга спеціальним послом у питаннях єменського конфлікту. Також було об'явлено про припинення Америкою підтримки наступальних операцій у війні в Ємені. Водночас, було підкреслено, що Саудівська Аравія потерпає від ракетних атак, ударів дронів та інших загроз з боку проіранських угруповань. Тому США продовжуватиме підтримувати і допомагати Саудівській Аравії захищати свій суверенітет та територіальну цілісність [7].

Подальші кроки адміністрації Дж. Байдена засвідчили, що вона послідовно, наполегливо, і одночасно коректно втілює в життя заявлені у президентській промові завдання. У заяві Держсекретаря США Е. Блінкена з приводу анулювання визначення Ансараллаха як терористичної організації (12 лютого 2021 р.), наголос зроблено на тому, що такий крок допоможе єменським партіям сфокусуватись на залученні до діалогу, і американська сторона закликає всі партії працювати у напрямку досягнення остаточного політичного рішення, яке означатиме закінчення гуманітарної кризи, від якої потерпає єменський народ [8].

27 січня 2021 р. адміністрація Дж. Байдена тимчасово призупинила продаж зброї і техніки Саудівській Аравії та Об'єднаним Арабським Еміратам. Як заявив представник Держдепу, це стосується як продажу високоточної зброї Саудівській Аравії, так і найновіших винищувачів F-35 для Еміратів, як частини Угоди Авраама. Зазначена угода з Еміратами на суму 23 млрд. дол. США була підписана Д. Трампом в останній день його перебування на

посаді президента США. І хоча офіційні представники США запевнили, що у цьому немає нічого незвичайного і кожна нова адміністрація переглядає угоди про продаж зброї, ухвалені попередньою адміністрацією, така опція Байдена говорить про те, що у такий спосіб він прагне змінити позиції Саудівської Аравії та ОАЕ з деяких питань, пов'язаних з їхньою роллю у Ємені та інших частинах Близькосхідного регіону [9]. Водночас, Держсекретар США Е. Блінкен провів перемовини із міністрами закордонних справ Еміратів та Саудівської Аравії. З лютого 2021 р. у телефонній розмові з міністром закордонних справ ОАЕ Шейхом Абдуллою бін Заедом Аль-Нагаяном йшлося про заходи у напрямку пониження напруги в регіоні, виконання Угод Авраама та співробітництва щодо захисту ОАЕ від регіональних загроз та для співпраці з метою зниження напруги та завершення конфліктів [10]. 5 лютого 2021 р. Е. Блінкен розглянув із міністром Саудівської Аравії принцом Файсалом бін Фарханом низку питань, які торкались регіональної безпеки, прав особистості та закінчення війни в Ємені. Зазначена дискусія відбулась у той самий день, коли США заявили про наміри переглянути визначення хуситів. Держсекретар США під час дискусії окреслив ключові пріоритети нової адміністрації США, в тому числі захист прав особистості та закінчення війни в Ємені [11]. Саудівська сторона фактично погодилась з рішенням Дж. Байдена щодо припинення підтримки війни в Ємені. Заступник міністра оборони Саудівської Аравії принц Халід бін Салман підкреслив, що Королівство підтримує всі дипломатичні зусилля, спрямовані на досягнення всебічного поліпшення рішення по Ємену і вітає призначення Т. Лендеркінга спеціальним послом США у Ємені [12].

Однією з найбільш складних та делікатних проблем у американо-саудівських відносинах при новій адміністрації США є її негативне ставлення до нинішнього принца-спадкоємця Королівства Мохаммеда бін Салмана. Так, Е. Блінкен у своєму інтерв'ю каналу MSNBS 1 лютого 2021 р. прямо заявив про принца-спадкоємця: «Він був звинувачений нашою розвідувальною

службою у тому, що наказав здійснити брутальне вбивство журналіста Хашоггі». Він пояснив, що Саудівська Аравія є для США важливим партнером у боротьбі з тероризмом, у намаганні забезпечити регіональну стабільність. Однак, продовжив Держсекретар США, американська сторона має бути впевненою у тому, що це партнерство має відповідати «нашим інтересам і нашим цінностям» [13].

Деякі наступні кроки, зроблені американською стороною, дозволяють зробити припущення, що адміністрація Дж. Байдена намагатиметься не допустити того, щоб Мохаммед бін Салман став у майбутньому королем Саудівської Аравії. Самим серйозним кроком стало оприлюднення 26 лютого 2021 р. доповіді Національної розвідки США, в якій саудівського принца-спадкоємця прямо звинувачено у безпосередній організації вбивства Дж. Хашоггі. На думку багатьох аналітиків, така опція адміністрації США фактично перекривала Мохаммеду бін Салману можливість стати королем країни [14].

Ці та деякі інші кроки американської сторони засвідчують наскільки серйозно нинішня адміністрація США розпочала перегляд відносин із Саудівською Аравією з тим, щоб привести їх у відповідність із національними інтересами та ключовими цінностями Сполучених Штатів. Водночас така політика «рекалібрації» відносин із Саудівською Аравією, насамперед із принцем-спадкоємцем Мохаммедом бін Салманом виявилася мало ефективною. Вона не врахувала належним чином як політичні реалії, так і ті цивілізаційні цінності, які визначають характер та індивідуальні особливості принца-спадкоємця. Охолодження відносин між Дж. Байденом та принцем-спадкоємцем негативно позначилось на можливостях американської адміністрації реалізовувати свої стратегічні завдання в регіоні. Особливо це виявилось з початком російської агресії проти України, коли Президент США звернувся з проханням до керівництва Саудівської Аравії та Об'єднаних Арабських Еміратів забезпечити значне збільшення видобутку нафти задля зниження ціни на між-

народному ринку і блокування подальшого подорожчання цін на пальне у самих США. Однак обидві монархії відмовили Дж. Байдену у цьому проханні [15]. Така позиція країн РСАДПЗ визначена декількома чинниками. По-перше, арабійські монархії намагаються зберігати нейтральні позиції щодо російсько-української війни, враховуючи свої широкі зв'язки із Росією. По-друге, у такий спосіб ними було продемонстровано їхню незгоду із фактичним ігноруванням саудівського принца-спадкоємця, а також політикою адміністрації Дж. Байдена щодо дій Об'єднаної арабської коаліції в Ємені та звинуваченням лідерів цих країн у недемократичності [16].

Тому адміністрація США почала здійснювати кроки у напрямку зближення з арабійськими монархіями, в першу чергу із Саудівською Аравією. Все це призвело до того, що 30 травня 2022 року нафтовий картель ОПЕК+ ухвалив рішення про підвищення рівня видобутку нафти до обсягів більше ніж 400 000 барелів щоденно [17].

13–16 липня 2022 р. Президент США Дж. Байден здійснив вкрай важливе близькосхідне турне, яке стало фактично переламним пунктом у відносинах США з країнами-членами РСАДПЗ, а також заклало підвалини для їхнього всебічного оновлення відповідно до нових глобальних та регіональних викликів.

Основним напрямом нового етапу у розвитку відносин США із країнами-членами РСАДПЗ стали наступні:

1. Сполучені Штати підтвердили, що залишаються активним лідером у Близькосхідному регіоні, і є надійним партнером для арабійських монархій. «Ми не відійдемо і не залишаємо вакуум, який заповнять Китай, Росія чи Іран» [18]. Напередодні свого візиту президент США визнав, що рішення попередніх адміністрацій щодо стратегічного розвороту від Близького Сходу було «помилкою» [19].

2. Адміністрація президента США обґрунтувала 5 головних принципів свого нового формату відносин з країнами Близького Сходу, в тому числі й з арабійськими монархіями. Найго-

ловнішим з них є те, що Сполучені Штати підтримуватимуть і зміцнюватимуть співробітництво з тими країнами, які дотримуватимуться міжнародного порядку, заснованому на правилах. У своєму виступі на саміті РСАДПЗ+3 Президент США Дж. Байден відзначив, що в цілому країни-члени Ради Співробітництва арабських держав Перської затоки, а також Єгипет та Йорданія проголосували на Генеральній Асамблеї ООН із засудженням російського вторгнення в Україну, що стало моментом водорозділу і продемонструвало, що вони дотримуються головних принципів суверенітету та територіальної цілісності як дійсно універсальних. Тому, поділяючи ці цінності, зазначені країни є союзниками і партнерами для США. Наступними головними принципами нового формату відносин США з країнами-членами РСАДПЗ є неухильне дотримання свободи навігації у водах Близького Сходу включаючи Ормузьку протоку та Баб-ель-Мандебську протоку. Вільне пересування товарів та ресурсів в межах всього Близького Сходу.

3. Сполучені Штати не лише стримуватимуть загрози регіональній стабільності, а й також працюватимуть над зниженням напруги, деескалацією та завершенням конфліктів всюди де можливо. Особливе значення для аравійських монархій набуватиме продовження співпраці США з ними у протистоянні загроз, пов'язаних з Іраном, США просуватимуть дипломатію для того, щоб повернути обмеження для іранської ядерної програми і США зобов'язуються зробити все, щоб Іран ніколи не отримав ядерної зброї.

4. США будуватимуть політичні, економічні й безпекові зв'язки між партнерами США, зберігаючи при цьому суверенітет та право незалежного вибору для кожної країни регіону.

5. США завжди просуватимуть і захищатимуть права людини та цінності, сформульовані в Статуті ООН.

Ключовим пунктом дій Дж. Байдена щодо налагодження нового етапу відносин США з країнами-членами РСАДПЗ стали його перемовини з королем Саудівської Аравії Салманом, а

також зустріч із принцом-спадкоємцем Мохаммедом бін Салманом. Підсумки цих перемовин були зафіксовані у Джидському комюніке від 15 липня 2022 р. У ньому наголошувалося, що обидві країни «переосмислили історичні відносини і співробітництво» між Саудівською Аравією та США, які мають майже 80-річну історію, підкреслили «важливість зміцнення свого стратегічного співробітництва, яке продовжується», відзначили, що «американо-саудівське співробітництво є наріжним каменем регіональної безпеки впродовж десяти років і підтвердили, що обидві країни мають спільне бачення щодо більш безпечного, стабільного та процвітаючого регіону який взаємозв'язаний зі світом» [21].

Надзвичайно важливою компонентою комюніке став спеціальний розділ «Україна». У ньому, по-перше, було зафіксовано, що обидві сторони підкреслюють, що заснований на правилах порядок, є «серцем міжнародної безпеки, який акцентує на важливості поваги до міжнародного права, територіальної цілісності та національного суверенітету. Вони підтверджують принципи, які були закладені у резолюцію Генеральної Асамблеї ООН від 2 березня 2022 р., яку підтримали всі країни-члени РСАДПЗ». Тим самим, Саудівська Аравія, у зазначеній спільній американо-саудівській заяві ще раз засвідчила, що фактично виступає проти російської агресії в Україні, і, по-друге, у цьому розділі засвідчено, що лідери країн «підтвердили свою відданість наданню допомоги українському народу та забезпеченню безперешкодного експорту зерна для пом'якшення наслідків глобальної продовольчої кризи, яка загрожуює низці близькосхідних та африканських держав» [22].

Аналітики розглядають зустріч президента Дж. Байдена з принцем-спадкоємцем Саудівської Аравії як своєрідний «жест примирення», який фактично відкриває двері перед ним для зайняття королівського трону після смерті батька [23]. Також було досягнуто домовленостей щодо значного збільшення видобутку Саудівською Аравією нафти, обсяги якої планується збільшити з

10 млн до 13 млн барелів щоденно протягом наступних місяців, що дозволить значно знизити ціни на пальне, передусім у США та Європі [24].

Висновки. Автором проаналізовано впровадження основних принципів глобальної політики адміністрації Дж. Байдена у відносинах з арабськими країнами Перської затоки, осмислено досягнуті результати та проблеми, які виникли, що надало можливість зробити наступні висновки.

Формування контурів зовнішньополітичного курсу адміністрації Дж. Байдена у взаємовідносинах з арабськими країнами Перської затоки та перші кроки у його реалізації демонструють, що саме на цьому напрямі відбувається найбільш складна ревізія та переформатування зовнішньої політики США. Фактично, арабські країни Перської затоки стали полігоном, де опрацьовуються нові підходи та форми зовнішньополітичної діяльності відповідно до принципів, які покладені в основу глобальної політики президента США Дж. Байдена: захист свободи, просування можливостей, підтримка універсальних прав, повага до закону і гідності кожної людини.

На початку формування свого курсу щодо відносин із зазначеною групою арабських країн, нова адміністрація США зосередилась на невідкладній корекції дій попереднього президента Д. Трампа та їхніх наслідків, які найбільшою мірою несумісні з підходами та принципами Дж. Байдена та його команди. Йдеться, передусім, про якнайшвидше припинення війни в Ємені, яка призвела до гуманітарної катастрофи, про перегляд сутності та змісту американсько-саудівських відносин. Саме в цих питаннях Д. Трамп виявив схильність до використання рішень, до відкритого загроовання з авторитарними режимами та лідерами, як це сталося, зокрема, у його відносинах з принцем-спадкоємцем Саудівської Аравії Мохаммедом бін Салманом. Американсько-саудівські відносини були виведені з під контролю законодавчої гілки влади, що врешті-решт призвело до серйозних негативних наслідків.

Водночас, перед новою адміністрацією Дж. Байдена постало завдання зберегти й надалі розвивати ті позитивні досягнення, які напрацьовані у регіоні за часи президентства Д. Трампа. Йдеться, передусім, про Угоди Авраама, які мають серйозний вплив на формування альянсу проамериканських країн на Близькому Сході, що забезпечує інтеграцію Ізраїлю у регіон та поступову інтеграцію його технологічних можливостей з ресурсами арабських країн. Разом з тим, подальший розвиток подій як на глобальному так і на регіональному рівнях продемонстрував неефективність політики т. зв. «рекалібрації» до відносин із Саудівською Аравією та принцем-спадкоємцем Королівства. Особливо це позначилось на ситуації під час початку російської агресії проти України, коли постало питання про значне підвищення обсягів видобутку нафти в країнах-членах ОПЕК+.

З урахуванням вищесказаного президент США та його команда зіткнулися з необхідністю значної корекції свого зовнішньополітичного курсу стосовно країн-членів РСАДПЗ, передусім Саудівської Аравії.

Саме реалізації цього завдання слугувало близькосхідне турне Президента США Дж. Байдена протягом 13-16 липня 2022 р. Під час цього турне Дж. Байден провів переговори з королем Саудівської Аравії, зустрівся із принцем-спадкоємцем Мохаммедом бін Салманом та взяв участь у саміті РСАДПЗ+3. Головним підсумком стало фактично відновлення довіри у взаємовідносинах між США та арабійськими монархіями, розпочато процес повернення лідерських позицій США в регіоні, нормалізовано відносини президента США і принца-спадкоємця Саудівської Аравії, досягнуто домовленостей щодо підвищення обсягів видобутку нафти Саудівською Аравією, призупинено процес посилення позицій Китаю та Росії в регіоні арабської частини Перської затоки, досягнуто більш чіткої підтримки з боку арабійських монархій боротьби українського народу проти російської агресії.

Використані джерела і література

1. Шамшур О. Президент США окреслив основні напрями зовнішньої політики своєї адміністрації 2021. URL. : <https://zn.ua/ukr/international/bajden-u-foggy-bottom.html>.
2. Biden Joe. Foreign Policy and American Leadership. The Power of America's Example: The Biden Plan for Leading the Democratic World to Meet the Challenges of the 21st Century. – 2019. URL.: <https://joebiden.com/americanleadership/>.
3. Ibish H. How Saudi Arabia Can Mend Fences with Biden and the Democrats. – 2020. URL.: <https://agsiw.org/how-saudi-arabia-can-mend-fences-with-biden-and-the-democrats/>.
4. Ross D., Zazate J. Are There Pieces of Trump's Foreign Policy Worth Keeping? – 2021. URL.: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/are-there-pieces-trumps-foreign-policy-worth-keeping>.
5. Ibish H. How Saudi Arabia Can Mend Fences With Biden and the Democrats. – 2020. URL.: <https://agsiw.org/how-saudi-arabia-can-mend-fences-with-biden-and-the-democrats/>.
6. Papa I. What Did the Confirmation Hearings Reveal About Biden's Middle East Policy? – 2021. URL. : <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/what-did-confirmation-hearings-reveal-about-bidens-middle-east-policy>.
7. Remarks by President Biden on America's Place in the World. – 2021. URL. : <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2021/02/04/remarks-by-president-biden-on-americas-place-in-the-world>.
8. Blinken A. J. Revocation of the Terrorist Designations of Ansarallah. Press Statement. – 2021. URL. : <https://www.state.gov/revocation-of-the-terrorist-designations-of-ansarallah/>.
9. Strobel W. P. Biden Re-Examining U.S. Arms Sales to Saudi Arabia, U.A.E. – 2021. URL.: <https://www.wsj.com/articles/biden-freezes-u-s-arms-sales-to-saudi-arabia-uae-11611773191>.
10. Haboush J. US, UAE discuss ways to lower tensions, and conflicts in the region: State Department. – 2021. URL.: <https://english.alarabiya.net/News/gulf/2021/02/04/US-UAE-discuss-ways-to-lower-tensions-end-conflicts-in-the-region-State-Department>.
11. US Blinken, Saudi foreign minister discuss Yemen, human rights. – 2021. URL.: <https://www.middleeastmonitor.com/20210207-us-blinken-saudi-foreign-minister-discuss-yemen-human-rights/>.
12. Khalid bin Salman: Saudi Arabia Continues to Back Sustainable Political Resolution to Yemen Conflict. – 2021. URL.: <https://english.aawsat.com/home/article/2786126/khalid-bin-salman-saudi-arabia-continues-back-sustainable-political-resolution>.
13. Henderson S. Blinken picks up the phone to firm up alliances – expert with most Gulf countries. – 2021. URL. : <https://thehill.com/opinion/>

international/537231-blinken-picks-up-the-phone-to-firm-up-alliances-except-with-most-gulf-countries.

14. El-Fetouch A.A. The Khashoggi killing blocks the path to the throne for Bin Salman. – 2021. URL. : <https://www.middleeastmonitor.com/20210301-the-khashoggi-killing-blocks-the-path-to-the-throne-for-bin-salman/>.
15. Ross D. We can't face down Putin alone. – 2022. URL.: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/we-cant-face-down-putin-alone>.
16. Wehrey Fr. The impact of of Russia`s invasion of Ukraine in the Middle East and North Africa. – 2022. URL. : <https://carnegieendowment.org/2022/05/19/impact-of-russia-s-invasion-of-ukraine-in-middle-east-and-north-africa-pub-87163>.
17. Henderson S. High oil prices, Middle East politics cast shadow over summer's start. – 2022. May 31. URL. : <https://thehill.com/opinion/energy-environment/3506276-high-oil-prices-middle-east-politics-cast-shadow-over-summer-start/>.
18. Remarks by President Biden at the GCC + 3 Summit Meeting. The White House. JULY 16, 2022. ULR: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2022/07/16/remarks-by-president-biden-at-the-gcc-3-summit-meeting/>
19. Biden Ends Tour to Reassert US Influence in Middle East. VoA News, July 10, 2022. URL: <https://www.voanews.com/a/biden-ends-tour-to-reassert-us-influence-in-middle-east/6661635.html>
20. The Jeddah Communique: A Joint Statement Between the United States of America and the Kingdom of Saudi Arabia. The White House, July 15, 2022. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/07/15/the-jeddah-communique-a-joint-statement-between-the-united-states-of-america-and-the-kingdom-of-saudi-arabia/>
21. The Jeddah communiqué: A Joint Statement Between the United States of America and the Kingdom of Saudi Arabia.
22. Henderson S. The 'spin' doesn't tell the full story of Biden's Middle East trip.. The Hill, 07/18, 2022. URL: <https://thehill.com/opinion/white-house/3563382-the-spin-doesnt-tell-the-full-story-of-bidens-middle-east-trip/>
23. Yezanian Ed. US President and Middle East leaders summit on future cooperation. VoA News, July 16, 2022. URL: <http://www.voanews.com/a/us-president-and-the-middle-east-leaders-summit-on-future-cooperation/6661682.html>.

ВІДНОСИНИ КИТАЮ З РАДОЮ СПІВРОБІТНИЦТВА АРАБСЬКИХ ДЕРЖАВ ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ

Анотація. У статті проаналізовано розвиток відносин Китаю з державами-членами РСАДПЗ. Досліджено основні напрямки співпраці Китаю з країнами державами-членами РСАДПЗ. Було встановлено, що Китай надає першочергового значення співпраці у сфері економіки, торгівлі та енергетики. В той самий час держави-члени РСАДПЗ зацікавлені в китайських технологіях та глобальних проектах, зокрема – «Один пояс, один шлях». Виявлено, що завдяки своїй активності Китай поступово випереджає США як найбільшого партнера для держав-членів РСАДПЗ. З'ясовано, що не дивлячись на політику нейтралітету, яку намагається проводити Пекін щодо внутрішніх регіональних проблем, Китаю складніше стає уникати безпекового питання.

Ключові слова: Китай, РСАДПЗ, регіональна співпраця, «Один пояс, один шлях», регіональна безпека.

Summary. The article analyzes the development of China's relations with GCC member states. The main directions of China's cooperation with GCC member states have been studied. It was found out that China attaches primary importance to cooperation in the spheres of economy, trade and energy. At the same time, GCC member states are interested in Chinese technologies and global projects, in particular – "One Belt, One Road". It was revealed that thanks to its activity, China is gradually overtaking the USA as the largest partner for GCC member states. It has been found that regardless of the policy of neutrality that Beijing is trying to pursue with regard to internal regional problems, it is becoming more difficult for China to avoid the security issue.

Key words: *China, GCC, regional cooperation, “One Belt, One Road”, regional security.*

Постановка проблеми. Регіон Перської затоки з XIX століття був і залишається одним із найбільш стратегічно важливих регіонів у конкуренції за глобальне управління. Це пояснюється двома причинами: наявністю величезних енергетичних ресурсів і прагненням з боку великих морських держав щодо забезпечення стратегічного контролю доступу до портів у Перській затоці та встановлення контролю над нафтовими ресурсами [1].

Відносини Китаю з Близьким Сходом були сповнені протиріч після закінчення Другої світової війни. Спочатку Близький Схід мав периферійне значення для Китаю. Зараз регіон займає вищі місця у стратегічних розрахунках Пекіна. Китай почав розширювати свої стратегічні позиції в регіоні Перської затоки під час ірано-іракської війни – ще у 1980–1988 роках. Саме у цей період Китай досяг високих темпів та сталої динаміки розвитку. В країні тривала активна модернізація економіки та переоснащення промисловості, що потребувало значних обсягів енергоресурсів. З тих пір Китай посилив свою активність у Перській затоці, збільшуючи свою дипломатичну присутність, здійснюючи візити та діяльність аташе в країнах регіону [2].

Стабільно зростаючий попит на нафту в Китаї зробив країну найбільшим імпортером нафти у світі станом на 2017 рік. Майже половина цього імпорту надходить із країн, що знаходяться на узбережжі Перської затоки, і в першу чергу з країн-членів РСАД-ПЗ. Більша частина цієї нафти має пройти через стратегічну зупинку в Ормузькій протоці, і Китай сповнений рішучості діяти як посередник у регіоні, щоб захистити свій доступ до джерел нафти. Напруженість між країнами Перської затоки поставила Китай у небезпечне становище, незважаючи на його спроби підтримувати неполітичні економічні відносини з країнами регіону. Міністр закордонних справ Китаю Ван І заявив, що «політична роль Китаю на Близькому Сході буде тільки зростати», водночас

намагаючись збалансувати делікатні відносини як з Саудівською Аравією, так і з Іраном [2].

Неоднозначна політика США в регіоні Перської затоки викликає занепокоєння з боку традиційних партнерів країни і у першу чергу Саудівської Аравії, що змушує її шукати більш перспективні канали експорту нафти та інвестування капіталу.

Нова позиція Китаю у Перській затоці є тонким балансуванням між його новим більш самовпевненим позиціонуванням як глобального гравця, його потребою в енергетиці та економічному розширенні проти ризику бути втягненим у суперництво між Іраном та Саудівською Аравією, у конфлікти на Близькому Сході із ризиком кинути виклик ролі США, які надають гарантії безпеки країнам РСАДПЗ.

Враховуючи зміну настроїв у політичних колах США та посилення глобальних намірів китайського керівництва, які впливають на політичну ситуацію у регіоні Перської затоки та розстановку політичних пріоритетів та сил, виникає необхідність дослідження формування нової осі співробітництва між Китаєм та РСАДПЗ. Враховуючи також економічний потенціал як Китаю так і РСАДПЗ, можна передбачити потужний розвиток регіонального співробітництва між Близьким та Далеким Сходом та формування нової архітекτονіки глобального управління, що також викликає науковий інтерес до дослідження даної проблеми.

Постановка завдання. З метою дослідження запропонованої тематики в контексті співробітництва Китаю і РСАДПЗ, а також з'ясування впливу взаємодії сторін на розклад сил та суті політичних інтересів як на регіональному так і на глобальному рівнях, було сформульовано низку завдань, зокрема таких: виявити причини та мотиви зближення сторін; проаналізувати стан торговельного та інвестиційного співробітництва між Китаєм та країнами РСАДПЗ; з'ясувати роль китайської глобальної ініціативи «Один пояс, один шлях» у формуванні нової конфігурації регіонального розвитку; прослідкувати напрями та тенденції

розвитку двосторонніх відносин; дослідити вплив відносин між сторонами на регіональний розвиток та регіональну стабільність у контексті зміни близькосхідних пріоритетів політичних кіл США; вивчити питання взаємодії Китаю та РСАДПЗ у сфері безпеки та з'ясувати її дієвість.

Аналіз джерел та літератури. Тематика відносин Китаю з РСАДПЗ досліджується у наукових колах багатьох країн світу. Вчені намагаються з'ясувати наслідки взаємодії Китаю та РСАДПЗ та їх вплив на ситуацію як на Близькому Сході так і у світі в цілому. У цьому контексті варто виділити колективну роботу дослідників американського Міжнародного центру науковців Вудро Вільсона за редакцією Брайса Вейкфілда і Сьюзен Л. Левенштейн. В цій роботі науковці дослідили політику Пекіну на Близькому Сході у контексті вирішення проблеми забезпечення країни енергоресурсами та співробітництво сторін у рамках глобальної концепції «Один пояс, один шлях». Також вони дослідили напрямки співробітництва та виклики, з якими стикаються сторони, а також перспективи розвитку відносин. У дослідженні також розглянуто ситуацію в регіоні у рамках трикутника Китай – РСАДПЗ – США. Науковці вважають, що єдиний спосіб уявити стосунки між Сполученими Штатами, Китаєм та Перською затокою – це трикутник, який не можна уникнути, з додатковим розумінням того, що якщо будь-які дві сторони трикутника з'єднуються, то третя може зробити їх життя некомфортним. Тобто жодна сторона не може виштовхнути Сполучені Штати з Перської затоки або утримати китайців. Аналогічно, було б не вірним підтримувати китайсько-американські спроби тиснути на виробників нафти у Перській затоці. Автори дослідження вважають, що піднесення Китаю стало найбільш помітним явищем у розвитку міжнародної політики та економіки на початку ХХІ століття, Пекін дедалі активніше шукає стабільні джерела енергії для підтримки своєї економіки, що розвивається. Якщо раніше Китай розглядав події у регіоні Перської затоки через призму власної революційної ідеології, то сьогодні його відносини з кра-

їнами Близького Сходу тепер більшою мірою обумовлені енергетичними проблемами [3].

У статті російської вченої Бажанової Є.О. «Основні етапи співробітництва Китаю з арабськими країнами Близького Сходу у 1980–2010 рр.» авторка проаналізувала етапи розвитку відносин Китаю з арабськими країнами Близького Сходу у період з 1980 по 2010 рік. Вона дослідила еволюцію стратегії КНР на Близькому Сході в контексті змін внутрішньополітичного курсу розвитку країни, а також розглянула взаємодію Китаю з арабськими державами у сфері економіки, освіти та ЗМІ. У статті зазначено, що 1980-ті роки стали для Китаю не тільки періодом значущих внутрішньополітичних змін, а й часом перегляду зовнішньополітичних інтересів, зокрема переосмислення стратегії КНР на Близькому Сході. У цей період китайсько-арабське співробітництво набрало нового імпульсу розвитку, заснованому на активізації політичного співробітництва, розширенні економічних і торгівельних зв'язків, а також взаємодії у галузі культури, освіти та ЗМІ. Близький Схід перестав бути для Китаю зоною політичної периферії та перетворився на один із стратегічно важливих і ключових регіонів зовнішньополітичної стратегії КНР [4].

В дослідженні Енаятолла Яздані, дослідника школи міжнародних досліджень університету Сунь Ятсена «Відносини Китаю та РСАДПЗ в епоху китайської стратегії «Go Global», автор визначив Перську затоку як вагомий регіон, що залишається в центрі стратегій глобальних держав. Китай, як зростаюча міжнародна держава, в рамках стратегії «Go Global» зміцнив свої багатовимірні зв'язки з країнами Перської затоки, зокрема монархіями РСАДПЗ протягом останніх трьох десятиліть. Пекін встановив комплексні стратегічні відносини з державами РСАДПЗ. Султанати РСАДПЗ також намагалися поглибити свою співпрацю з Китаєм у різних сферах. Двосторонні відносини між Китаєм та країнами РСАДПЗ в основному зосереджені на енергетиці, економіці, торгівлі, фінансах, політиці, безпеці, військовій сфері, культурі та останнім часом COVID-19. В останні роки китай-

ський проект «Один пояс, один шлях» поглибив відносини між Китаєм та країнами РСАДПЗ і зробив ефективний внесок у китайську стратегію «Go Global» [1].

Питання економічної співпраці між Китаєм та країнами Перської затоки дослідив Надер Хабібі з Королівського центру досліджень Близького Сходу Університету Брандейса у статті «Перська затока і Китай: зростання та межі економічних зв'язків». Зокрема він повідомляє, що за останні два десятиліття Китай став одним з найбільших торгових та інвестиційних партнерів для кожної держави Перської затоки. Це сталося незважаючи на конфлікти та дипломатичну напруженість між цими державами, наприклад, суперництво між Іраном та Саудівською Аравією, триваючу суперечку між Катаром, Саудівською Аравією та ОАЕ. Більше того, економічні та дипломатичні зв'язки Китаю у Перській затоці швидко розширилися, хоча сім з восьми держав Перської затоки сильно залежать від Сполучених Штатів у своїй зовнішній безпеці. Проте Китай досі значною мірою спромігся уникнути глибокого втягування в складну політику регіону. Китай є вигідним партнером для країн Перської затоки, який не втручається у їхні внутрішні справи та не критикує їх з питань прав людини. В той самий час відносини Китаю з країнами Перської затоки нині вийшли за межі виключно торгово-економічних питань. Деякі країни Перської затоки вважають Китай потенційним стратегічним союзником і у сфері безпеки [5].

Сучасний стан відносин Китаю з країнами Перської затоки, в тому числі і РСАДПЗ, також досліджували Алессандро Ардуїно, Елеонора Ардеманий, Ентоні Х. Кордесман, Гай Бертон, Джонатан Фонт, Джонатан Фултон, Дж. Степлтон Рой, Інбар Пеер, Ельхам Фахро, Есфандьяр Батмангхелідж, Карен Янг, Ларс Ерслев Андерсен, Лі Хадсон Теслік, Мохаммадбагер Фору, Нільс Грем, Мруганк Бхусарі, Роберт Мейсон, Саїд Гасемінежад, Чжао Цзя, Ян Цзян та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перська затока як вагомий регіон з точки зору наявності великих запасів вуглевод-

нів була в центрі стратегій глобальних держав. Китай, як зростаюча міжнародна держава, в рамках стратегії «Go Global» зміцнив свої багатовимірні зв'язки з країнами Перської затоки, зокрема монархіями Ради співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ) протягом останнього періоду. За останні десятиліття торговельні відносини між Китаєм та більшістю країн Перської затоки значно зросли, суттєво перевищивши рівень торгівлі між США та їх регіональними союзниками. У 2018 році, наприклад, обсяг торгівлі між Сполученими Штатами Америки та Об'єднаними Арабськими Еміратами становив 24,5 мільярда доларів, тоді як обсяг торгівлі між Китаєм та ОАЕ – 46,1 мільярда доларів США. Аналогічно, у 2018 році обсяг торгівлі між Сполученими Штатами і Саудівською Аравією становив 37,7 мільярда доларів у порівнянні з обсягом китайсько-саудівської торгівлі вартістю у 63 мільярда доларів США. Натомість, у 2003 році обсяг торгівлі між США та Саудівською Аравією досяг 22,6 мільярда доларів, а обсяг торгівлі Китаю з Саудівською Аравією – 7,3 мільярда доларів США. Іншими словами, між 2003 і 2018 роками торгівля між США та Саудівською Аравією зросла на 66%, тоді як торгівля між Китаєм та Саудівською Аравією зросла на 763% [6].

Якщо на початку входження в регіон Китай робив ставку на розвиток співпраці з країнами, що розвиваються, зокрема – Іран, Ірак, Сирія та ін., то з часом сфера співробітництва почала охоплювати і розвинуті країни та регіональні об'єднання, зокрема Раді співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ).

РСАДПЗ є найважливішою політичною та економічною організацією в регіоні Перської затоки. Дипломатичні відносини Китаю з арабськими державами Ради співробітництва Перської затоки (РСАДПЗ) розпочалися з Кувейту у 1971 році і продовжилися з Оманом (1978), ОАЕ (1984), Катаром (1988), Бахрейном (1989), Саудівською Аравією (1990). 2004 рік став переломним для китайсько-арабських відносин, оскільки Китай продовжив

просування на Близький Схід, особливо через зростаючі потреби Пекіна у нафті, враховуючи те, що країна стала чистим імпортером нафти у 1994 році. У 2004 році РСАДПЗ і Китай підписали Угоду про створення зони вільної торгівлі та оголосили про початок переговорів з цього питання. Відтоді відносини між державами РСАДПЗ і Китаєм набули подальшого розвитку в різних сферах, включаючи оборону [7].

Політичні події після арабських повстань у 2011 році змусили країни-члени РСАДПЗ вжити заходів, щоб уникнути небажаного поширення демократичних рухів і реформ, прагнучі впоратися зі своїми справами без втручання США, ЄС та ООН. Проблеми у відносинах РСАДПЗ та США також спонукали країни РСАДПЗ більше дивитися на Схід у пошуках нових партнерів, що дало можливість Китаю втиснутися в регіон. Через його бажання економічного розширення та забезпечення енергетичних потреб після економічного зростання, Китай все більше став приділяти увагу регіону Перської затоки.

Окрім зусиль країн Перської затоки диверсифікувати зовнішньоекономічні відносини та реструктуризувати свої економіки в напрямку зменшення залежності від нафти, вони були стурбовані зміною політики безпеки США щодо Близького Сходу, особливо під час президентства Барака Обами. Події у Сирії після «арабської весни» та в Іраку після виведення військ США наприкінці 2011 року ще більше посилили так званий сунітсько-шиїтський конфлікт, який є породженням суперництва між Саудівською Аравією та Іраном у їх прагненні до гегемонії в регіоні Близького Сходу. Сирія вступила в союз з Іраном та ліванською Хезбаллою. Таким чином було сформовано альянс, який виглядає як шиїтський мусульманський фронт проти мусульман-сунітів у Сирії та Іраку, а також консервативних монархій у Перській затоці та Йорданії. Під час президентства Б. Обами США брали участь в угоді про Спільний всеосяжний план дій (СВПД), (JCPOA, Joint Comprehensive Plan of Action) з Іраном щодо його ядерно-енергетичної програми. З цього приводу РСАДПЗ та Із-

раїль висловлювали занепокоєння, вважаючи, що політика США може зміцнити позиції Ірану на Близькому Сході. Отже, враховуючи контекст обставин, що склався у регіоні Перської затоки, Китай не міг уникнути участі ні в політиці США в регіоні, ні у суперництві між Іраном та Саудівською Аравією [8].

Шість країн РСАДПЗ мають схожі погляди на відносини з Китаєм. Крім того, що Китай є надійним довгостроковим імпортером нафти, Китай має чотири привабливі характеристики для країн ради. По-перше, Пекін може бути ефективним партнером щодо їхніх планів диверсифікації економіки. Усі країни РСАДПЗ прийняли довгострокове економічне бачення, яке закликає зменшити залежність їхніх доходів від нафти та розвивати сильні й конкурентоспроможні ненафтові галузі. Досягнення цієї мети вимагає великих фінансових вкладень, і уряди країн РСАДПЗ не хочуть покладатися лише на свої нафтові заощадження для цієї мети. Натомість усі вони агресивно шукають іноземні інвестиції, а Китай у певному сенсі є ідеальним партнером із великими накопиченими резервами. Крім того, з середини 1990-х років китайський уряд активно підтримував інвестиції приватних та державних китайських фірм за кордоном [5].

По-друге, за останні роки Китай досяг значного технологічного та інженерного прогресу. Окрім фінансового капіталу, китайські фірми можуть надати технологічний досвід, необхідний для складних промислових та інфраструктурних проєктів, і вони можуть робити це за прийнятними конкурентоспроможними цінами. У будівництві залізниць і портів, наприклад, китайські фірми ефективні та рентабельні. Таким чином, країни РСАДПЗ вітали китайські інжинірингові фірми не лише як іноземних інвесторів, а й як підрядників послуг. У сфері телекомунікацій та інфраструктури підключення до Інтернету корпорація Huawei, яка є провідною компанією, що пропонує передові технології мобільних телефонів 5G, працює в усіх країнах РСАДПЗ [5].

По-третє, країни РСАДПЗ не лише шукають іноземні інвестиції для своїх внутрішніх проєктів диверсифікації, вони також

зацікавлені в можливостях іноземного інвестування для власних суверенних фондів добробуту та приватних інвесторів. Швидке економічне зростання Китаю за останні чотири десятиліття разом з його гостинним інвестиційним кліматом надає привабливі інвестиційні можливості для цих країн. В енергетичному секторі, наприклад, вони розвинули двосторонні інвестиційні відносини з Китаєм: у той час як Китай інвестував у проекти видобутку нафти та газу в країнах РСАДПЗ, ці країни інвестували в проекти з переробки нафти та нафтохімічної промисловості в Китаї. Саудівська Аравія, наприклад, інвестувала в нафтопереробні заводи та мережі розподілу бензину в Китаї, що дозволяє їй переробляти власні нафтопродукти з сирої нафти для розповсюдження на китайському ринку.

Багатші країни РСАДПЗ – Саудівська Аравія, ОАЕ, Кувейт і Катар – накопили великі заощадження у своїх суверенних фондах і зробили значні інвестиції в китайську економіку. Хоча нафтовий та нафтохімічний сектори переважають у цих інвестиціях, ці чотири країни також інвестували у декілька ненафтових секторів, таких як високошвидкісні залізниці, відновлювані джерела енергії та високотехнологічні стартапи. Крім того, деякі країни РСАДПЗ користуються інвестиційними можливостями, які Китай створює в інших країнах в рамках своєї ініціативи «Один пояс, один шлях» (ОПОШ). Це включає інвестиції, які Саудівська Аравія, ОАЕ та Катар здійснюють в економічну зону, яку Китай буде у пакистанському морському порту Гвадар [9].

По-четверте, через невеликий розмір та обмежену військову могутність країни РСАДПЗ завжди шукали військової та дипломатичної підтримки від дружніх зовнішніх держав. Оскільки економічний й геополітичний вплив Китаю на світову арену значно зріс за останні роки, країни РСАДПЗ сподіваються, що, розвиваючи глибші економічні відносини з Китаєм, вони також зможуть отримати користь від китайської дипломатичної підтримки та продажу військової зброї. Правлячі політичні еліти в регіоні Перської затоки також цінують політику Китаю щодо

невтручання у внутрішні справи інших країн. Поки що лідери РСАДПЗ не розраховують на підтримку Китаю на дипломатичному фронті, зважаючи на небажання останнього втручатися у регіональні суперечки та проксі-війни. Таким чином, Китай залишається нейтральним у суперництві між Іраном і Саудівською Аравією, незважаючи на спроби Саудівської Аравії та Об'єднаних Арабських Еміратів, пропонуючи торговельні стимули, переконати Китай згорнути свою співпрацю з Іраном. Але в міру посилення економічної залежності Китаю від регіону Перської затоки він матиме більшу зацікавленість у стабільності регіону [5].

Нині Перська затока є найбільшим постачальником нафти для Пекіна і другим за величиною постачальником природного газу, а також на регіон припадає близько половини експорту Китаю на Близький Схід. Оскільки зростаючий імпорт нафти Китаєм, як очікується, продовжиться у найближчі роки зі збільшенням розриву між попитом і внутрішньою пропозицією, Перська затока залишиться стратегічно важливою для Китаю. У 2017 році основними джерелами імпорту сирої нафти для Китаю були Саудівська Аравія, Ангола, Ірак, Іран, Венесуела та інші країни ОПЕК [8].

У 2019 році Саудівська Аравія, Ірак та Оман увійшли до трійки найбільших регіональних експортерів нафти до Китаю. Тегеран, навпаки, втратив позицію другого найбільшого регіонального експортера до Китаю у 2012 році і так і не зміг відновити її. Зниження, швидше за все, було викликано санкціями США, які передували ядерній угоді 2015 року та після виходу Вашингтону з неї у 2018 році. Навіть якщо адміністрація Дж. Байдена повернеться до угоди, офіційно відомої як Спільний всеосяжний план дій, то, швидше за все, потрібно буде багато часу, щоб Іран відновив свою частку китайського ринку.

Залежність Китаю від нафти Перської затоки означає, що Пекін має життєво важливий вплив у регіоні. За останнє десятиліття регіон Перської затоки забезпечив майже половину ки-

тайського споживання нафти. Ключові союзники США в цьому регіоні – Саудівська Аравія, ОАЕ та Кувейт – постачали чверть нафти Китаю у 2019 році. Завдяки додатковій торгівлі нафтою з Оманом, Катаром та Іраком, де США мають військові бази, Китай імпортував 41% своєї нафти у 2019 році [6].

Донедавна масштабні нафтові інвестиції китайських компаній на Близькому Сході майже повністю обмежувалися Іраком та Іраном. Однак і Китай, і країни РСАДПЗ прагнуть розширити китайські інвестиції в нафтовий, газовий та інші сектори у регіоні Перської затоки. Окрім родовищ нафти та газу, китайська діяльність значно розширилася у великих інфраструктурних проектах, наприклад: порти в ОАЕ та промислові зони в Омані та ОАЕ.

Політична еліта і бізнес-лідери країн Перської затоки приділяють пильну увагу китайській ініціативі ОПОШ, оскільки вона представляє грандіозну глобалізаційну стратегію Китаю. Лідер Китаю Сі Цзіньпін представив ініціативу у 2013 році як план розвитку глобальної інфраструктури, який зробить можливим розвиток інтегрованої мережі морського та наземного транспорту, що з'єднує країни Азії, Африки та Європи. Через ОПОШ, Китай пропонує країнам-учасникам значні фінансові та інженерні можливості з підтримки інфраструктурних проектів [10].

Оскільки Китай залучив до ініціативи понад 130 країн, включаючи країни Перської затоки, представники цих країн у своїх переговорах та двосторонніх економічних угодах з Китаєм часто посиляються на ОПОШ. Вплив ОПОШ на відносини між Китаєм і країнами Перської затоки вийшов далеко за межі дипломатичних висловлювань і має суттєвий вплив на двосторонні торговельні та інвестиційні відносини. Зокрема, Китай став потужним інвестором у регіоні Перської затоки та постачальником для нього інженерних послуг. Не дивно, що значна частина цих інвестицій була здійснена в енергетичному секторі та включає активну участь основних китайських державних нафтогазових компаній.

Китайські компанії беруть активну участь у багатьох масштабних інвестиціях в інфраструктуру Перської затоки. З 2006 по 2019 рік Китай інвестував 100,7 мільярда доларів США у шість країн РСАДПЗ, що склало 41,5% загального обсягу інвестицій Китаю у весь регіон Близького Сходу та Північної Африки (включаючи Ізраїль та Туреччину). Саудівська Аравія та ОАЕ були найбільшими одержувачами китайських інвестицій у регіон за цей період, тоді як Іран та Ірак посіли третє та четверте місця відповідно [11].

ОПОШ справив значний вплив на довгострокові інвестиційні та економічні стратегії співробітництва держав Перської затоки. Багато неенергетичних інвестиційних проєктів, які країни Перської затоки здійснюють за участю Китаю, зосереджені на будівництві або модернізації доріг, залізниць та морських портів, що збільшить спроможність цих країн приєднатися до мережі ОПОШ. Протягом останнього десятиліття китайські фірми внесли свій внесок у будівництво, розвиток та функціонування комерційних морських портів навколо Аравійського півострова, зокрема в Кувейті, Омані, Катарі та ОАЕ. Китай також є активним партнером у розвитку індустріальних парків (також відомих як промислові вільні зони) поблизу деяких з цих портів. Близькість індустріального парку до морського порту з сучасними вантажними терміналами робить їх обох більш життєздатними. Дубай вже створив вільну зону Джебель-Алі, яка є великим і діючим парково-портовим комплексом із великою присутністю Китаю. Китай також розробляє два інших проєкти парку-порту в регіоні: перший – це спільний проєкт комерційного порту та суміжної промислової зони в Дукмі, Оман; інший – порт Халіфа та промисловий парк Халіфа поблизу Абу-Дабі [5].

Кувейт обрав Китай своїм основним іноземним партнером для перетворення острова Бубіян на торговий порт у співпраці із запропонованим мегапроєктом під назвою «Шовкове місто» (Мадінат аль-Харір) у своєму північному регіоні. Якщо його здійснити, цей подвійний мегапроєкт, що передбачає будівниц-

тво економічного міста для 700 000 жителів навпроти запропонованого комерційного порту на острові Бубіян, затьмарить інші масштабні китайські проекти в регіоні як за масштабом, так і з точки зору фінансування. Паралельні проекти «Шовкове місто» та острів Бубіян розглядалися вже більше десяти років, але прогрес був повільним через політичну опозицію з боку ісламістів у парламенті Кувейту, а також нещодавнє зниження доходів від нафти [5].

Роль Пекіну може призвести до стратегічного зрушення у політичній, економічній та військовій орієнтації регіону. За даними World Integrated Trade Solution і Головного митного управління Китаю, вартість імпорту нафти Китаю зросла в геометричній прогресії за останні 25 років, з 3,4 мільярда доларів США у 1996 році до 242,4 мільярда доларів у 2019 році. Водночас імпорт нафти Китаєм з країн Перської затоки зріс не тільки в абсолютному значенні, але й у частці регіону Перської затоки в загальному імпорті сирої нафти Китаєм. У 1996 році Китай імпортував нафту з країн Перської затоки на 1,2 мільярда доларів США, що становило 34,6% від загального імпорту. Майже через чверть століття, у 2019 році, Пекін імпортував нафту з регіону Перської затоки обсягом 106,5 мільярда доларів США, що становить вже 43,9% від загального імпорту. З 2010 по 2019 рр. в середньому країни Перської затоки забезпечували 48% імпорту нафти Китаєм [6].

Таким чином, за останнє десятиліття обсяг торгівлі Китаю з Близьким Сходом зріс у десятки разів. Перська затока знаходиться на стратегічному стику двох основних маршрутів китайської ініціативи ОПОШ. Своєю чергою економічні інтереси Китаю у цьому регіоні відповідають зусиллям країн Перської затоки диверсифікувати зовнішньоекономічні відносини та реструктуризувати свої економіки у напрямку позбавлення залежності від нафти. Китай і національні уряди держав регіону узгодили ініціативу «Один пояс, один шлях» з національними планами розвитку своїх країн, зокрема такими як – «Бачення Саудівської Аравії 2030» і «Національне бачення Катару 2030».

Китайсько-саудівські відносини значно потеплішали після зустрічі наслідного принца Королівства Мохаммеда бін Салмана з президентом КНР Сі Цзіньпіном у Пекіні в лютому 2019 року. Сторони підписали додаткові економічні угоди на суму 28 мільярдів доларів США, включаючи плани створення спільного нафтохімічного підприємства Aramco–Norinco, щоб доповнити угоди на суму у 65 мільярдів доларів США, які вони підписали в Ер-Ріяді у 2017 році. Лідери двох країн також погодилися з багатьма аспектами Бачення Саудівської Аравії до 2030 року та китайської ініціативи «Один пояс, один шлях» під лозунгом: «Разом для перспективного майбутнього» [2].

У 2020 році Китай став найбільшим торговим партнером РСАДПЗ, і обидві сторони перебувають на завершальному етапі переговорів про зону вільної торгівлі. На майбутніх зустрічах Китай і Рада обговорюватимуть шляхи якнайшвидшого створення зони вільної торгівлі між Китаєм і РСАДПЗ.

Важливою подією у відносинах Китаю з РСАДПЗ став візит представників членів РСАДПЗ до Китаю у січні 2022 р. Під час переговорів сторони домовились якнайшвидше укласти угоду між Китаєм та РСАДПЗ про запровадження зони вільної торгівлі, підвищити рівень лібералізації та спрощення торгівлі, а також скоординувати просування економічних і торгових інтересів обох сторін. Під час візиту сторони дійшли згоди встановити стратегічне партнерство, в подальшому розширювати сфери двостороннього співробітництва, підвищити рівень практичної співпраці, спільно реагувати на поточні виклики, досягати спільного розвитку та реалізовувати спільні інтереси. Задля досягнення запланованих цілей було затверджено план дій на 2022–2025 роки та визначено формат стратегічного діалогу Китай – РСАДПЗ як основного механізму реалізації визначених цілей. Такий формат взаємодії має відкрити нові перспективи та розширити сфери двостороннього співробітництва. Четвертий раунд стратегічного діалогу Китай – РСАДПЗ має відбутися в Ер-Ріяді, столиці Королівства Саудівська Аравія. Метою стратегічного ді-

алогу визначено зміцнення стратегічного зв'язку між двома сторонами, реалізації планів розвитку обох сторін, а також планування майбутнього розвитку відносин та співробітництва [12].

Як частина свого традиційного принципу невтручання у внутрішню політику, Китай намагався розділяти бізнес і політику окремо в країнах регіону, де він має комерційні інвестиції, і триматися подалі від локальних конфліктів. Однак він більше не може цього робити, оскільки безпеці своїх закордонних активів і громадян все більше загрожують місцеві політичні заворушення, а Пекін приділяє більше уваги своїй міжнародній репутації, намагаючись створити імідж відповідальної великої держави. Таким чином, Китай буде все більше втягуватися у політичні справи в Перській затоці, як показала криза в Катарі 2017 року. Під час цієї кризи міністр закордонних справ Китаю Ван І був активним у кулуарах регіональних форумів з безпеки та двосторонніх візитів, щоб спробувати залучити своїх партнерів з Об'єднаних Арабських Еміратів, Катару та Саудівської Аравії для того щоб знайти вирішення суперечок і зберегти єдність РСАДПЗ.

Китай та РСАДПЗ також розвивають співробітництво у сфері оборони, оскільки безпекове питання для членів РСАДПЗ стає більш актуальним. У 2011 році сукупні витрати на оборону членів РСАДПЗ посіли третє місце у світі, поступаючись лише США та Китаю. У той час як РСАДПЗ витратила на оборону близько 80 мільярдів доларів США, Саудівська Аравія витратила найбільше, виділивши на оборону 48,5 мільярда доларів США. До 2015 року витрати на оборону країн РСАДПЗ стрімко зросли до 136 мільярдів доларів США (87,2 мільярда доларів США для Саудівської Аравії). У той час як середні світові витрати на оборону становили 2,3% ВВП протягом того ж року, цей показник становив 9,5% для країн РСАДПЗ (Оман витрачає 16,8% і Саудівська Аравія 13,3% свого ВВП на оборону).

Китайсько-саудівське оборонне співробітництво почалося у 1985 році, за п'ять років до встановлення між країнами офіційних дипломатичних відносин, із закупівлі Саудівською Аравією

у Китаю 36 одиниць балістичних ракет середньої дальності CSS-2 East Wind і 9 пускових установок. Прихований характер цієї угоди також призвів до кризи між Ер-Ріядом і Вашингтоном, оскільки спочатку ракети мали нести ядерні боєголовки. Кризи можна було уникнути, якщо б Саудівська Аравія погодилася приєднатися до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Пізніше з'ясувалося, що ракети CSS-2 були надзвичайно неточними, і Саудівська Аравія свідомо придбала ці ракети, щоб протистояти зростаючому впливу Ірану та отримати додаткові вигоди від існуючих відносин безпеки зі США.

У міру подальшого розвитку відносин між Саудівською Аравією та Китаєм пізніше з'ясувалося, що Ер-Ріяд таємно закупив у Китаю ракети CSS-5 (DF-21), що також підтвердило анонімне офіційне джерело. Однак інші джерела ставлять під сумнів достовірність повідомлень про те, що Китай експортував ракети DF-21 до Саудівської Аравії, заявляючи, що такий крок не відповідає практиці Китаю щодо нерозповсюдження ракетної зброї в останні десятиліття.

Нещодавно оборонні відносини Китаю з Саудівською Аравією були зосереджені більше на технології безпілотників, оскільки Пекін уклав угоду з Ер-Ріядом щодо виробництва безпілотників на заводі в Саудівській Аравії. Угода вартістю 60 млрд доларів США була узгоджена під час візиту короля Салмана до Китаю. З огляду на те, що Сполучені Штати не бажають надавати країнам Перської затоки доступ до власних військових технологій, Китай, здається, заповнює порожнечу. Угода передбачає спільне виробництво до 100 безпілотників Rainbow у Саудівській Аравії, у тому числі нової версії з більшою дальністю дії під назвою CH-5.

Взаємні відносини між Китаєм та ОАЕ в оборонній сфері також розвиваються. За даними Міністерства національної оборони Китаю, «відбулася низка візитів на високому рівні між представниками збройних сил обох країн, взаємна довіра була поглиблена, і була здійснена широка співпраця у різних сферах з

плідними досягненнями». Між Китаєм і Бахрейном також відбулися візити на високому рівні міністрів оборони.

Виникнення катарської кризи між Катаром, з одного боку, і «членами антитерористичного квартету, до якого увійшли Бахрейн, Єгипет, Саудівська Аравія та ОАЕ (АТQ, Anti-Terror Quartet Members), з іншого, не завадило Китаю брати участь у оборонній співпраці з обома сторонами. Незважаючи на тісне партнерство Китаю у галузі безпеки між членами АТQ, Пекін все ще інвестує у відносини безпеки з Катаром, що свідчить про прагнення Китаю збалансувати військовий потенціал обох сторін. Фактично, Доха нещодавно придбала у Китаю ракетний комплекс SY-400, який відомий як наступальними, так і оборонними можливостями. Ця співпраця між Катаром і Китаєм відбувається одразу після угоди Китаю щодо створення фабрики безпілотників у Саудівській Аравії [8].

Висновки. Країни Перської затоки за останні двадцять років розширили свої економічні відносини з Китаєм, досягнувши рекордно високого рівня. З їхньої точки зору, Китай є не лише надійним довгостроковим клієнтом із споживання нафти та газу, а й привабливим торговим та інвестиційним партнером, який не втручається у їхні внутрішні справи та не критикує їх у питаннях прав людини. Для КНР регіон Перської затоки залишається найбільш вигідним, з точки зору доступу до енергоресурсів, з огляду на його географічне положення та розвинутість інфраструктури. Центральне місце у зовнішньоекономічній близькосхідній політиці Китаю займає РСАДПЗ. Протягом останнього десятиліття КНР та РСАДПЗ значно активізували співробітництво у торгівельній, інвестиційній та безпековій сферах. Сторони надають значної уваги розвитку двостороннім відносинам та вбачають потужний потенціал щодо розбудови відносин в майбутньому. У міру зменшення активності США в регіоні та зниження їх економічної зацікавленості, вектор зовнішньої політики, зокрема членів РСАДПЗ, зміщується у бік Китаю, потреби якого в енергетичних ресурсах постійно

зростають. Співробітництво з Китаєм також надає можливість членам РСАДПЗ отримувати широкий спектр порівняно дешевих трудомістких товарів, мати доступ до сучасних технологій та залучати інвестиції. Певною мірою співробітництво з Китаєм сприяє диверсифікації виробництва та економічної структури учасників РСАДПЗ. Розвиток торговельного співробітництва супроводжується активізацією інвестиційної активності між сторонами. Участь РСАДПЗ в ОПОШ сприяє формуванню нової системи відносин між Близьким та Далеким Сходом. Намагання убезпечити сторони від конфліктів та різного роду військових заворушень, які періодично виникають у регіоні Близького Сходу, стимулює розвиток співробітництва у безпековій сфері. Китай став вигідним постачальником сучасної військової зброї для РСАДПЗ, і готовий займати більш активну позицію у безпековій сфері регіону.

Світова спільнота приділяє все більше уваги новій політико-економічній осі, що сформувалася між РСАДПЗ та Китаєм. Незважаючи на те, що США забезпечують зону безпеки в регіоні, їхнє вирішення етнічних конфліктів і громадянських воєн викликало роздратування членів РСАДПЗ, особливо під час президентства Барака Обами.

Двопартійні заклики Вашингтону зменшити свою присутність і зобов'язання у Перській затоці часто впливають із заявленого бажання країн РСАДПЗ повернутися до Китаю. Але вихід США з регіону насправді піде на користь Китаю. Оскільки торгівля між Китаєм та союзниками США в регіоні зростає, сторони мають економічний інтерес у поглибленні своїх політичних і військових зв'язків між собою. Якщо Вашингтон зменшить або відмовиться від своїх довгострокових зобов'язань перед своїми союзниками у Перській затоці, у Китаю будуть засоби та стимули, щоб заповнити цю прогалину [6].

Нова позиція Китаю у Перській затоці є тонким балансуванням між його новим більш самовпевненим позиціонуванням як глобального гравця, його потребою в енергетиці та економічно-

му розширенні проти ризику бути втягненим у суперництво між Іраном та Саудівською Аравією, у конфлікти на Близькому Сході із ризиком кинути виклик ролі США, які надають гарантії безпеки країнам РСАДПЗ.

Спочатку деякі країни Перської затоки вважали Китай потенційним стратегічним союзником і союзником у сфері безпеки. Проте з часом ці очікування послабилися, і ці країни змирилися з продовженням політики нейтралітету Китаю щодо різних конфліктів на Близькому Сході та його небажанням кидати виклик військовій позиції США в регіоні.

Очікується, що учасники РСАДПЗ і надалі розширять свої економічні відносини з Китаєм в контексті ОПОШ. Однак триваючі суперечки та суперництво між країнами Перської затоки обмежують їхню здатність отримати вигоду від внутрішньо-регіонального зв'язку, який ця ініціатива уможливила в інших місцях, зокрема у Центральній Азії. Залежність країн РСАДПЗ від Китаю щодо деяких передових технологій, таких як мобільні мережі 5G, також може кинути виклик Сполученим Штатам у найближчі роки.

Використані джерела і література

1. Yazdan Enayatollah. Sino-GCC Relations in the Age of China “Go Global” Strategy. *International Relations and Diplomacy*. July 2020. Vol. 8, N. 07. P. 298 – 320.
2. Fong Jonathan. China and the Persian Gulf. *Global Risk Intelligence*. July 23, 2019. URL: [HTTPS://WWW.GLOBALRISKINTEL.COM/INSIGHTS/CHINA-AND-PERSIAN-GULF](https://www.globalriskintel.com/insights/china-and-persian-gulf)
3. Wakefield Bryce. Levenstein Susan L. China and the Persian Gulf. Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, D.C. 2011. P. 94.
4. Базанова Є. А. Основные этапы сотрудничества КНР с арабскими странами Ближнего Востока в 1980–2010 г. Вестник РУДН, сер. Всеобщая история, 2011. № 4. С. 84–92).
5. Habibi Nader. The Persian Gulf and China: The Growth and Limits of Economic Ties. *Middle East Brief*. Crown Center for Middle East Studies. December, 2020. N 139. URL: <https://www.brandeis.edu/crown/publications/middle-east-briefs/pdfs/101-200/meb139.pdf>

6. Ghasseminejad Saeed. China's growing influence in the Persian Gulf should worry Washington. *Washington Examiner*. September 8, 2020. URL: [HTTPS://WWW.WASHINGTONEXAMINER.COM/OPINION/OP-EDS/CHINAS-GROWING-INFLUENCE-IN-THE-PERSIAN-GULF-SHOULD-WORRY-WASHINGTON](https://www.washingtonexaminer.com/opinion/op-eds/chinas-growing-influence-in-the-persian-gulf-should-worry-washington)
7. Yucesoy Vahid. China's Relations with Gulf States. *Strategic International*. March 24, 2018. URL: <https://i-strategic.com/blogs/china-relations-with-gulf-states/#:~:tex>
8. Jiang Yang. Andersen Lars Erslev. China in the Persian Gulf: A delicate balance in global security. May 1, 2018. URL: <https://cpianalysis.wordpress.com/2018/05/01/china-in-the-persian-gulf-a-delicate-balance-in-global-security/>
9. Karasik Theodore. The GCC's New Affair with China. Policy Focus Series. Middle East Institute. February 2016. URL: https://www.mei.edu/sites/default/files/publications/Karasik_GCCChina_PF6.pdf
10. Dunford Michael. Liu Weidong. Chinese perspectives on the Belt and Road Initiative. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 2019. Vol. 12, issue 1. P. 145–167.
11. American Enterprise Institute, "China Global Investment Tracker." (Data downloaded on June 12, 2020). URL: <https://www.aei.org/china-global-investment-tracker/>
12. Dammam - Merza al-Khuwaldi. Gulf Officials Call on China to Expedite Completion of Free Trade Negotiations. *Asharq Al-Awsat*. 13 January, 2022. URL: <https://english.aawsat.com/home/article/3411896/gulf-officials-call-china-expedite-completion-free-trade-negotiations>

УДК 94:327. (5-15)

Швед В.О.

РСАДПЗ ТА ІЗРАЇЛЬ: ДИНАМІКА ВІДНОСИН НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

***Анотація.** У статті досліджується еволюція відносин країн-членів Ради співробітництва арабських держав Перської затоки з Ізраїлем протягом ХХІ ст. Аналізуються внутрішні й зовнішні чинники їхнього зближення, роль Угод Авраама та їх-*

ній вплив на формування нової системи регіональної безпеки на Близькому Сході. Особливий наголос також зроблено на аналізі наслідків та перспектив стратегічного зближення Ізраїлю та арабських монархій, можливостей створення нової безпекової організації на кшталт НАТО у складі зазначених країн. Визначається значення липневого візиту Президента США Дж. Байдена на Близький Схід для формування такого альянсу.

Ключові слова: РСАДПЗ, Ізраїль, регіональна безпека, регіональне співробітництво.

Summary. Article deals with current political and security issues on the Middle East, emphasizing interactions between Gulf Cooperation Council states and Israel due to Abraham Accords, its inherent incentives and causes of cooperation. Special emphasis is placed on the analysis of the consequences and prospects of the strategic rapprochement of Israel and the Arab monarchies, the possibilities of creating a new security organization as part of the mentioned countries. The importance of the July visit of US President J. Biden to the Middle East for the formation of such an alliance is determined.

Key words: Israel, Abraham Accords, regional security, regional cooperation.

Постановка проблеми. Однією з найбільш значущих характеристик нинішньої геополітичної ситуації у Близькосхідному регіоні є нормалізація відносин низки арабських країн з Ізраїлем. Це знайшло своє логічне втілення у підписанні протягом вересня-грудня 2020 р. ряду документів про взаємне визнання один одного та нормалізацію відносин Ізраїлю з ОАЕ, Бахрейном, Марокко і Суданом. Зазначені угоди було названо Угодами Авраама на честь спільного праотця трьох монотеїстичних авраамістичних релігій. У Декларації Угод Авраама зазначається, що вони спрямовані на досягнення «довгострокового миру на Близькому Сході і в усьому світі» [1]. Угоди стали дійсно проривом у геополітичній ситуації на Близькому Сході.

літичній та безпековій ситуації в регіоні, який дозволяє сьогодні створювати підмурівок будови, а саме «новий Близький Схід», про який мріяв більше чверті століття тому видатний ізраїльський політик президент Ш. Перес. Майже півторарічний період імплементації Угод Авраама довів, що нормалізація відносин між Ізраїлем та державами – членами РСАДПЗ вже продемонстрували свій позитивний вплив на Близькосхідний регіон, передусім на країни, які до них приєдналися. Ця нова тенденція у геополітичному та гео економічному просторі Близького Сходу потребує глибшого аналізу та осмислення з урахуванням тих завдань, які постали перед зовнішньополітичним курсом Української держави у зазначеному регіоні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що у вітчизняній історіографії на сьогодні практично відсутні наукові публікації із досліджуваної проблеми, за виключенням статті В.О. Шведа, у якій розглядаються процеси зближення між Ізраїлем та арабськими країнами Перської затоки протягом 2016-2019 рр. [1]. Ця проблематика досліджується передусім американськими науковцями. Серед них слід відзначити К. Ульріхсена, який досліджує історію становлення і розвитку відносин між арабськими монархіями та Ізраїлем [3]. Статтю виконавчого віце-президента Вашингтонського інституту арабських країн Перської затоки У. Роебека присвячено аналізу впливу Угод Авраама на розвиток ситуації у регіоні протягом року з часу їхнього укладання [4]. Директор проекту дослідження арабсько-ізраїльських відносин Вашингтонського інституту Близького Сходу Д. Маковські досліджує роль США у поглибленні змісту Угод Авраама [5]. Науковий дослідник Інституту Брукінза арабського походження О. Рахман розглядає позиції окремих держав-членів РСАДПЗ щодо їх ставлення до Угод Авраама [6].

Аналіз цих та інших наукових праць з означеної проблеми дозволяє зробити висновок, що її дослідження ще знаходиться на початковому етапі. З урахуванням досягнутих результатів нормалізації відносин країн-членів РСАДПЗ з Ізраїлем автор

статті ставить за мету осмислити та узагальнити основні наслідки впливу цієї тенденції на формування нового формату геополітичного балансу у регіоні під кутом забезпечення стратегічних пріоритетів Української держави.

Виклад основного матеріалу. Відносини між арабійськими монархіями та Ізраїлем, які мають більш ніж двадцятирічну історію, стали наслідком дій багатьох чинників, які поглиблювали спільну зацікавленість у їх розвитку. Так, у 1993 р. Султанат Оман відвідав прем'єр-міністр Ізраїлю І. Рабин. Це був черговий візит ізраїльського прем'єр-міністра до арабських держав Перської затоки. Зміцнюючи цю тенденцію, наступник І. Рабина Ш. Перес відвідав Маскат у 1996 р., зустрівшись із султаном Кабусом. Інтіфада Аль-Акса зупинила на тривалий час розвиток арабсько-ізраїльських відносин. Арабська весна призвела до виходу на передові позиції арабських держав-членів РСАДПЗ. В умовах загострення суперництва між цією групою країн та Іраном, зазначені країни все більше вбачають в Ізраїлі свого стратегічного союзника.

При президенті США Д. Трампі зближення між арабійськими монархіями та Ізраїлем отримало новий поштовх. У жовтні 2018 р. прем'єр-міністр Ізраїлю Б. Нетаньяху відвідав Оман для переговорів із султаном Кабусом. Це був перший офіційний візит ізраїльського лідера до Султанату за останні 23 роки [7]. Через рік Ізраїль оголосив, що він прийняв запрошення від Емірату Дубаї взяти участь у Світовому ЕКСПО, яке мало відкритися у 2021 р. [7]. У цей час фактично в усіх країнах-членах РСАДПЗ розгорнулась реалізація широкомасштабних програм кардинальних трансформацій, пов'язаних із переходом до нової моделі економічного розвитку, і увагу керівництва цих країн все більше привертала успішний приклад розвитку Ізраїлю. Про серйозні зміни у поглядах керівництва арабійських монархій свідчить інтерв'ю принца-спадкоємця Саудівської Аравії Мохаммеда бін Салмана впливовому американському часопису *The Atlantic* від 02.04.2018 р., у якому принц прямо визнав, що Ізраїль має право на свою

власну землю, а Саудівська Аравія має спільні інтереси з Ізраїльською державою [8].

Протягом 2020–2021 рр. вікно можливостей щодо подальшого зближення арабійських монархій з Ізраїлем ще більше розширилось. Пандемія коронавірусу, посилення агресивних тенденцій у зовнішній політиці іранського режиму впритул наблизили зазначені країни до нормалізації їхніх відносин. Великий вплив на громадську думку як в Ізраїлі, так і в арабських країнах мало відеозвернення посла ОАЕ у США Ю. Аль-Отаїба англійською та на івриті, в якому він застеріг прем'єр-міністра Ізраїлю Б. Нетаньяху від вкрай негативних наслідків анексії Західного берегу та Йорданської долини для майбутнього ізраїльсько-арабських відносин. «Анексія без сумніву заблокує ізраїльські сподівання на посилення безпекових, економічних і культурних зв'язків з арабським світом та ОАЕ» [9]. Заклик еміратського дипломата змусив ізраїльського прем'єр-міністра Б. Нетаньяху обирати між двома опціями: анексія Західного берегу і відтак відсікання від подальших кроків до нормалізації відносин з провідними країнами арабського світу або зупинення спроб анексії і розкриття дверей перед нормалізацією. Б. Нетаньяху обрав другий варіант і наказав зупинити анексію Західного берегу буквально за день до дедлайну – 1 липня 2020 р. [10].

Угоди Авраама стали реальністю у вересні 2020 р. внаслідок дії декількох об'єктивних чинників. По-перше, як уже зазначалося раніше, держави-члени [2] та Ізраїль об'єднала спільна велика загроза – агресивний Іран, який нарощує свій експансіоністський наступ у Близькосхідному регіоні. По-друге, необхідність об'єднати зусилля у протистоянні пандемії коронавірусу, яка надзвичайно боляче вдарила по близькосхідним країнам. Третій чинник пов'язаний зі змінами у підході арабійських монархій до палестинської проблеми. Тривалий час ці країни, як і увесь арабський світ, дотримувались єдиного імперативу, який у 2002 р. було сформульовано в Арабській мирній ініціативі за формулою «мир в обмін на землю». Тобто, як тільки Ізраїль дозволить

створити Палестинську державу, арабський світ визнає Ізраїль. Формат цієї ініціативи не дозволяв будь-якій арабській країні самостійно нормалізувати свої відносини з Ізраїлем. Існує беззаперечне верховенство палестинського питання у порівнянні з національними інтересами країн. Ситуація кардинально змінилася наприкінці другого десятиріччя XXI ст. Лідери арабських монархій, передусім ОАЕ, Саудівська Аравія і Бахрейн були вкрай розчаровані деструктивною і негнучкою позицією керівництва Палестинської автономії, натомість побачили в нормалізації відносин з Ізраїлем нові можливості для просування справи створення Палестинської держави [6]. Невипадково, саме ОАЕ та Бахрейн стали першими державами-членами РСАДПЗ, які уклали угоди про нормалізацію відносин з Ізраїлем. Об'єднані Арабські Емірати – друга найбільша економіка на Близькому Сході після Саудівської Аравії, яка широко відкрита для міжнародної торгівлі, їх експорт становить майже половину ВВП держави. Так само це стосується і Бахрейну. Перспективи поєднання фінансового капіталу арабських держав Перської затоки з ізраїльською кібертехнологією, аграрними технологіями, розробками в галузі штучного інтелекту і охорони здоров'я створювали б могутній потенціал для процвітання усього Близького Сходу. Як Емірати, так і Бахрейн знаходяться у стадії глибоких трансформаційних змін. Відповідно до Бачення 2021 ОАЕ розпочали процес подолання надмірної залежності свого розвитку від нафти та газу, швидкими темпами розвиваються новітні індустрії і технології. Тому для успішного продовження цих перетворень вони особливо потребують виходу на рівень широкої співпраці з Ізраїлем. Є ще один важливий чинник, спільний для ОАЕ та Бахрейну, який дозволив їм першими з держав-членів РСАДПЗ нормалізувати відносини з Ізраїлем. Вони небезпідставно позиціонують себе як країни, де зростає толерантність. Ще у 2016 р. в Еміратах було створено міністерство толерантності. У 2018 р. відбулася зустріч Папи Римського і Великого Імама Аль-Азхадського університету Аль-Тахба на території ОАЕ, в результаті якої був підписаний

документ людського братерства, спрямований на просування глобального міжрелігійного співіснування. В одному з еміратів, у Дубаї, існує добре організована єврейська спільнота, в іншому, – в Абу-Дабі, – будується синагога, яка має бути введена в дію у 2022 р. як частина багаторелігійного Будинку Авраама. Цей комплекс також включатиме церкву та мечеть [11]. У Бахрейні понад 140 років існує єврейська спільнота. У 2017 р. делегація бахрейнських євреїв нанесла візит до Ізраїлю, а у 2019 р. головний рабин Тель-Авіву перебував з візитом у Бахрейн у справах стосовно розвитку міжрелігійного діалогу.

Угоди Авраама багато у чому стали результатом і наслідком напруженої роботи команди попереднього президента США Д. Трампа над просуванням проекту так званої «угоди століття», яка б мала знайти прийнятний формат врегулювання палестинсько-ізраїльського конфлікту. Зазначені угоди стали одним із небагатьох досягнень Д. Трампа та були позитивно сприйняті новим президентом США Дж. Байденом. Врешті-решт його адміністрація впродовж першого року їх імплементації повною мірою оцінила закладений у них потенціал. Це стало зрозумілим за результатами проведеної під керівництвом держсекретаря США Е. Блінкіна тристоронньої американсько-ізраїльсько-еміратської конференції у Держдепартаменті США 17 вересня 2021 р. за результатами першого року з часу їх укладання. Головним меседжем виступу Е. Блінкіна стали слова про те, що «адміністрація продовжуватиме втілювати успішні зусилля попередньої адміністрації у напрямку поглиблення поступу нормалізації конфлікту» [3]. Аналітики, які близькі до нинішньої адміністрації президента США, виокремлюють такі найважливіші складові процесу Угод Авраама. Вони підкреслюють, що визначальним чинником, який забезпечить успішне розповсюдження зазначеного процесу на інші арабські країни, є здатність перших країн-підписантів забезпечити успішну розбудову більш взаємопов'язаного та економічно інтегрованого Близького Сходу. Регіон потерпає внаслідок вкрай низького рівня міжінтеграційних зв'язків. Так, внутріш-

ньорегіональна торгівля становить менше 10% загальної торгівлі, в той час, як у Європі та Азії цей показник сягає 68% і 60% відповідно. Зазначений низький рівень економічної інтеграції має своїм наслідком безсистемну логістику та систему постачання, високі торгівельні та інвестиційні бар'єри, плутанину у нормативно-правових режимах, тому регіон не в змозі координувати належним чином боротьбу як з коронавірусом, так і зі змінами клімату. Без серйозної архітектури на підтримку постійного діалогу та співробітництва для отримання переваг від більш об'єднаного Близького Сходу, Угоди Авраама не зможуть повністю розкрити свій потенціал [5].

Головним двигуном процесу Угод Авраама стали ОАЕ, нішіні відносини яких з Ізраїлем можна оцінювати як головний пілотний проект у зазначеному процесі. Під час першого офіційного візиту прем'єр-міністра Ізраїлю Н. Беннета до Еміратів 12-13 грудня 2021 р. було не лише підсумовано результати першого року нормалізації відносин між обома країнами, а й окреслено подальші перспективи поглиблення їхнього співробітництва. За цей час ОАЕ та Ізраїль уклали більше 60 угод та меморандумів про взаєморозуміння та співпрацю у різних сферах. Взаємна торгівля між обома країнами за 10 місяців 2021 р. зросла вдвічі і досягла 900 млн доларів США. Н. Беннет зазначив, що під час його візиту було дано старт багатьом угодам про співробітництво у сфері торгівлі, наукових досліджень та розвитку, кібернетики, охорони здоров'я, освіти, авіації, а також в інших сферах. Обидві країни анонсували план створення спільного інвестиційного фонду та визначили подальші кроки у поглибленні ізраїльсько-еміратської співпраці [9].

Незворотність процесу Угод Авраама для арабських монархій вирішальною мірою визначатиметься приєднанням до нього найвпливовішої країни не лише арабського, а й усього ісламського світу – Королівства Саудівської Аравії. Необхідно підкреслити, що вірогідний шлях Королівства до нормалізації відносин з Ізраїлем передусім буде визначатися завданнями посилення

антиіранської коаліції, спрямованої на недопущення гегемонії Ірану на Близькому Сході. Крім того, сьогодні існує серйозний зовнішній чинник, який може потужно позначитися на шляху Ер-Ріада до Угод Авраама. Маємо на увазі чинник, пов'язаний із принцем-спадкоємцем Саудівської Аравії Мохаммедом бін Салманом. У порівнянні з часом президентства Д. Трампа ставлення до нього з боку нинішньої американської адміністрації і самого президента США Дж. Байдена кардинально змінилося. Американська влада прямо звинуватила його в організації вбивства відомого опозиційного журналіста Дж. Хашоггі у жовтні 2018 р., а також у розв'язанні інтервенції в Ємені та численних порушеннях прав людини у самому королівстві. Вважається, що у разі зайняття ним королівського трону його рішення про нормалізацію відносин Саудівської Аравії з Ізраїлем стане тією ціною, за допомогою якої він зможе знову налагодити відносини з США. Саудівська Аравія вже сьогодні продемонструвала позитивне сприйняття нормалізації відносин Ізраїлю з Еміратами та Бахрейном, дозволивши віддати свій повітряний простір для авіаційних маршрутів до Ізраїлю тощо. Фахівці вважають, що Саудівська Аравія здійснюватиме кроки назустріч нормалізації відносин з Ізраїлем поступово, враховуючи своє особливе місце в ісламському світі [13].

Серед останніх трьох держав-членів РСАДПЗ, – Оману, Катару та Кувейту, – існують доволі значні розходження у позиціях щодо нормалізації взаємин з Ізраїлем. Вважається, що найближчим до подібного кроку є Оман, у якого вже склалися достатньо глибокі контакти з Ізраїлем протягом тривалого часу. Катар та Кувейт неодноразово заявляли, що такому кроку з їхньої сторони заважає невирішеність палестинського питання. Разом з тим, і у цих країнах змінюються настрої на користь нормалізації відносин з Ізраїлем. Переконливим доказом таких перемін у громадській думці зазначених країн стала редакційна стаття у впливовому кувейтському часописі Arab Times від 30.01.2022 р., у якій зазначається, що всі арабські країни Перської затоки мають нор-

малізувати відносини з Ізраїлем, враховуючи той факт, що «мир з найбільш просунутою країною у регіоні є правильним» [14].

Російська агресія проти України і необхідність у зв'язку з цим відмовитись від неефективної політики «рекалібровки» щодо Саудівської Аравії з боку президента США Дж. Байдена спонукала останнього запланувати на 15–16 липня 2022 року важливий візит до Близького Сходу, під час якого він відвідає Ер-Ріяд, та зустрінеться із принцем-спадкоємцем Королівства Мохаммедом бін Салманом. Очікується, що під час візиту будуть зроблені важливі кроки щодо входження Саудівської Аравії до політичного простору Угод Авраама, що матиме історичне значення для всього Близькосхідного регіону. [15].

Цей візит Дж. Байдена мав серйозний вплив на подальший розвиток відносин між Ізраїлем та арабійськими монархіями-членами РСАДПЗ. У Єрусалимській декларації американо-ізраїльського стратегічного співробітництва за підсумками перемовин Дж. Байдена з керівництвом Ізраїлю було підтверджено розширення та поглиблення підтримки Сполученими Штатами «історичних Угод Авраама». Зазначалося, що разом із стратегічними мирними угодами між Ізраїлем, Єгиптом та Йорданією вони «важливі для майбутнього Близького Сходу у справі забезпечення регіональної безпеки, процвітання та миру» [16]. Одним із головних завдань свого візиту на Близький Схід Дж. Байден вбачав «поглиблення інтеграції Ізраїлю до регіону», виходячи з того, що це «добре для миру і безпеки Ізраїлю» [17].

Можна згадати, що напередодні візиту американського президента, керівництвом Саудівської Аравії були зроблені подальші кроки у напрямку зближення, як, наприклад, відкриття можливості прямого авіасполучення ізраїльських арабів до Мекки під час їхнього Хаджу. Водночас, Саудівська Аравія поки що не поспішає із приєднанням до Угод Авраама та повної нормалізації своїх відносин із Ізраїлем. Позицію Саудівської Аравії щодо цього питання висловив державний міністр закордонних справ А. аль Джубейр. У своєму інтерв'ю 15 липня 2022 р. він віддав

належне керівництву Еміратів та Бахрейну щодо нормалізації своїх відносин з Ізраїлем у 2020 р., які, на його думку, мали «позитивний вплив на внутрішню політику Ізраїлю», однак зауважив, що це «їхнє суверенне рішення», вони вважають, що такий крок дозволить підштовхнути Тель Авів до вирішення палестинського питання. Все ж таки, підкреслив саудівський дипломат, його країна «дотримується дводержавного рішення зі створення Палестинської держави на окупованих територіях та столицею у Східному Єрусалимі. Ми чітко заявили, що це стратегічна опція, але ми маємо чіткі уявлення, що має відбутися перед тим, як це трапиться» [18].

Під час своєї прес-конференції після закінчення регіонального саміту в Джидді у форматі РСАДПЗ+3 за участю президента США, міністр закордонних справ Саудівської Аравії принц Фейсал бін Фархан зазначив, що на саміті не йшлося про військову або технічну співпрацю з Ізраїлем і не обговорювалося таке питання як «арабське НАТО» [19].

У фінальній заяві саміту у Джидді з питань безпеки та розвитку була сформульована загальна позиція лідерів країн-членів РСАДПЗ та їхніх союзників щодо палестинсько-ізраїльського конфлікту. Наголошувалося, що зазначений конфлікт має бути вирішений на «основі дводержавного рішення» та у відповідності із резолюціями ООН та Арабською мирною ініціативою [20].

Висновки. Таким чином, нинішній стан відносин між арабськими монархіями-членами РСАДПЗ та Ізраїлем став результатом впливу комплексу чинників геополітичного, гео економічного та безпекового характеру. Серед них найважливішими є зростаюче усвідомлення як арабськими країнами Перської затоки, так і Ізраїлем небезпеки агресивного курсу іранського режиму, усвідомлення арабською стороною важливості всебічного співробітництва з Ізраїлем у просуванні нинішніх трансформаційних перетворень, переоцінка ролі палестинського чинника тощо. Угоди Авраама, які були укладені у вересні 2020 р. між

ОАЕ, Бахрейном та Ізраїлем, стали проривом у формуванні нового геополітичного дизайну Близькосхідного регіону.

Разом з тим, потрібно відзначити, що Близькосхідне турне Президента США 14–16 липня 2022 року не принесло успіху у питанні нормалізації відносин з Ізраїлем такої провідної аравійської монархії як Саудівська Аравія. Вона ще раз засвідчила, що залишається на позиціях підтримки Арабської мирної ініціативи і нормалізує свої відносини з Ізраїлем лише після створення незалежної Палестинської держави. Також Саудівська Аравія підкреслила, що не вважає дозвіл на комерційні авіаперельоти ізраїльських авіакомпаній через свою територію доказом того, що вона зробила важливий крок у напрямку нормалізації відносин з Ізраїлем, на відміну від такого визначення цієї події з боку США та Ізраїлю.

Використані джерела і література

1. The Abraham Accords Declaration // US Department of State. URL: <https://www.state.gov/the-abraham-accords/>
2. Швед В.О. Арабські країни Перської затоки у системі політичних змін початку XXI ст. // Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал. №1 (7). К., 2019. сс.81–82.
3. Ulrichsen K. C. Israel and the Arab Gulf States: Drivers and Directions of Change // James A. Baker III. Institute for Public Policy of Rice University. 2014. 14 pp.
4. Roebuck W. Abraham Accords: National Interests Enhance Prospects, One Year In // The Arab Gulf State Institute in Washington. URL: <https://agsiw.org/abraham-accords-national-interests-enhance-prospects-one-year-in/>
5. Makovsky D., Kram J. Think Regionally: A US Role for Deepening the Abraham Accords // The Washington Institute for Near East Policy. 2021, Oct. 3. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/think-regionally-us-role-deepening-abraham-accords>
6. Rahman O. The emergence of GCC-Israel relation in a changing Middle East // Brookings Doha Centre. 2021, July 28. URL: <https://www.brookings.edu/research/the-emergence-of-gcc-israel-relations-in-a-changing-middle-east/>
7. D. The Abraham Accords: Politico-Economic Drivers and Opportunities // Trends Research. 2020, 15 Nov. URL: <https://trendsresearch.org/research/the-abraham-accords-politico-economic-drivers-and-opportunities/>

8. Goldberg J. Saudi Crown Prince: Iran Supreme Leaders «Makes Hitter Look Good» // The Atlantic. 2018, April 2. URL: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2018/04/mohammed-bin-salman-iran-rael/557036/>
9. Turak N. Israeli prime minister makes historic UAE visit, stressing «new reality» for region // CNBC. 2021, Dec. 13. URL: <https://www.cnbc.com/2021/12/13/israeli-prime-minister-makes-historic-uae-visit-stressing-new-reality-for-region-.html>
10. Lazaroff T. Behind scenes of Abraham Accords: Israel annexation halted day before deadline // The Jerusalem Post. 2021, Dec. 19. URL: <https://www.jpost.com/israel-news/israeli-west-bank-annexation-was-halted-in-2020-with-a-24-hour-deadline-688648>
11. Abu Dhabi: A synagogue, mosque and church will be in one location. Gulf News. 2019, Sept. 21. URL: <https://gulfnews.com/uae/government/abu-dhabi-a-synagogue-mosque-and-church-will-be-in-one-location-1.1569067182292>
12. Blinken A.J. At the One Year Anniversary of the Abraham Accords: Normalization Agreements in Action Remarks // The White House. Washington, DC. 2021, Sept. 17. URL: <https://www.state.gov/at-the-one-year-anniversary-of-the-abraham-accords-normalization-greements-in-action/>
13. Ibish H. Wary But Intrigued, Saudi Arabia is Still Weighing Potential Ties to Israel // Arab Gulf States Institute in Washington. 2021, Sep. 20. URL: <https://agsi.w.org/wary-but-intrigued-saudi-arabia-is-still-weighing-potential-ties-to-israel/>
14. Joffe T. Kuwait paper pushes normalization with Israel, criticizes Palestinians // The Jerusalem Post. 2022, 30.01. URL: <https://www.jpost.com/middle-east/article-694955>
15. Nahmias O. Biden trip to Jerusalem and Riyadh - what's he trying to achieve? Jerusalem Post. – 2022. URL: <https://www.jpost.com/middle-east/article-709304>
16. The Jerusalem U.S.-Israel Strategic Partnership Joint Declaration JULY 14, 2022. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/07/14/the-jerusalem-u-s-israel-strategic-partnership-joint-declaration/>
17. Makovsky D. What Biden and Lapid Have in Common. Washington Institute for Near East Policy, July 8, 2022. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/what-biden-and-lapid-have-common>
18. Magid J. Saudi minister: Peace with Israel 'strategic option' but not before 2-state solution. Times of Israel, July 16, 2022. URL: <https://www.timesofisrael.com/saudi-official-peace-with-israel-strategic-option-but-not-before-2-state-solution/>
19. Crown prince's message to Biden on 'mutual respect, appreciation': Prince Faisal bin Farhan. Arab News, July 16 2022. URL: <https://www.arabdown.org/en/crown-princesmessage-to-biden-on-mutual-respect-appreciation-prince-faisal-bin-farhan>
20. Arab leaders, US President Biden affirm common vision for region at Jeddah summit. Arab News, July 17, 2022. URL: <https://www.arabnews.com/node/2123541/saudi-arabia>

ШЕЙХ ЗАЇД БІН СУЛТАН АЛЬ НАГАЯН ЯК ЗАСНОВНИК ОБ'ЄДНАНИХ АРАБСЬКИХ ЕМІРАТІВ

Анотація. В статті досліджено діяльність першого Президента ОАЕ шейха Заїда бін Султана Аль Нагаяна. Здійснено історичний огляд утворення Об'єднаних Арабських Еміратів. Окреслено головні напрями внутрішньої політики, пріоритети і особливості зовнішньої політики країни за часів першого Президента ОАЕ. Підкреслено визначальну роль шейха Заїда бін Султана Аль Нагаяна у розбудові сучасної держави. Зазначено про ставлення з великою повагою до першого Президента ОАЕ в суспільній свідомості народу.

Ключові слова: ОАЕ, президент, розвиток, будівництво, нафта, зовнішня політика, історична пам'ять.

Summary. The activities of the first President of the UAE Sheikh Zayed bin Sultan Al Nahyan have been studied in the article. A historical overview of the formation of the United Arab Emirates has been provided. The main directions of domestic policy, priorities and features of the country's foreign policy during the time of the first President of the UAE are outlined. The crucial role of Sheikh Zayed bin Sultan Al Nahyan in building of the modern state is emphasized. It is noted that the first President of the UAE is treated with great respect in the social consciousness of the nation.

Keywords: UAE, president, development, construction, oil, foreign policy, historical memory.

У 2021 р. Об'єднані Арабські Емірати (далі ОАЕ) відзначають 50-річчя заснування держави. За півстоліття ОАЕ перетворили-

ся з рибальських поселень у стабільну, благополучну та одну з найбагатших країн світу.

На сучасному етапі ОАЕ посідають 25-е місце у світі за індексом глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму за 2019 р., 34-е місце у світі та 1-е у регіоні у Глобальному індексі інновацій 2020 р. і вважаються однією з найбільш інноваційних країн у світі. ОАЕ займають 6-е місце за величиною доведених запасів нафти і газу у світі [16].

Безперечно, що феномен країни багато в чому зобов'язаний вмінню керівництва використовувати для вирішення державних справ і досягнення добробуту суспільства потужний інструмент – нафтові багатства. Вони забезпечили ОАЕ великий запас міцності в економічній, політичній та інших сферах. Модернізація ОАЕ має глибинний характер і стала всеохоплюючим явищем. Упродовж життя одного покоління без соціальних потрясінь відбулася якісна трансформація спільноти у сучасний стан.

Засновником і першим Президентом Об'єднаних Арабських Еміратів був шейх Заїд бін Султан Аль Нагаян, також відомий як Батько нації. Перший Президент зміг об'єднати різні бедуїнські племена окремих еміратів і створити єдину державу та консolidовану націю. Його називають «архітектором країни».

Актуальність дослідження діяльності такої видатної постаті як шейх Заїд бін Султан Аль Нагаян і пов'язаної з ним епохи в історії ОАЕ обумовлюється потребою глибокого розуміння історії, традицій, цінностей провідної країни арабського світу, що, у свою чергу, сприятиме реалізації завдань близькосхідного напрямку зовнішньої політики України, виявленню можливостей поглиблення українсько-еміратських відносин.

Метою дослідження є вивчення діяльності, з'ясування ролі першого Президента ОАЕ шейха Заїда бін Султана Аль Нагаяна у створенні та розбудові держави.

З XIX ст. територія ОАЕ перебувала під британським протекторатом. Перська затока і територія, що розташовувалася на її південному узбережжі, насамперед Договірному Омана (виник у

1853 р.) входила до числа стратегічно важливих для Великої Британії регіонів як через своє географічне положення, так і завдяки відкриттю там, насамперед в Абу-Дабі, значних запасів нафти. Ключовим мотивом у створенні планів об'єднання територій Договірного Оману у федерацію було розуміння представниками британської колоніальної адміністрації неможливості самостійного протистояння еміратів південного узбережжя Перської затоки експансіоністським прагненням їх сильніших сусідів. У 1952 р. першим кроком встановлення більш тісної співпраці між правителями територій історичного Оману, під егідою Великої Британії, стало утворення Ради Договірних Територій, до складу якої увійшли правителі Абу-Дабі, Дубая, Шарджі, Аджмана, Рас-аль-Хайми, Фуджейри та Умм-аль-Кувейна. Ще одним кроком до об'єднання стало створення у 1965 р. Фонду Розвитку Договірного Оману під юрисдикцією Бюро Розвитку Договірного Оману. Діяльність як Бюро, так і Фонду Розвитку Договірного Оману мала охоплювати територію всіх семи еміратів [13].

Вирішальну роль у реалізації ідеї об'єднання еміратів південного узбережжя Перської затоки відіграв тодішній правитель Абу-Дабі шейх Заїд Бін Султан Аль Нагаян. Саме він ініціював у 1968 р. переговори з правителями Дубая, Шарджі, Аджмана, Фуджейри, Умм-аль-Кувейна, Рас-аль-Хайми, Катару та Бахрейну про об'єднання у єдину державу [13].

Шейх Заїд бін Султан Аль Нагаян народився у 1918 році. Він був молодшим з 4 синів шейха Султана бін Заїда Аль Нагаяна, який правив Абу-Дабі з 1922 по 1926 рр. [6].

Ім'я Заїд – надзвичайно рідкісне. У більшості арабських країн воно взагалі не зустрічалось, доки шейх Заїд не став одним з найвизначніших лідерів в арабському світі. Останніми десятиліттями на його честь дедалі частіше називають немовлят у різних арабських країнах. У перекладі з арабської «Заїд» означає «той, хто примножує», «той, хто додає» [15]. Ім'я засновник ОАЕ отримав на честь свого діда еміра Заїда Великого, який правив Абу-Дабі у 1855–1909 рр. [6].

Наприкінці 1920–1930-х рр. шейх Заїд жив у пустелі серед бедуїнських племен, вивчаючи їх спосіб життя. Цікаво, що саме в цей час він захопився соколиним полюванням, що стало його захопленням упродовж усього життя. Освіта ж, яку здобув шейх Заїд бін Султан Аль Нагаян, складалася з уроків читання і письма та вивчення догматів Ісламу під керівництвом місцевого проповідника [3].

У 1930-х рр. британські геологи розпочали пошук нафти і газу на цій території. Емір Абу-Дабі Шахбат бін Султан Аль Нагаян (правив з 1928 р.) відрядив як провідника британської експедиції свого 21-річного брата Заїда. За майже два роки роботи з британцями шейх Заїд досконало опанував англійську. Геологи згадували, що він ставив їм низку запитань з найрізноманітніших сфер життя, намагаючись збагнути закони, за якими живе світ, відмінний від його власного. Пошуки увінчалися успіхом – були знайдені величезні поклади нафти і газу. Проте Друга світова війна завадила промислового видобуванню вуглеводнів [15].

У 1946 р. шейх Заїд був призначений правителем східної провінції емірату Абу-Дабі з резиденцією в м. Аль-Айн. На той момент це був бідний регіон. Упродовж 20 років шейх Заїд керував м. Аль-Айн і навколишньою територією (понад 6 сіл і суміжний пустельний регіон) і саме під його керівництвом тут була закладена базова адміністративна система, шкільна освіта, а також розпочало розвиватися сільське господарство, торгівля та будівництво. План розвитку м. Аль-Айн включав і озеленення. Сьогодні це місто вважається одним з найзеленіших міст в арабському світі [3].

Взагалі у 1950-х рр. мешканці Абу-Дабі не мали лікарень і шкіл, крім релігійного медресе. Більшість населення була безграмотною, одиниці вчилися за Кораном. Бедуїни не вели реєстрацію народжень, смертей і шлюбів. Перша світська школа була відкрита у 1959 р. Місцеві бедуїни вели примітивний побут кочівників, не мали власних грошей, не знали міст. Вони знали одного господаря – шейха та одну книгу – Коран. Найбільшими

цінностями для них були верблюд, фінікова пальма і море, де добувалися перли [14].

У 1962 р. Абу-Дабі відправив перші вантажі з сировою нафтою, що стало початком шляху до безпрецедентного зростання [16].

Однак шейх Шахбат виручені від продажу нафти кошти не вкладав у розвиток емірату і виявився неготовим керувати країною в нових умовах. 6 серпня 1966 р. на сімейній раді було ухвалено рішення усунути шейха Шахбата від влади під час безкровного перевороту (підтримала Велика Британія, під чийм протекторатом на той час знаходився емірат Абу-Дабі), а замість нього еміром Абу-Дабі з одноголосного схвалення обрали шейха Заїда як найбільш прогресивного.

Досвід керування у Аль-Айні і його бачення перспектив розвитку регіону стали у нагоді шейху Заїду після обрання правителем Абу-Дабі. Ставши еміром шейх Заїд здійснив рішучі кроки, щоб вивести емірат із похмурого Середньовіччя, взявши курс на створення сучасної інфраструктури та умов для комфортного життя його мешканців [14].

16 січня 1968 р. Велика Британія оголосила про намір відмовитися від військової присутності в зоні Перської затоки, що робило емірати вразливими для зовнішнього втручання [6]. Колоніальна система себе вичерпала, і більшість британських колоній отримали незалежність.

Як наслідок шейх Заїд встановив тісніші зв'язки з іншими еміратами. 18 лютого 1968 р. шейх Заїд і шейх Рашид бін Саїд Аль Мактум, правитель Дубаю уклали угоду про федерацію між двома еміратами [1]. Співробітництво між двома провідними еміратами заклало основу для утворення об'єднаної держави за участю північних еміратів [13].

Доклавши значних зусиль шейху Заїду разом з шейхом Рашидом вдалося переконати правлячі сім'ї інших еміратів про доцільність об'єднання у федерацію (пропонувалося також Катару і Бахрейну, однак вони відмовилися). 18 липня 1971 р. в Дубаї під час зустрічі лідерів 6 еміратів – Абу-Дабі, Дубай, Шарджа,

Фуджейра, Умм-аль-Кувейн і Аджман було прийняте рішення про створення федерації – Об'єднаних Арабських Еміратів. Заснування незалежної, суверенної держави було офіційно проголошено 2 грудня 1971 р. (2 грудня щорічно святкується як Національний день ОАЕ). 10 лютого емірат Рас-аль-Хайма приєднався до Федерації [16].

Правителі 7 еміратів сформували Вищу Раду Правителів, що діяла як верховна влада в новій державі. Вони обрали шейха Заїда бін Султана Аль Нагаяна першим Президентом на 5-річний термін. Шейх Заїд був переобраний на цю посаду декілька разів і залишався незмінним главою держави упродовж 33 років до своєї смерті 2 листопада 2004 р. [16].

Важливо зазначити, що ОАЕ – це федеративна держава, в якій Вища Рада є головним органом, що формує політику в ОАЕ, має повноваження як законодавчої так і виконавчої влади. Президент і віце-президент обираються зі складу Вищої Ради терміном на 5 років. Вища Рада затверджує кандидатуру призначеного президентом прем'єр-міністра. Всі рішення Вищої Ради ОАЕ є обов'язковими і остаточними. Президент затверджує Кабінет міністрів, що контролює розробку та реалізацію федеральної політики у всіх урядових структурах. Парламент ОАЕ – Федеральна національна рада – консультативний орган, усі поправки якого до законопроектів мають рекомендаційний характер [16].

Створенню Федеральної національної ради сприяло те, що у своєму управлінні еміратом шейх Заїд слідував арабським бедуїнським традиціям консенсусу і консультацій. На неформальному рівні цей принцип реалізовувався через меджліс (раду), де провідні члени суспільства мали так званий дискусійний форум. Шейх Заїд формалізував цей консультаційний процес і створив 1970 р. Національну консультативну раду в Абу-Дабі, яка збирала разом лідерів усіх головних племен. Згодом подібний орган був створений на рівні ОАЕ – Федеральна національна рада [3].

Президент також обіймає посади Голови Вищої Ради ОАЕ та правителя емірату Абу-Дабі. Віце-президент традиційно одно-

часно є і прем'єр-міністром, правителем емірату Дубай. Вища судова влада – Федеральний верховний суд.

Коли постало питання, хто буде першим президентом новоутвореної держави, жодних дискусій не виникло, усі підтримали шейха Заїда. Емірат Абу-Дабі був і є найбагатшим, найбільшим за територією і за кількістю населення. Він займає 84% території ОАЕ [16]. І саме на його території – переважна більшість запасів нафти і газу. Абу-Дабі субсидує й інвестує у розвиток інших еміратів. Таку політику запровадив шейх Заїд.

В свою чергу, інші емірати притягуються до Абу-Дабі, як до потужного полюсу розвитку, спонсору соціальних програм, будівництва промислових об'єктів, транспортної інфраструктури [11].

Шейх Заїд бін Султан Аль Нагаян проявив себе як твердий прихильник єдності і послідовний реформатор. Одним із головних пріоритетів для першого Президента було використання доходів від продажу нафти для підвищення рівня життя у новоствореній країні. Він вважав, що ресурси країни повинні бути повністю використані для блага усіх громадян країни. Він забезпечив, щоб усі громадяни ОАЕ були включені у процес національного колективного успіху [1]. Керівництво ОАЕ використовувало доходи від нафти в інтересах єдності суспільства, його подальшої консолідації в межах країни. Таким чином, у свідомості громадян еміратів виникло переконання, що нафтове багатство розподілене між усіма, а не належить лише правлячій родині.

За часів шейха Заїда стабільні надходження від нафти дозволили забезпечити стійке зростання та розвиток інфраструктури, включаючи будівництво шкіл, житла, лікарень, доріг в Абу-Дабі та інших еміратах [16].

Шейху Заїду і його уряду довелося вести боротьбу з пережитками і докласти чималих зусиль, щоб народ перейшов від племінної залежності до довіри новій державі, коли сусіди не були потенційними ворогами, а ставали співвітчизниками. Адже населення звикло звертатися до вождя племені, а не до офіційних

державних установ. Особливо великі труднощі виникли через необхідність заручитися довірою кочових племен пустелі. Крім того, хоча емірати перебували на невеликих відстанях один від одного, інформаційна ізоляція до об'єднання була повною [14]. Не зважаючи на те, що запаси вуглеводнів у еміратах різні, шейх Заїд наполіг на абсолютній рівності громадян усіх еміратів з погляду соціальних виплат і пільг [15].

Для місцевих жителів були створені безпрецедентні умови для розвитку і процвітання. Як вже зазначалося вище, спочатку в еміраті Абу-Дабі, а після отримання незалежності – по всій країні нафтові гроші були направлені на створення інфраструктури країни, зокрема доріг, аеропортів, будівництво міст і селищ, озеленення, розвиток промисловості, електрифікацію і постачання води до будинків, прокладання телефонних ліній, створення національного медіа, навчання населення. Особливу увагу перший Президент приділив запровадженню нової системи освіти (в тому числі і вищої), охорони здоров'я, розвитку культури [6].

Шейх Заїд прагнув створити комфортну країну для своїх громадян. На престижних державних посадах, наприклад, в органах влади, поліції, на митниці, працюють лише місцеві. Корінні жителі (Emirati) отримують від держави усі можливі пільги і привілеї. Держава надає матеріальну допомогу новоствореним сім'ям, при народженні дитини. Громадяни мають право на безкоштовне медичне забезпечення та освіту всіх рівнів на території ОАЕ.

Варто зауважити про толерантність шейха Заїда і влади ОАЕ до іншого способу життя всередині країни, якщо такий не загрожує цінностям країни та її народу, не вносить конфліктність у повсякденну поведінку суспільства. Це стосується іноземців. Більшість населення країни не є громадянами, а представляють тимчасово працюючих іммігрантів із десятків країн Азії та Африки. У зв'язку з активним розвитком ОАЕ і малою кількістю громадян відбувся стабільний ріст імміграції, що тривав десятиліттями. У 1970 р. напередодні утворення Федерації кількість населення складала 180 тис. осіб, з яких 114 тис. – корінні жителі,

66 тис. – іноземці. У 2003 р. 93% робочої сили складали іноземці [11].

Наразі лише 1/9 частина мешканців ОАЕ має громадянство, які є корінними жителями (Emirati). На 2015 р. їх частка становила приблизно 11,6% від усього населення країни [7]. У 2020 р. загальна чисельність населення ОАЕ (громадяни та мігранти) складала 9 282 410 осіб. Більшість трудових мігрантів є вихідцями із Південної Азії (Індія, Пакистан, Бангладеш), Африки та ін. У країні проживають представники близько 200 національностей [1].

З перших років свого правління шейх Заїд намагався всіляко диверсифікувати економіку ОАЕ, зробити все, щоб видобування нафти і газу не було єдиним джерелом добробуту країни. Вже у 80-ті рр. ХХ століття ОАЕ перетворилися на великий логістичний центр. Уряд країни підтримував і підтримує підприємницьку діяльність своїх громадян. Допомогу від держави отримали громадяни, які займалися сільським господарством [15].

Особливу увагу шейх Заїд приділяв землі. Упродовж кількох років кочівники, що осідали на фермах, користувалися привілеями, метою яких було закріплення людей на землі, створення та виховання прошарку землеробів. Було розпочато вирощування та виробництво продуктів, які раніше імпортувалися до ОАЕ.

Для шейха Заїда пріоритетом був захист довкілля і природи. Саме з його ініціативи були створені такі державні органи як Федеральне агентство з навколишнього середовища ОАЕ і Агентство екологічних досліджень та розвитку дикої природи Абу-Дабі [10].

З ініціативи першого Президента отримали певні права і жінки, щоправда, у рамках традиції – на працю та освіту [3]. У 1992 р. він заснував «Благодійний і гуманітарний фонд Заїда», який займається реалізацією проектів в ОАЕ та багатьох країнах світу (170) у сферах освіти, охорони здоров'я, благодійності, гуманітарної допомоги та ін. [8].

Перший Президент ОАЕ значну увагу приділяв проблемі формування національної ідентичності, збереженню історії та куль-

турних традицій. Саме тому держава проводить активну роботу у напрямі збереження, популяризації історико-культурної спадщини, формування та реалізації політики пам'яті, які є впливовими чинниками утвердження об'єднаних цінностей у суспільстві.

У 1968 р. шейх Заїд бін Султан Аль Нагаян заснував Бюро архівних документів і наукових досліджень. Сучасна назва установи (з 2014 р.) – Національні архіви Абу-Дабі, які є провідною науково-архівною інституцією країни, що займається вивченням і збереженням історії та традицій ОАЕ, а також країн Ради співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ). Національні архіви займаються збиранням, збереженням, відновленням, перекладом, оцифровуванням архівних матеріалів. Установа є сховищем записів урядової діяльності ОАЕ. Архівні фонди містять багато джерел з різних країн світу. Окрім великої кількості документів Національні архіви включають джерела усної історії, рідкісні книги, манускрипти, аудіо-записи, фотографії, фільми. Національні архіви займаються науковою діяльністю, готують і видають наукові праці щодо актуальних проблем історії та культури ОАЕ і регіону. Враховуючи високий рівень науково-архівної роботи, Національні архіви були визнані ЮНЕСКО передовою Арабською культурною інституцією [6].

У 1993 р. з ініціативи шейха Заїда бін Султана Аль Нагаяна був заснований Клуб історичної спадщини ОАЕ як незалежна організація, підзвітна уряду Абу-Дабі. Головою клубу є Президент ОАЕ.

З моменту свого заснування Клуб відіграє ключову роль у збереженні та популяризації історичної спадщини і традицій в суспільстві ОАЕ, зміцненню національної ідентичності. Головними напрямками роботи установи є ознайомлення з традиційними цінностями та культурною спадщиною ОАЕ громадян країни, але з особливим акцентом на молоді; організація різних масових заходів для консолідації нації; підтримка наукових досліджень, поширення інформації про культурне надбання народу, поси-

лення почуття національної відданості, патріотизму серед молоді; організація спеціальних тематичних виставок, семінарів, конференцій, історико-культурних фестивалів. До співпраці з клубом запрошуються видатні місцеві та закордонні політичні, культурні діячі та науковці, які беруть участь в різних ініціативах Клубу [4].

Одним з пріоритетів для Президента ОАЕ стало озеленення країни. Про нього згадують як про людину, яка «зробила пустелю зеленою» [5]. Були висаджені мільйони дерев, які потребували поливу. У країні було розбито десятки парків, експортувалися квіти, насаджувалися ліси, матеріал для посадки яких підбирався в районах з подібним кліматом в Австралії, Латинській Америці, Південно-Східній Азії. Через брак прісної води були проведені роботи з розвідки й видобування підземних вод, створено великі потужності для опріснення морської води, а також налагоджено імпорт прісної води з-за кордону [15].

Після проголошення незалежності ОАЕ почали формувати і реалізовувати зовнішню політику. Вища Рада визначає зовнішню політику держави, ратифікує міжнародні договори. У 1971 р. правителі еміратів погодилися, щоб зовнішня політика була довірена Президенту шейху Заїду бін Султану Аль Нагаяну. Досвід, набутий шейхом за роки, вплинув на його репутацію як державного діяча і політика, а його погляди визначили позицію країни на зовнішньополітичній арені. Упродовж свого правління в Аль-Айні (1946–1966 рр.) і в еміраті Абу-Дабі (з 1966 р.) шейх Заїд поєднав у своїй діяльності далекоглядність і прагматизм з можливістю будувати діалог між переговорниками, долати розрив між традиціоналістами і модерністами, вміло використовувати традиції племінної общини, залагоджувати гострі суперечності за допомогою консенсусу на основах дорадчості – шури [11].

Перший Президент ОАЕ намагався створити і закріпити статус держави на міжнародній арені.

Була створена і проголошена система зовнішньополітичних пріоритетів, що спиралася на принципи невтручання у внутріш-

ні справи інших країн, мирного вирішення спорів, міжнародної законності, з підтримкою міжнародних інституцій, таких як ООН [1].

Вже у першій половині грудня 1971 р. ОАЕ стали членом Ліги арабських держав та ООН. У березні 1972 р. ОАЕ стали одними із засновників Організації ісламської конференції, і активно підтримували Рух неприєднання [13].

Варто зауважити, що країна має особливі умови географічного розміщення та існування. По-перше – вагомою є роль ОАЕ як одного з провідних виробників нафти й газу у світі. По-друге – положення країни на південному сході Аравійського півострова з виходом до Перської і Оманської заток, володіння стратегічними висотами над Ормузькою протокою, через яку проходить транзит майже 50% усього світового експорту нафти. По-третє – ключова роль ОАЕ в транзиті товарів. Враховуючи ці об'єктивні реалії, шейх Заїд наголошував, що важливість положення ОАЕ зі стратегічної і економічної точок зору надає особливе значення фактору зовнішньої політики [11].

У зовнішній політиці шейха Заїда розвитку відносин з країнами Перської затоки була приділена першочергова увага. На порядок денний держави постали завдання формування поясу добросусідства по периметру кордонів країни, аби убезпечити себе від криз та непередбачених поворотів у розвитку подій, враховуючи суперечності і конфлікти у регіоні упродовж останніх десятиліть. Про важливість Перської затоки для керівництва ОАЕ свідчить факт створення на початку 1970-х рр. Міністерства у справах Федерації і Затоки [11].

Ісламська революція в Ірані 1979 р., початок ірано-іракської війни у 1980 р. і розвиток ісламського фундаменталізму сприяли створенню РСАДПЗ [11].

Шейх Заїд вважав, що не лише 7 еміратів повинні перебувати у тісній взаємодії, але й інші арабські країни Перської затоки повинні більш активно співпрацювати. Очільник ОАЕ був одним із ініціаторів створення РСАДПЗ. Він вважав, що арабські країни

Перської затоки мають не лише схожу економіку, але й історію. Ця пропозиція була реалізована у 1981 р., внаслідок чого Саудівська Аравія, ОАЕ, Катар, Кувейт, Бахрейн і Оман підписали угоду по створення РСАДПЗ, перший саміт якої пройшов в Абу-Дабі 25 травня 1981 р. [6].

Особливого статусу набули відносини з іншими країнами Близького Сходу та Африки, що стали пріоритетними у стратегії розвитку міжнародних відносин ОАЕ. Арабська приналежність ОАЕ та цінності Ісламу визначили їх ставлення до країн зазначених регіонів, а також до ізраїльсько-палестинського конфлікту, що сприймався як порушення національних прав палестинців та окупація їх земель [11].

Перший Президент ОАЕ був прихильником вирішення Палестинської проблеми, відстоюючи права палестинського народу. У Палестині низка інституцій носять його ім'я, підкреслюючи його щедрість.

Під час арабо-ізраїльської війни 1973 р., Президент ОАЕ підтримав Єгипет і Сирію та став одним з ініціаторів нафтового ембарго щодо США та їх союзників у Західній Європі [1].

Наявність значних нафтових запасів та доходів від їх експорту, що особливо зріс після підвищення нафтових цін у 1973–1974 рр., надали можливість реалізації програм гуманітарної та економічної допомоги урядом Абу-Дабі. Ідеологічною основою цих програм стали догми Ісламу і традиції арабської племінної культури. Ісламська складова простежувалася у політиці солідарності та підтримки мусульман з багатьох країн світу. Провідну роль у реалізації програм відіграв Фонд розвитку Абу-Дабі, створений у липні 1971 р. за вказівкою шейха Заїда. Основним завданням Фонду стали надання економічної допомоги арабським країнам у формі надання позик, грантів та участі у фінансуванні проектів. Після 1973 р. Фонд розпочав надавати економічну допомогу і неарабським країнам, що розвиваються, хоча арабські країни залишалися основними одержувачами Фонду [13].

Окрім Фонду розвитку Абу-Дабі сприяння розвитку та допомога багатьом країнам світу, у тому числі балканським країнам, Іраку, Афганістану, надається через «Благодійний і гуманітарний фонд Заїда» [3].

Надання допомоги країнам світу здійснювалося як через національні структури, так і через міжнародні організації (Арабський фонд економічного та соціального розвитку, Ісламський банк розвитку, Фонд міжнародного розвитку ОПЕК, Арабський фінансовий фонд та ін.). У перші роки існування ОАЕ як незалежної держави на цілі гуманітарної та економічної допомоги витрачалося близько 12% валового національного продукту, що було найвищим показником у світовому масштабі. Ці цифри демонструють високу значущість програм гуманітарної допомоги у системі міжнародних відносин ОАЕ [13].

Для відносин ОАЕ з країнами Західної Європи та США характерним став активний розвиток. Ці країни здатні за потреби надати дієву допомогу у випадку протистояння серйозним зовнішнім загрозам. Потенційна вразливість зовнішніх загроз для ОАЕ підкріплювалася такими факторами як невеликий розмір території та чисельності населення, моноукладність економіки та незначний військовий потенціал країни. Динаміка тісних відносин з країнами Західної Європи та США багато в чому зумовлювалася і тим, що вони були основними імпортерами нафти, що видобувається в ОАЕ [13].

У 1991 р. шейх Заїд приєднався до коаліції країн, очолюваних США у війні проти Іраку задля звільнення Кувейту.

По мірі зростаючої організаційної та політичної зрілості, зміцнення структур держави зовнішня політика ОАЕ еволюціонувала, набираючи все більший авторитет у світі [11].

У 1999 р. шейх Заїд підтримав рішення НАТО щодо початку повітряної операції проти Сербії, яка проводила репресії проти мирного населення Косово. З кінця 1999 р. до 2001 р. військовий контингент ОАЕ служив разом з KFOR – міжнародними силами під керівництвом НАТО, відповідальними за забезпечення ста-

більшості в Косово (сили KFOR створені згідно з резолюцією РБ ООН № 1244). Військовий контингент ОАЕ був найбільшим серед контингентів держав – не членів НАТО і єдиним серед арабських і мусульманських країн. Також у 1990-х рр. військові ОАЕ брали участь в Арабських силах стримування, що прагнули покласти край громадянській війні у Лівані та у миротворчих силах ООН в Сомалі [3].

Шейх Заїд засуджував тероризм та вважав його лютим ворогом усього людства і настоював на тому, що істинний діалог між релігіями є реальним стримуючим фактором екстремізму.

ОАЕ визнали Україну як незалежну державу 2 січня 1992 р., а 15 жовтня 1992 р. відбулося встановлення дипломатичних відносин [12]. Взаємини України з ОАЕ розвиваються по висхідній і характеризуються позитивною динамікою. ОАЕ стали одним з найбільших торговельних партнерів України на Близькому Сході за обсягами торгівлі товарами і послугами.

Перший Президент ОАЕ відіграв ключову роль у процесі створення Федерації і сформував модель її успішного розвитку. Цілком логічно, що в ОАЕ на честь шейха Заїда бін Султана Аль Нагаяна названо багато вулиць, побудовано різноманітні будівлі, які є надбанням культури і зберігають пам'ять про Батька нації.

Один із нових музеїв, присвячених першому Президенту ОАЕ, наразі будується на острові Саадіят (Острів щастя) в еміраті Абу-Дабі. Приміщення Національного музею шейха Заїда складається із 5 веж, які охолоджуються природними повітряними потоками. Форма веж не лише функціональна, але й алегорична: вежі нагадують крила, оскільки перший Президент ОАЕ любив соколине полювання (також сокіл є національним символом країни). Автори проекту зазначають, що розроблена ними будівля стане зразком екологічно раціонального проектування, яке також є свідченням турботливого ставлення шейха Заїда до природи.

Окрім присвячених першому Президенту експозицій, зали музею містять інформацію щодо історії, географії, культури кра-

їни і демонструють останні досягнення ОАЕ в культурних, соціальних, економічних перетвореннях; місце та зв'язки країни з Близьким Сходом і світом [9].

Найбільш відома і велична мечеть в Абу-Дабі – Велика мечеть шейха Заїда отримала назву на знак поваги і любові до першого Президента ОАЕ. Заїд бін Султан Аль Нагаян почав її спорудження, але не встиг закінчити, тож його усипальницю розмістили в мечеті після закінчення будівництва.

У 2018 р. виповнилося 100 років від дня народження першого Президента країни. Для вшанування цієї події в ОАЕ 2018 рік був проголошений роком Заїда бін Султана Аль Нагаяна. З цією метою було передбачено проведення низки заходів на національному та міжнародному рівнях. Метою цих заходів стало ознайомлення з поглядами, досягненнями та цінностями першого Президента ОАЕ за допомогою різних проектів та ініціатив, що були здійснені як в ОАЕ, так і в інших країнах [2].

У 2018 р. в Абу-Дабі був відкритий Меморіал засновника (The Founder's Memorial), присвячений першому Президенту країни.

2 грудня 2021 р. виповнилося 50 років від дати заснування ОАЕ. Президент країни шейх Халіфа бін Заїд Аль Нагаян оголосив 2021 рік роком «До наступних 50». З 6 квітня 2021 р. по 31 березня 2022 р. в ОАЕ відзначають 50-річчя країни і розпочнуть підготовку до наступних 50. Заходи, присвячені Золотому ювілею країни, базуються на декількох головних ідеях, однією з яких є заклик до всіх громадян ОАЕ замислитися над цінностями та досягненнями минулого і віддати шану батькам-засновникам ОАЕ [16].

Шейх Заїд зумів реалізувати таку державну політику, яка забезпечила громадян держави високим рівнем добробуту і стабільності, тому цілком зрозуміло, що в народі зберігають пам'ять про Батька нації з глибокою пошаною.

6 серпня в Об'єднаних Арабських Еміратах відзначають річницю сходження на престол Абу-Дабі шейха Заїда бін Султана Аль Нагаяна (1966 р.). Хоча це свято не є державним, 6 серпня по

всій країні проводиться безліч пам'ятних заходів, присвячених першому Президенту ОАЕ. Під час святкування днів Незалежності ОАЕ місцеві жителі прикрашають свої машини портретами шейха Заїда або прапором, або візерунками з національних кольорів.

Принципи і філософія першого Президента ОАЕ стали ключовими і в сьогодишній політиці країни [1]. Епоха шейха Заїда залишилася в минулому, однак закладені ним принципи демонструють свою життєздатність. Багато в чому саме завдяки цим принципам першого Президента країна відрізняється політичною стабільністю. Завдяки його збалансованому зовнішньополітичному курсу забезпечена безпека країни, її здатність уникати конфронтації та зайняти гідне місце у системі міжнародних відносин на регіональному та міжнародному рівні.

Прагматизм, стратегічне бачення, гнучкість, далекоглядність, що були притаманні шейху Заїду бін Султану Аль Нагаяну ніколи не послідовно втілюються у життя. ОАЕ розробили і запровадили стратегічний план корінних трансформацій «Бачення ОАЕ-2021». Керівництво країни запросило Папу Римського Франциска відвідати ОАЕ з державним візитом у лютому 2019 р., ще раз доводячи світові про свою толерантність й глибоке розуміння важливості міжрелігійного діалогу. Також не випадково, саме ОАЕ у вересні 2020 р. уклали з Ізраїлем «Угоди Авраама», які започаткували процес нормалізації відносин між двома країнами та відкрили перед ОАЕ широкі можливості в отриманні нових важелів підвищення своєї ролі у Близькосхідному регіоні.

Після смерті президента ОАЕ Халіфи бін Заєда аль Нагаяна 13 травня нинішнього року наступного дня лідери сімох еміратів, що складають країну, одноголосно обрали наступним президентом його принца-спадкоємця Мохаммеда бін Заєда, правителя Абу Дабі, який фактично керував країною. З іменем нового президента Об'єднаних Арабських Еміратів нерозривно пов'язані всі останні зовнішньополітичні та внутрішньополітичні успіхи держави, в тому числі й укладання Угод Авраама

з Ізраїлем. Водночас ОАЕ стали єдиною країною з арабських монархій, яка фактично підтримала російське вторгнення в Україну. Правда, протягом наступних місяців позиція країни у зазначеному питанні має стійку тенденцію до серйозних змін. Без сумніву, успіхи ЗСУ, мужність та героїзм українського народу, активна політика адміністрації президента США Дж. Байдена на нинішньому етапі її близькосхідної політики прискорять подальший відхід керівництва ОАЕ від проросійського курсу.

Використані джерела і література

1. About the UAE. URL: u.ae/en/about-the-uae
2. About the Year of Zayed. URL: www.zayed.ae/en/year-of-zayed/about/
3. Embassy of the United Arab Emirates. Washington DC. URL: <https://www.uae-embassy.org>
4. Emirates Heritage Club. URL: www.torath.ae/
5. Jethwani R.G. Remembering Sheikh Zayed, the father of the nation. *Khaleej Times*. URL: <https://www.khaleejtimes.com/letters/remembering-sheikh-zayed-the-father-of-the-nation>
6. National Archives. URL: www.na.ae/en/
7. United Arab Emirates. *The Encyclopædia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/place/United-Arab-Emirates>
8. Zayed Charitable & Humanitarian Foundation. URL: <https://www.zayedchf.gov.ae/HomeNews/NewsDetails/390>
9. Zayed National Museum. URL: abudhabiculture.ae/en/experience/museums/zayed-national-museum
10. Zayed Sustainability Prize. URL: zayedustainabilityprize.com/en
11. Алахбаби М.А. Приоритеты и механизмы реализации внешней политики ОАЭ. *Вестник РУДН. Серия «международные отношения»*. 2007. №2. С. 62-68.
12. Відносини України із країнами Близького Сходу та Африки. *МЗС України*. URL: <https://mfa.gov.ua/dvostoronnye-spivrobitnictvo/5-td>
13. Воронков А.К. Образование ОАЭ и особенности формирования международных отношений страны с государствами Африки. *Вестник РУДН. Серия «международные отношения»*. 2012. № 4. С. 90-98.
14. Іщенко М. Арабський світ від минулого до сьогодення. *Світогляд*. 2016. № 5 (61). С. 72-80.
15. Підлущкий О. Заїд Бін Султан Аль Нахаян: монарх, який став Президентом квітучої федерації. *Дзеркало тижня*. URL: <https://zn.ua/ukr/personalities/zayid-bin-sultan-al-nahayan-monarh-yakiy-stav-prezidentom-kvituchoyi-federaciyi-.html>

16. Посольство Об'єднаних Арабських Еміратів в Україні. *United Arab Emirates Ministry of Foreign Affairs and International Cooperation*. URL: <https://www.mofaic.gov.ae/uk-UA/Missions/Kiev/The-UAE>

УДК 94(4/9)

Аулін О.А.

СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ ВІДНОСИН МІЖ ТУРЕЦЬКОЮ РЕСПУБЛІКОЮ І РСАДПЗ

Анотація. У статті досліджується специфіка відносин між Туреччиною і Радою співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ) у контексті формування сучасної системи геополітичного балансу на Близькому Сході та подальшого розвитку співпраці України з державами регіону. Показано, що турецько-арабські відносини мали різні періоди у своїй історії, особливо починаючи з часів Османської імперії та державотворення монархій Перської затоки. Зазначено, що завдяки курсу адміністрації Президента США Дж. Байдена сучасний стан відносин між Туреччиною та країнами-членами РСАДПЗ значно поліпшився. Зроблені висновки, зокрема, про те, що фінансові ресурси, призначені для стабілізації ситуації на Близькому Сході, частково звільнятимуться і можуть направлятися до інших країн та регіонів, у тому числі до України. Водночас, враховуючи складні відносини між такими стратегічними партнерами України як США і Туреччина, офіційному Києву необхідно приділяти серйозну увагу моніторингу розвитку подій на цьому напрямку.

Ключові слова: Рада співробітництва арабських держав Перської затоки, Близький Схід, геополітичний баланс, турецько-арабські відносини, українсько-турецькі відносини.

Summary. *The article examines the specifics of relations between Turkey and the Cooperation Council for the Arab States of the Persian Gulf (GCC) in the context of the formation of a modern system of geopolitical balance in the Middle East and the further development of cooperation between Ukraine and the states of the region. It is shown that Turkish-Arab relations had different periods in their history, especially since the time of the Ottoman Empire and the formation of the Persian Gulf monarchies. It was noted that thanks to the course of the US President Biden's administration, the current state of relations between Turkey and the GCC member countries has improved significantly. Conclusions are drawn, in particular, that financial resources intended to stabilize the situation in the Middle East will be partially released and can be sent to other countries and regions, including Ukraine. At the same time, given the complex relationship between such strategic partners of Ukraine as the United States and Turkey, official Kiev needs to pay serious attention to monitoring developments in this direction.*

Key words: *Gulf Cooperation Council, Middle East, geopolitical balance, Turkish-Arab relations, Ukrainian-Turkish relations.*

У сучасних умовах продовжується зростання впливу Ради співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ) і Турецької Республіки (ТР) на розвиток подій на Великому Близькому Сході. Це відбувається, зокрема, на тлі намагань США мінімізувати власну мілітарну присутність у регіоні, і водночас залишити за собою значною мірою контроль над важливішими військово-політичними та економічними процесами. Зокрема, йдеться про спроби адаптувати геополітичну модель розподілу «зон відповідальності» зі своїми регіональними союзниками за рахунок делегування ним частини безпекових повноважень. Свого часу цю модель було запропоновано З. Бжезінським з метою оптимізації американської політики в Європі [1, с. 13–30]. В умовах, що склалися, для України є важливим не тільки доступ до потужних вуглеводневих і фінансових ресурсів РСАДПЗ, але

й до політичних – Туреччини (з метою використання їх під час вирішення так званої «кримської проблеми»). Поряд з цим, сучасний стан стратегічних українсько-американських і українсько-турецьких відносин вимагає від офіційного Києва ретельного аналізу можливих змін у ситуації на Близькому Сході для розробки алгоритмів превентивних дій у разі суттєвого підвищення загального рівня конфліктогенності.

Близькосхідною тематикою опікувалися такі вітчизняні й закордонні автори як В. Белокреніцький, З. Бжезинський, О. Богомолів, Д. Брильов, Д. Єремеев, Ш. Ганіюглу, Дж. Гудвін, С. Гуцало, Ю. Кочубей, Р. Ланда, Н. Мхитарян, В. Наср, І. Семіволос, Н. Пророченко, Ю. Роган, О. Руа, Е. Трагер, С. Хантінгтон, В. Швед, О. Ярош та інші. Проте зазначені вище науковці звичайно не розглядали як окрему проблему специфіку відносин між Туреччиною і країнами, що входять до РСАДПЗ, яка є важливою складовою близькосхідного політичного ландшафту.

Мета дослідження – розгляд специфіки відносин між Туреччиною і РСАДПЗ у контексті формування сучасної системи геополітичного балансу на Близькому Сході та подальшого розвитку співпраці України з державами регіону.

Специфіку відносин між Турецькою Республікою і Радою співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ) визначають здебільшого такі історико-політичні чинники як загальне османське минуле країн, специфіка їх державотворення, змагання за першість у сунітському світі та відносини зі США.

У результаті експансіоністської політики османських правителів к XVII віку була побудована величезна Оттоманська імперія, до складу якої (іноді формально) входили території країн, об'єднаних у сучасній РСАДПЗ. Суперечності, що накопичувалися протягом століть спільного співіснування, вибухнули під час Першої світової війни й стали одним із важливих чинників, що призвели до військової поразки Османську імперію. Так, досить потужні удари турецькі війська отримали від загонів, що підкорялися тодішньому шеріфу Мекки Хусейну бен Алі, і дія-

ли в інтересах Великої Британії [2, с. 204–240, 3, с. 341–383]. Додатковим чинником, що призвів до падіння Османської імперії стало незадоволення арабів власною другорядною роллю в тогочасному халіфаті. Стамбулу не вдалося розіграти панісламську карту. Невдалим опинився і пантюркістський проект – значна частина території майбутнього «Великого Турану», як і раніше, залишалася поза контролем з турецького боку.

За підсумками Першої світової війни територія колишньої Османської імперії, крім сучасної Турецької Республіки, опинилася під владою переможців – Великобританії та Франції [4, с. 653–658, 5, с.331–332]. Тому специфіка державотворення в Туреччині і країнах майбутнього РСАДПЗ розрізнялася кардинально. Насамперед, туркам під керівництвом військово-політичного лідера Мустафи Кемаля (президент ТР з 1923 р.) майбутнього Ата-тюрка (з 1938 р.) вдалося зберегти суверенітет на значній частині Анадолу та Румелії й створити незалежну Турецьку Республіку. Підвалинами ТР стали турецький націоналізм, вестернізація і секуляризм [6, с. 131–158].

Хоча політика вестернізації й зробила Анкару на певний час «молодшим» партнером провідних країн Заходу, проте було збережено суверенітет над територіально-етнічним ядром країни. З часом інтервенти були вигнані. Також була дана відсіч намаганням Кремля використати Туреччину для «експорту революції» в країни Близького Сходу. Однак спроби Мустафи Кемаля поставити іслам на службу інтересам республіки закінчилися поразкою і релігія на декілька десятиліть пішла з публічного політичного життя Туреччини [7, с. 118–140].

В ці часи території сучасних Королівства Саудівська Аравія (КСА), Об'єднаних Арабських Еміратів (ОАЕ), Катару, Кувейту, Бахреїну і Оману знаходилися під британським протекторатом. Всі перераховані країни мали (і мають дотепер) монархічний державний устрій і відчувають значний вплив на державну політику з боку ісламських кіл [8, с. 139–185]. Ситуація в релігійній сфері склалася так, що в Саудівській Аравії, залежному від

неї Бахрейні, Об'єднаних Арабських Еміратах, Кувейті та Омані превалюють мусульманські течії, які О. Руа називає неофундаменталістськими (салафітськими) [9, с. 229-255]. В опозиції до них знаходяться ісламісти – «Брати-мусульмани», ідеологія яких найбільш поширена в Катарі.

Після Другої світової війни як майбутні країни РСАДПЗ, так і Турецька Республіка опинилися на боці Заходу у протистоянні з соціалістичним блоком. Туреччина навіть вступила до НАТО. До початку 1970-х років Анкара продовжувала виконувати функції «молодшого» партнера США і її політика була насамперед спрямована на протидію колишньому СРСР в межах Північно-атлантичного альянсу. Близькосхідний регіон на той час не був пріоритетним для Туреччини. Кіпрська криза 1974 р., коли Сполучені Штати, Великобританія та інші країни НАТО підтримали християнську Грецію, а монархії Перської затоки – Туреччину, змусила Анкару переглянути свій зовнішньополітичний курс у бік більшої уваги до Близького Сходу [10, с. 253–263].

Спроби Анкари грати більш значну роль у регіональних справах наштовхнулися на протидію з боку Саудівської Аравії. Остання після поразки Єгипту в 1973 р. у Війні судного дня почала позиціонувати себе як лідер сунітського світу. У зв'язку з цим, саудівці намагалися перешкодити Анкарі посилити свій вплив у регіоні. Через створення у 1981 р. Ради співробітництва арабських держав Перської затоки зі штаб-квартирою в Ер-Ріяді КСА отримало додатковий інструмент для конкуренції з Туреччиною. На той час політика Бахрейну в значній мірі контролювалася Саудівською Аравією, ОАЕ також йшли у фарватері Ер-Ріяду, спроби Кувейту вести незалежну політику завершилися в 1991 р. після вторгнення С. Хусейна. Отже, саудівську першість у РСДА-ПЗ оспарював тільки Катар, на розвиток контактів з яким зробила ставку Туреччина на противагу просаудівському блоку [8, с. 139–190].

У самій Туреччині ісламісти неодноразово намагалися повернутися у велику політику, однак поки існував запобіжник у вигляді

ді армії, це не вдавалося зробити у повному обсязі. Проте ситуація кардинально змінилася після приходу до влади в країні у 2002 р. Партії справедливості та розвитку (АКР) під керівництвом теперішнього Президента Туреччини Р. Ердогана. З часом новій політичній вдалося повністю нівелювати роль військових у політиці. У результаті проведення операції «Ергенекон», а також масових репресій після невдалого військового перевороту 2016 р., прихильники ісламізму сформували у країні досить потужну силу.

У 2013 р. військові в Єгипті відсторонили від влади законно обраного президента М. Мурсі, який також очолював побудовану на кшталт турецької АКР місцеву Партію Свободи та справедливості (FJP), що вважалася політичним крилом місцевих «Братів-мусульман» [11, с. 114–222]. Президент Р. Ердоган сприйняв такі дії як власну політичну поразку. Анкару також дратувала беззастережна підтримка політичного перевороту в Єгипті з боку Саудівської Аравії, ОАЕ та Кувейту. З цього моменту починається період погіршення у відносинах ТР із більшістю перерахованих вище країн. Водночас Анкара активізувала відносини з ідеологічно близьким режимом Катару, розколюючи в такий спосіб єдність Ради співробітництва арабських держав Перської затоки.

Катарська криза 2017 р. призвела до конфронтації між Туреччиною і так званим «антикатарським квартетом», до якого крім членів РСАДПЗ Саудівської Аравії, Бахрейну та ОАЕ увійшов Єгипет. Країни «квартету» перервали дипломатичні зв'язки з Катаром і закрили свої кордони для його підданих. Катару закидалася підтримка тероризму в особі ісламістських радикальних угруповань на кшталт ІДІЛ, спроби дестабілізувати ситуацію в Бахреїні та Єгипті через підтримку місцевих ісламістів, а також поширення екстремістської ідеології через потужний інформаційний ресурс «Аль-Джазіра». У відповідь на це, за проханням Дохи, Анкара ввела до Катару додатковий контингент своїх військовослужбовців. Це призвело до подальшого загострення міждержавних відносин між ТР і країнами «квартету» [12, С. 31–35].

Конфронтація наблизилася до свого завершення наприкінці 2020 р. Такі зміни у відносинах Туреччини з арабськими країнами, пов'язують, насамперед, з перемогою на виборах у Сполучених Штатах президента Дж. Байдена, адміністрація якого активізувала зовнішню політику США з припинення конфліктів між своїми союзниками на Великому Близькому Сході. Також, після загострення у відносинах зі Сполученими Штатами, що виникло через спроби Туреччини нанести поразку курдам у північній Сирії і встановити контроль за місцевими нафтовими родовищами, Анкара повернулася до більш стриманого й прагматичного курсу у зовнішній політиці. Водночас керівництво провідних арабських країн також отримало від Білого дому відповідні сигнали.

Початком процесу нормалізації турецько-арабських відносин можна вважати 41-й саміт країн РСАДПЗ, який відбувся 5 січня 2021 р. у саудівському місті Аль-Ул. Учасники заходу у складі Бахрейну, ОАЕ, Катару, Кувейту, Оману і Саудівської Аравії підписали декларацію про припинення дипломатичної ізоляції Катару. Проведенню саміту передували інтенсивні консультації політиків країн-учасниць конфлікту, а також Ліги арабських держав і Туреччини.

Напередодні саміту відбулося поновлення контактів між політичними лідерами Туреччини та Саудівської Аравії. У листопаді 2020 р. король КСА С. бен Абдель-Азіз Аль Сауд і президент Туреччини Р. Ердоган обговорили в ході телефонної бесіди саміт «Великої двадцятки». Після цього відбулася особиста зустріч міністра закордонних справ Туреччини М. Чавушоглу та його саудівського колеги – Ф. бен Фархана. За підсумками переговорів глава турецького зовнішньополітичного відомства дуже слушно зауважив, що міцне партнерство між Туреччиною і Саудівською Аравією вигідно не тільки двом країнам, але й всьому регіону. Наступним важливим етапом відновлення турецько-саудівського міждержавного діалогу стало обговорення розвитку двосторонніх відносин між королем С. бен Абдель-Азіз Аль Саудом і президентом Р. Ердоганом 4 травня 2021 р. і деполітизація з боку

ТР вбивства саудівського журналіста Д. Хашкаджі, що відбулося у 2018 р. в стамбульському консульстві КСА.

Продовженням процесу нормалізації арабсько-турецьких відносин стала заява від 10 січня 2021 р. міністра закордонних справ Об'єднаних Арабських Еміратів А. Гаргаша про готовність Абу-Дабі нормалізувати відносини з Анкарою. «Ми хочемо нормалізувати наші відносини з Туреччиною в рамках взаємної поваги суверенітету», – зазначив еміратській високопосадовець. Він підкреслив, що сьогодні немає причин, які могли б викликати суперечки або проблеми між Туреччиною і ОАЕ. Міністр також провів паралелі з напруженістю у відносинах між Туреччиною і Євросоюзом, відзначивши, що останнім часом в Анкарі виступають з обнадійливими заявами на адресу Брюсселя. Раніше А. Гаргаш зробив наголос на тому, що на Близькому Сході Емірати є для Туреччини торговим партнером номер один [13]. Наступним кроком на цьому шляху став візит наслідного принца Абу-Дабі та фактичного правителя ОАЕ шейха Мухаммеда бен Зайда Аль Нахайяна до Анкари, під час якого, зокрема, були досягнуті домовленості про інвестування Еміратами в турецьку економіку 10 млрд дол. США [14]. Ще одним дуже важливим кроком став візит президента Ердогана до Еміратів. Майже всі впливові ісламські ЗМІ надають велике значення цьому візиту й говорять про те, що двосторонні міждержавні політичні та економічні відносини виходять на новий рівень, який у разі збереження динаміки останніх років у середньостроковій перспективі може перетворитися на стратегічний [15]. На цьому тлі викликає значну увагу й ситуація з проривом, який сьогодні спостерігається у відносинах обох країн з ще одним військово-політичним та економічним лідером Близького Сходу – Ізраїлем.

Висновки. Нормалізація у відносинах між провідними арабськими країнами і Туреччиною матиме тенденцію до посилення як мінімум у короткостроковій перспективі. У цей період у межах сучасного політичного курсу адміністрації Дж. Байдена на території Великого Близького Сходу очікується формування

близькосхідного пулу союзників США на безконфліктній основі. Реалізація цього сценарію матиме позитивне значення для подальшої нормалізації військово-політичної та соціально-економічної ситуації на Близькому Сході. Крім того, частина фінансових ресурсів, яку було заплановано використати у заходах зі стабілізації політико-економічного стану арабських країн, може бути переорієнтована у бік інших стратегічних партнерів Сполучених Штатів. У зв'язку з цим перед Україною відчиняються нові можливості у контексті отримання вищевказаних коштів для потреб вітчизняної економіки, а також виходу на ринки арабських країн за рахунок подальшого розвитку і укріплення стратегічних відносин із Туреччиною. Суттєве поліпшення у двосторонніх турецько-арабських відносинах може сприяти просуванню на регіональні ринки за допомогою ТР продукції цивільного призначення українських виробників, а також спільних високотехнологічних виробів на кшталт бойової безпілотної техніки. Крім того, для подальшого укріплення двосторонніх українсько-турецьких та українсько-арабських відносин необхідним є розширення контактів у гуманітарній і, особливо, науковій сферах.

Використані джерела і література

1. Бжезинский З. Выбор: Мировое господство или глобальное лидерство. Москва, 2004. 287 с.
2. Роган Ю. Арабы. История. XVI-XXI вв. Москва, 2019. 769 с.
3. Роган Ю. Падение Османской империи: Первая мировая война на Ближнем Востоке, 1914-1920. Москва, 2018. 559 с.
4. Кинросс Лорд. Рассвет и упадок Османской империи. Москва, 1999. 696 с.
5. Гудвин Дж. Величие и крах Османской империи: Властители бескрайних горизонтов. Москва, 2018. 352 с.
6. Ганіюгу Ш.М. Ататюрк: Біографія мислителя. Львів, 2018. 240 с.
7. Еремеев Д.Е. История Турецкой Республики с 1918 года до наших дней. Москва, 2017. 376 с.
8. Политические системы и политические культуры Востока: монографія / за ред. А.Д. Воскресенського. Москва, 2007. 829 с.
9. Руа О. Глобализированный ислам: в поисках новой уммы. Москва, 2018, 338 с.

10. Ю. Волошин. Міжнародно-правові засоби розв'язання греко-турецького конфлікту в контексті процесів європейської міждержавної інтеграції. Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2018. Випуск 37. С. 253–263. URL: https://ipien.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/voloshyn_miznarodno.pdf (дата звернення: 05.01.2022).
11. Eric Trager. The Unbreakable Muslim Brotherhood. Foreign affairs magazine, september october 2011, pp. 114–222. URL: (<https://www.foreignaffairs.com/articles/north-africa/2011-09-01/unbreakable-muslim-brotherhood>).
12. Б. Черкас, Н. Новицька. Зовнішньополітична стратегія Катару в регіоні Африканського Рогу. Міжнародні відносини. 2020. № 1(51). С. 31–35. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/knu/article/viewFile/3964/3617> (дата звернення: 05.01.2022).
13. ОАЕ хочуть нормалізувати відносини з Турцією. МК-Турція. 2021. URL: <https://mk-turkey.ru/politics/2021/01/11/otnosheniya-s-turciej.html> (дата звернення: 22.01.2022).
14. Марианна Беленькая. ОАЭ и Турция скрепили мир деньгами. Коммерсантъ. 2021. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/5090005> (дата звернення: 22.01.2022).
15. Erdogan visits UAE to bolster political, economic ties. Al Jazeera. 2022. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2022/2/14/erdogan-to-visit-uae-to-bolster-political-economic-ties> (дата звернення: 15.02.2022).

УДК 94:327(5 – 15)

Пророченко Н.О.

ВІДНОСИНИ ІРАНУ З ДЕРЖАВАМИ-ЧЛЕНАМИ РСАДПЗ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

***Анотація.** У статті аналізуються відносини Ірану з державами-членами РСАДПЗ на сучасному етапі. Висвітлюється історія зв'язків Ірану з державами-членами РСАДПЗ, природа їхнього суперництва на Близькому Сході та у Перській затоці, передумови для співпраці. Звертається увага на неоднорідність підходів держав РСАДПЗ до взаємодії з Іраном і намагання останнього використовувати це. Характеризуються погляди сторін щодо шляхів підтримання регіональної безпеки. Визначаються пер-*

спективи налагодження діалогу між країнами-членами РСАДПЗ та Іраном з метою зменшення регіональної напруженості.

Ключові слова: Іран, РСАДПЗ, Близький Схід, Перська затока, регіональна безпека, регіональна співпраця.

Summary. *The article analyzes Iran's relations with the GCC member states at the present stage. The research of the history of Iran's relations with the GCC member states, the nature of their rivalry in the Middle East and the Persian Gulf, and the prerequisites for cooperation are considered. Attention is focused on the heterogeneity of the approaches of the GCC member countries to interaction with Iran and the efforts of the latter to use this. The positions of the parties regarding the ways of maintaining regional security are characterized. The prospects for establishing a dialogue between the GCC member states and Iran on reducing regional tension are being assessed.*

Key words: Iran, GCC, Middle East, Persian Gulf, regional security, regional cooperation.

Постановка проблеми. Протягом останніх років на Близькому Сході і в районі Перської затоки триває процес суттєвої перебудови регіональної архітектури: конфлікти в Лівії, Сирії, Ємені, очевидне посилення регіонального впливу Ірану, Росії, Туреччини, ознаки зменшення уваги США до регіону, – все це актуалізує пошук шляхів зменшення напруженості, досягнення компромісу через узгодження інтересів регіональних акторів. Відносини шести аравійських монархій-членів РСАДПЗ (Саудівська Аравія (КСА), Катар, Кувейт, Бахрейн, Оман, Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ)) та Ісламської Республіки Іран (ІРІ) суттєво позначаються на процесах в цьому одному з найбільш стратегічно важливих регіонів світу. Для України аналіз і прогнозування динаміки ірансько-аравійських відносин та їхнього впливу на ситуацію в Перській затоці, яка значною мірою визначає стан

світового енергетичного ринку, є необхідними для формування і реалізації економічної стратегії та східного вектору зовнішньої політики.

Аналіз досліджень та публікацій. Дана проблематика, в силу своєї актуальності, досліджується науковцями, розглядається експертами, політиками та висвітлюється у ЗМІ в усьому світі. Аналіз процесів у близькосхідному регіоні та політики аравійських монархій в контексті інтересів України міститься в роботах українських вчених Шведа В.О., Коппель О.А. (див.: В.О. Швед. Рада співробітництва арабських держав Перської затоки: історичний розвиток у контексті сучасної катарської кризи. *Проблеми всесвітньої історії*. 2018. № 1(5). С. 167–182; В.О. Швед. «Арабська весна» у контексті сучасного трансформаційного процесу на Близькому і Середньому Сході. *Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал*. 2016. № 1. С. 109–122; О.А. Коппель. Перська затока: проблема безпеки у 80-ті – 90-ті роки. Київ.: «Школяр», 1998. 200 с.; О.А. Коппель. Зовнішні фактори еволюції близькосхідної регіональної підсистеми міжнародних відносин. *Політикус: наук. журнал*. 2018. № 3. С. 58–65). Варто відзначити праці Завади Я.І., яка досліджує вплив ядерної програми Ірану на регіональну і світову стабільність, природу регіонального суперництва Саудівської Аравії та Ірану, що обумовлюється історико-культурними, ідеологічними, економічними факторами (див.: Я.І. Завада. Іранська ядерна програма в контексті світової та регіональної безпеки: дис. ... д-р. філос.: 052. Львів, 2020. 248 с.; Я.І. Завада. Взаємовідносини Ірану та Саудівської Аравії в контексті регіональної безпеки. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2018. Вип. 4(40). С. 37–41).

Регіон Перської затоки залишається у фокусі уваги і російських дослідників, звернімо увагу на праці Александрова А.А. та Кожанова М.О. (див.: А.А. Александров. Монархии Персидского залива: этап модернизации. М., 2000. 544 с.; Н.А. Кожанов. Иран и страны ССАГПЗ: между противостоянием и диалогом. *Мировая экономика и международные отношения*. 2020. Том 64,

№ 7. С. 80–88.). Сходознавці відзначають неоднорідність підходів держав РСАДПЗ до взаємодії з Іраном і намагання останнього використовувати це. Аналізуються історія зв'язків Ірану з державами-членами РСАДПЗ, природа їхнього суперництва, передумови для співпраці.

Доцільним представляється відзначити роботи Мааіке Варнаара, Лучано Дзаккари, Пола Аартса, Ширін Т. Хантер, Шахрама Чубіна та Чарльза Тріппа, *Діліна Хіро*, які аналізують сучасну ситуацію в регіоні, але спираються на історичний контекст проблем, досліджують вплив на характер ірансько-аравійських відносин етнічного, конфесійного, культурного, економічного факторів. Важливо зазначити, що автори звертають увагу і на приклади взаємодії між Іраном та арабськими державами Перської затоки та наголошують на необхідності її зміцнювати заради регіональної стабільності (див.: M. Warnaar, L. Zaccara, P. Aarts. Iran's Relations with the Arab States of the Gulf: Common Interests Over Historic Rivalry. Gerlach Press, 2016. 178 p.; S.T. Hunter. Arab – Iranian Relations: Dynamics of Conflict and Accommodation. London, N.Y. by Rowman & Littlefield International Ltd, 2019. 320 p.; Sh. Chubin, Ch. Tripp. Iran – Saudi Arabia Relations and Regional Order. Routledge, 2014. 120 p.; D. Hiro. Cold War in the Islamic world: Saudi Arabia, Iran and the struggle for supremacy: by London, Hurst, 2020. 432 p.) Корисними також стали розвідки дослідників незалежної міжнародної організації International Crisis Group та Arab Center for Research and Policy Studies (Катар).

Метою статті є аналіз динаміки відносин Ірану з державами-членами РСАДПЗ, висвітлення суперечливого поєднання спільних зусиль для підтримання стабільності в регіоні Перської затоки, що є життєво необхідним для всіх сторін, та сукупності суперечностей і суперництва між ними.

Виклад основного матеріалу. Ісламська Республіка Іран є однією з найбільших держав регіону Близького Сходу, тут проживає більше 83,9 млн осіб [1]. В релігійному відношенні населення країни досить одноманітне – 98% мусульмани, з них 90% – шиї-

ти [2]. Іран володіє суттєвою військовою потужністю, відповідно до рейтингу Power Index від Global Fire power за 2022 р., його збройні сили займають 14 місце [3]. Територія Ірану має значний транзитний потенціал, оскільки поєднує Закавказзя, Центральну Азію, Близький Схід та Південну Азію, має вихід до морських комунікацій: Каспійського моря, Індійського океану (Аравійське море), Оманської та Перської заток. Води Перської затоки на 45% омивають іранські береги [4, с. 47]. Через територію Ірану проходить найпростіший маршрут до відкритих морів для каспійських держав. У свою чергу, через Центральну Азію ІРІ має доступ до Далекого Сходу. Отже, Іран – важливий маршрут для перевезення аравійських товарів на Далекий Схід, в Центральну, Південну, Південно-Східну Азію. Основні енергетичні багатства Ірану розташовані на півдні, тому головні проекти транспортування їх пов'язані з Перською затокою. На теперішній час Іран займає важливе місце у процесах вирішення близькосхідних проблем. В країні існує чітке усвідомлення своїх можливостей і потенціалу. У Перспективному плані розвитку Ірану до 2025 р. сформульована цільова установка на досягнення статусу регіонального лідера [5].

Населення країн-членів РСАДПЗ складає близько 44 млн осіб [6, с. 46]. За конфесійною ознакою воно належить до різних напрямів ісламу. Домінуючим є сунізм, але значні шіїтські громади проживають в Бахреїні (70%), Кувейті (30%) і Саудівській Аравії (10%) [7], в Омані домінує іслам ібадітського напрямку (45%)* [8]. Сумарний воєнний потенціал країн-членів РСАДПЗ вищий за кількісними і якісними показниками сучасної зброї, ніж іранський. У Ірану перевага в людських ресурсах (600-900 тис. осіб), адже його армія формується на основі призову. Збройні сили найбільшої країни-члена РСАДПЗ Саудівської Аравії нараховують 200 тисяч осіб [9, с. 47], відповідно до рейтингу Power Index від Global Fire power за 2022 р., КСА посідає 20 місце, ОАЕ – 36 місце [10, 11].

Розбудова відносин Ірану з аравійськими монархіями становить одну з найважливіших складових іранської зовнішньої

політики. Її підхід до досягнення стабільності в районі Перської затоки передбачає внутрішньорегіональний діалог, без втручання позарегіональних акторів, в першу чергу США. За таких умов Іран, навіть в силу своїх великих розмірів, перетвориться на центрального гравця в регіоні. Натомість країни-члени РСАДПЗ у питаннях своєї безпеки воліють покладатися на підтримку США та країн Заходу, а також об'єднують власні військові та економічні потенціали для протидії іранським регіональним амбіціям. Водночас обидві сторони є заручниками ситуації у Перській затоці, оскільки саме тут зосереджені їхні енергетичні ресурси та шляхи їх транспортування на світовий ринок, що слугує важливим фактором економічного благополуччя цих держав. Тому відносини Ірану та країн-членів РСАДПЗ визначаються суперечливим поєднанням прагматичного прагнення зберегти регіональну стабільність через мирний діалог з одного боку, та гострим суперництвом за регіональне лідерство, історично утвореною глибокою взаємною недовірою, релігійними та етнокультурними відмінностями, не розв'язаними територіальними суперечками, з другого.

В арабських монархіях Перської затоки поширений погляд на Іран як на екзистенціальну загрозу. Це ставлення сформувалося як наслідок ряду експансіоністських зовнішньополітичних кроків Тегерану. Так, у 1968 р. в Ірані лунали заяви, що Бахрейн – частина Ірану, у 1971 р., за два дні до проголошення незалежності ОАЕ, Іран встановив контроль над островами Абу-Муса, Великий та Малий Томб, на які претендували й Емірати. Суттєво посилювались побоювання арабських держав у 1980-х роках після перемоги ісламської революції в Ірані (1979), в результаті якої нова влада взяла курс на експорт революційних ідей в іранському варіанті. Відповідно до нього, монархії Аравійського півострова сприймалися як «узурпатори влади» та «порушники ідеї справедливого ісламського устрою». Реакцією на зростання іранського впливу в регіоні та на ірансько-іракську війну (1980–1988) і стало створення РСАДПЗ (1981) як системи колективної

безпеки. Надалі розкол у відносинах поглиблювався, країни Аравійського півострова в ході ірансько-іракської війни виступили на боці Іраку, а Кувейт (у 1984 р.) і Саудівська Аравія (у 1987 р.) навіть розірвали з Іраном дипломатичні відносини.

У 1990-х – 2000-х роках у зв'язку з коригуванням політики Ірану в бік пріоритету реалізації національних інтересів, відбувається відновлення діалогу з аравійськими державами з ініціативи іранської сторони. Президент Ірану А. Хашемі-Рафсанджані (1989–1997, роки перебування на посаді) виступив за відновлення дипломатичних відносин з Саудівською Аравією та іншими країнами-членами РСАДПЗ як перший і необхідний крок до покращення відносин. Розрахунок виявився вірним, а курс на нормалізацію був продовжений наступним президентом М. Хатамі (1997–2005, роки перебування на посаді), який відвідав Ер-Ріяд з візитом у 1997 р. У 1999 р. Тегеран і Ер-Ріяд домовились про координацію дій на нафтовому ринку, ОАЕ та Іран відновили економічну співпрацю, відклавши питання врегулювання територіальних проблем, у 2001 р. було підписано ірансько-саудівську угоду про безпеку.

Пік аравійсько-іранських відносин припадає на період президентства в Ірані М. Ахмадінежада (2005–2013, роки перебування на посаді). У 2007 р. він взяв участь у саміті РСАДПЗ в статусі спостерігача. Обговорювалися питання зміцнення системи безпеки в регіоні Перської затоки, було укладено угоди про розширення торговельно-економічної співпраці, про синхронізацію енергетичних і транспортних систем, використання транзитного потенціалу регіону. Оман та ОАЕ надали підтримку Ірану у питанні обходу американських і міжнародних санкцій 2006–2012 рр. **

Однак, події «арабської весни» (2010–2011) спричинили новий етап загострення у відносинах сторін. Дестабілізація внутрішньополітичного життя в ряді арабських країн була сприйнята в Ірані як можливість посилити свої регіональні позиції через згуртування проіранських сил. Так, Іран підтримував виступи шіїтів у Бахреїні в 2011 р., надав підтримку режиму Б. Асада в Сирії

та руху хуситів в Ємені. Однією з підстав для такої підтримки була конфесійна спорідненість підтримуваних сил. Результатом стало посилення позицій Ірану у регіоні Близького Сходу та Перської затоки і одночасно загострення відносин з арабійськими монархіями, в першу чергу, з Саудівською Аравією, яка в даних конфліктах підтримувала протилежну сторону. Саудівська Аравія ввела свої війська у Бахрейн і допомогла правлячій (сунітській) династії втримати владу, а також перешкодила поширенню протестів на свою Східну провінцію, де компактно проживають шиїти. В Сирії КСА підтримала, в тому числі і фінансово, опозиційні режиму Б. Асада сили. В Ємені саудівці в коаліції з рядом арабських держав*** виступили на боці уряду президента М. Хаді, розпочали військову операцію «Рішучий штурм» (2015) проти повстанців-хуситів.

У середовищі арабійської політичної і релігійної еліти поширена думка про те, що Іран намагається політизувати і активно використовувати шиїтські громади Аравійського півострова у своїх інтересах. Зауважимо, що на Близькому Сході релігійний фактор часто використовується у політичній боротьбі, але вирішальною часто виявляється політична, а не релігійна складова. Нагадаємо, що під час ірансько-іракської війни розрахунки, що араби Ірану підтримають іракські війська, а шиїти Іраку перейдуть на бік Ірану, не виправдались, більшість населення залишились відданими своїм державам.

Між тим, за даними Арабського центру політичних досліджень (Доха), спостерігаються відмінності в оцінці іранської зовнішньої політики в Арабському регіоні залежно від конфесійної приналежності респондентів. Так, у 2016 р. позитивно її оцінювали 66% шиїтів і тільки 4% сунітів, у 2017–2018 рр. 64% шиїтів і 6% сунітів відповідно [12, с. 9].

Зауважимо, що сунітсько-шиїтський розкол ніколи не був непереборною перешкодою при досягненні спільних політичних завдань. Також іранське керівництво проголосило курс на такріб – сунітсько-шиїтське зближення, ідея якого підтримуєть-

ся частиною сунітських духовних і політичних еліт. Прихильником такого внутрішньоісламського діалогу, зокрема, був великий шейх університету «Аль-Азгар» Мохаммед Сейид Тантауи (1996–2010, роки перебування на посаді). З 2004 р. міжконфесійний діалог триває також в рамках Всесвітнього форуму зближення шкіл ісламської думки****.

У 2013 р. після обрання президента Х. Роухані, Іран знову намагався нормалізувати відносини з арабськими монархіями: міністр закордонних справ ІРІ Дж. Заріф відвідав Кувейт, Оман, Катар, ОАЕ, планувався візит Дж. Заріфа до Ер-Ріада. Проте, у 2014 р. зростає залученість Ірану до внутрішньополітичних процесів в Іраку, до конфліктів в Сирії та Ємені, що знову загострює його відносини з Саудівською Аравією, Бахрейном і ОАЕ. Чергове напруження саудівсько-іранських відносин відбулося після загибелі у тисняві під час хаджу у 2015 р. багатьох прочан, 460 з яких (за іранськими даними) були іранцями. В результаті, у 2016 р., вперше за 30 років, іранці не взяли участі у хаджі через відсутність домовленості з Ер-Ріядом про гарантії безпеки для іранських віруючих****. Конфлікт був поглиблений, коли за рішенням суду Саудівської Аравії у 2016 р. було страчено шиїтського проповідника аятолу Німра Бакіра ан-Німра, який знаходився в ув'язненні з 2012 р. Від страти проповідника саудитів намагалися відмовити США, адже негативна реакція Ірану була прогнозована. Як уявляється, цим кроком саудівське керівництво свідомо йшло на загострення відносин з Іраном, сподіваючись цим збільшити додатковими витратами на конфронтацію в регіоні навантаження на іранський бюджет, який вже суттєво потерпав від санкцій, через скорочення економічних відносин з рядом арабських країн. Дійсно, страта аятоли ан-Німра викликала обурення в іранському суспільстві й солідаризацію з ним шиїтських зарубіжних громад. На хвилі антисаудівських настроїв відбулися виступи в Бахреїні, напади на посольство та консульство Саудівської Аравії в Ірані. Події вилилися у дипломатичний конфлікт між сунітськими арабськими державами з одного боку,

та шиїтськими громадами й Іраном з іншого. В результаті, були розірвані дипломатичні відносини між Іраном та Саудівською Аравією, Бахрейном і Суданом. ОАЕ та Катар відкликали послів. З різкою критикою на адресу ІРІ виступили керівники Туреччини та Пакистану.

Сильний Іран розглядається в державах Перської затоки як загроза і будь-які обставини, що сприяють зміцненню іранських позицій сприймаються на Аравійському півострові з обережністю або занепокоєнням. Саме так було сприйнято угоду «Спільний всеохоплюючий план дій» (СВПД) щодо врегулювання «іранської ядерної проблеми» (2015). У відповідності із домовленостями, було передбачено скасування міжнародних і національних санкцій, запроваджених проти Ірану, в обмін на суттєве скорочення виробництва зі збагачення урану і забезпечення повного контролю МАГАТЕ за цим процесом, але при збереженні права ІРІ на мирне використання атомної енергії. Позиція аравійських держав, передусім Саудівської Аравії та ОАЕ, щодо СВПД була негативною. Визнаючи його цінність як засобу стримування ядерних прагнень Ірану, держави були незадоволені тим, що угода надавала недостатні гарантії безпеки, не включала питання іранських балістичних ракет. Вони також висловили побоювання, що зняття санкцій забезпечить Ірану фінансові ресурси для розширення своєї присутності в регіоні Близького Сходу через підтримку своїх партнерів в Іраку, Ємені Сирії, Лівані. Тому рішення президента США Д. Трампа (2017–2021, роки перебування на посаді) про вихід з угоди (2018) та повернення до політики «максимального тиску» аравійськими державами було підтримано. Позитивно цей крок оцінили, зокрема, 35% кувейтців, 33% саудівців [13, с. 14]. Зауважимо однак, що політика Д. Трампа не повернула Іран до переговорів на нових умовах, чого домагалися США, а підштовхнула Тегеран до порушення ядерної угоди та активізації проіранських рухів на Близькому Сході, посилила рівень конфронтації, і виключила можливість вести діалог, щоб усунути випадковий початок конфлікту.

Рішення адміністрації чинного президента США Дж. Байде-на про повернення до переговорів щодо відновлення багато-сторонньої ядерної угоди викликало в середовищі країн-членів РСАДПЗ неоднорідну реакцію. Так, Саудівська Аравія, ОАЕ та Бахрейн виступають за збереження санкційного тиску на Іран та включення до переговорів ширшого кола питань, наприклад іранських балістичних ракет, а Кувейт, Катар та Оман, які мають з Іраном досить стабільні відносини, наголошують, що будь-який діалог краще конфронтації.

У 2017 р. Іран помітно активізував дипломатичні зусилля щодо поліпшення відносин з окремими державами Перської затоки. Під час візиту до Тегерана міністра закордонних справ Кувейту шейха Сабаха ас-Сабаха (січень 2017 р.) обговорювались питання співробітництва щодо врегулювання кризових ситуацій в регіоні. А у лютому 2017 р. було оприлюднено заяву заступника міністра закордонних справ Кувейту шейха Халеда аль-Джараллі про готовність арабських держав співробітничати з Іраном, в тому числі у питанні про врегулювання регіональних конфліктів. У свою чергу, голова іранського меджлісу Алі Ларіджані привітав ідею встановлення прямого діалогу з арабськими країнами Близького Сходу. На позитивній ноті пройшли візити президента Ірану Х. Роухані до Оману та Кувейту на запрошення голів цих держав (лютий 2017 р.), що стало кроком до розрядки у відносинах з країнами-членами РСАДПЗ.

Насиченим на суперечливі події у відносинах Ірану з державами РСАДПЗ видався 2019 рік. Цього року питання консолідації арабських країн перед іранською загрозою фігурувало на двох міжнародних конференціях: «Мир та безпека на Близькому Сході» (Варшава, 13–14 лютого) та Мюнхенській конференції з безпеки (15–17 лютого). На останній було висунуто ініціативу створення нового воєнного блоку – Близькосхідного стратегічного альянсу (Middle East Strategic Alliance (MESA)) – у складі країн-членів РСАДПЗ, Єгипту та Йорданії, метою якого проголошувалось стримування іранської агресії, протидія тероризму

та підтримка стабільності на Близькому Сході. Проте, як уявляється, міжарабські розбіжності та відсутність консенсусу щодо політики на іранському напрямку серед аравійських монархій зробило цей проект малоперспективним.

У свою чергу під час роботи 74-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН 25 вересня 2019 р. президент Ірану Х. Роухані виступив з ініціативою «Ормузьке мирне прагнення» (Ormuz Peace Endeavour (HOPE)), яка передбачала зусилля щодо стабілізації ситуації в районі Ормузької протоки, налагодження співробітництва, в тому числі в питаннях енергетичної безпеки, контролю над озброєнням, кібербезпеки, укладання пакту про ненапад, розширення економічної співпраці, тощо. Іранська сторона підкреслювала, що всі держави регіону несуть відповідальність за збереження миру, стабільності та процвітання в регіоні і життєво зацікавлені у збереженні свободи судноплавства та енергетичній безпеці для всіх [14, с. 16]. При цьому Іран наполягав на усуненні від вирішення регіональних питань позарегіональних сил, в першу чергу США. Звертаючись до представників країн Перської затоки, Х. Роухані заявив: «Америка вам не сусід. Це Ісламська Республіка Іран є вашим сусідом... У випадку інциденту ми з вами залишимося наодинці. Ми сусіди один з одним, а не зі Сполученими Штатами» [15, с. 19]. Ця ініціатива залишилась без уваги з боку країн-членів РСАДПЗ. Кожний мав свої аргументи. На той момент дипломатичні відносини Саудівської Аравії з Іраном були призупинені. Кувейт запоруку своєї безпеки вбачає у підтримці США (на території країни розташована найбільша в регіоні американська військова база), а іранська ініціатива закликала до виводу позарегіональних сил. Катар, так само, у питаннях безпеки покладається на США. Саме в Катарі розміщено Центральне командування США (CENTCOM), натомість Іран оголосив CENTCOM терористичною організацією (у відповідь на визнання Корпусу вартових ісламської революції (КВІР) такою з боку США). На фоні ініціативи Ірану ОАЕ та Бахрейн взагалі підписали угоду про нормалізацію відносин з Ізраїлем

(«Угоди Авраама», 15 вересня 2020 р.), а Саудівська Аравія, яка до угоди не приєдналася, між тим дала дозвіл на використання свого повітряного простору для сполучення ОАЕ та Ізраїлю. Так, на протипагу іранській ініціативі «НОРЕ» ряд арабських держав протиставив зближення з Ізраїлем. В контексті цього сторони обмінялися взаємними звинуваченнями. Іран розцінив угоду як зраду, а монархії у відповідь назвали Іран постійною загрозою регіональній безпеці. На думку експертів, до такої політики монархії Аравійського півострова підштовхнула експансіоністська політика Ірану, зростання ролі і присутності сил КВІР в близько-східних процесах, що посилює занепокоєння, особливо сунітських країн регіону, щодо своєї безпеки [16]. Таке занепокоєння неодноразово озвучувалося і на рівні Ліги арабських держав та Організації ісламського співробітництва [17].

Зауважимо, що у ставленні до Ірану та до методів стримування його регіональної активності серед членів РСАДПЗ не спостерігається однастайності. Саудівська Аравія, ОАЕ та Бахрейн відверто виступають за організацію спільної протидії проти Ісламської республіки. Катар, Оман та Кувейт намагаються балансувати: зберігаючи тісну співпрацю з Ер-Ріядом, вони також підтримують економічні та політичні відносини з Тегераном. Звернімося до деяких ілюстрацій динаміки двосторонніх взаємин Ірану та окремих арабських монархій.

На характер відносин Саудівської Аравії та Ірану суттєво впливає фактор суперництва за позиції регіонального лідера. КСА побоюється, що Іран може зайняти панівне становище на Близькому Сході і всіляко перешкоджає цьому. Офіційна позиція королівства заперечує наявність неприязні до іранської влади, посилюється на тривалі періоди плідних дипломатичних відносин та економічної співпраці, проте нинішню політику Ірану в регіоні Перської затоки саудівці вважають загрозовою для своєї безпеки і вимагають зменшення його присутності у сусідніх державах як перший крок до деескалації відносин. Основні побоювання Саудівської Аравії спричинені нинішнім розширенням

регіонального впливу Ірану через проіранські недержавні формування, як Хезболла в Лівані, хусіти в Ємені, шиїтські угруповання в Іраку, підтримка їх зброєю, інструкторами та фінансами.

Наочною ілюстрацією саудівських побоювань щодо іранської ракетної програми стали удари з використанням ракети та беспілотника по нафтовим об'єктам саудівської компанії Aramco у 2019 р. Масштабні руйнування виробництва й сировинних запасів компанії призвели до призупинення переробки понад 5% світового щоденного видобутку нафти й миттєвого загострення безпекового становища в регіоні Близького Сходу і в усьому світі. Відповідальність взяли на себе хусіти, але невдовзі утворився широкий консенсус (США, КСА, Німеччина, Велика Британія, Франція, ін.), що жоден регіональний актор, крім Ірану, не здатний здійснити операцію такого масштабу. Хоча переконливих доказів причетності Ірану наведено не було.

На даний час сторони повернулися до діалогу. У травні 2021 р. представники Ірану та Саудівської Аравії (на рівні представників служб безпеки та розвідки) розпочали переговори у Багдаді [18]. Рішення саудівського керівництва про початок діалогу з Іраном, вірогідно, пов'язано зі зміною курсу США щодо Ірану. Адміністрація президента США Дж. Байдена повернулася до переговорів щодо ядерної угоди з Іраном, посилила увагу до проблеми порушення прав людини у світі, вивела війська з Афганістану, – все це створило у саудівського істеблїшменту відчуття скорочення американської присутності і підтримки, а отже, підштовхнуло до налагодження відносин шляхом переговорів з опонентом для підтримання певного рівня стабільності в регіоні. Аргументів для поновлення переговорів додає і факт зближення Ірану з Пакистаном (передусім, в рамках китайської ініціативи «Один пояс – один шлях»), співробітництво Ірану з Туреччиною та Росією в Сирії. Також конфронтація виснажує економічний та військовий потенціал обох держав, сторони, здається, дійшли розуміння, що компроміс неминучий, а політичне рішення та переговори – єдиний можливий шлях. Представник іранського

уряду Алі Рабії, коментуючи перебіг переговорів з Саудівською Аравією заявив: «Ми приділяємо пріоритетну увагу нашим сусідам і необхідності мирного співіснування заради миру і безпеки в регіоні. Ми вважаємо, що діалог, особливо між общинами всередині мусульманської умми є єдиним гідним способом вирішити можливі розбіжності між нами» [19]. Позиції Бахрейну щодо Ірану зазвичай співпадають з саудівськими та реалізуються у фарватері саудівського курсу.

Прикладом того наскільки неоднозначними є відносини між країнами регіону Перської затоки та Іраном можуть бути його зв'язки з Об'єднаними Арабськими Еміратами. З одного боку, ОАЕ виступають провідним партнером Ірану серед країн-членів РСАДПЗ. Між країнами існують активні ділові відносини. Саме ОАЕ є другим після Китаю торговельним партнером Ірану і першим з країн-членів РСАДПЗ [20]. Річний товарообіг між країнами становить 13 млрд дол. США [21, с. 85]. Тут діють 80 тисяч іранських компаній, здійснюється 200 авіарейсів на тиждень [22, с. 50]. ОАЕ відіграли важливу роль у підтримці іранської економіки у період дій санкцій: через Емірати велися валютні операції, які були неможливими на Заході. Капіталовкладення Ірану в ОАЕ оцінюються у близько 300 млрд дол. США. Припускають, що 15% багатств країни знаходиться в руках іранської громади ОАЕ (близько 500 тис. осіб) [23, с. 51].

Водночас, фактором постійної напруженості ірансько-еміратських відносин є територіальна суперечка щодо статусу трьох островів в Ормузькій протоці, через яку щоденно здійснюється транспортування 20% світових поставок нафти. У 2011 р. ОАЕ запропонували передати справу до Міжнародного арбітражного суду, але Іран відмовився. Емірати поділяють занепокоєність Саудівської Аравії щодо зростання іранської присутності в регіоні. Вони підтримали політику «максимального тиску» на Іран адміністрації президента США Д. Трампа. У травні 2019 р. в територіальних водах ОАЕ, біля узбережжя Фуджейри, відбулися вибухи на 2 кораблях (належали Норвегії та ОАЕ). Ці інциденти ще

раз підтвердили вразливість безпеки ОАЕ і недостатність опори тільки на силові заходи. В організації вибухів Саудівська Аравія відверто звинуватила Іран, а самі ОАЕ використали більш нейтральний вислів «регіональний актор». Між тим, для зменшення напруженості у відносинах з Іраном ОАЕ пішли шляхом двосторонніх переговорів, які відбулися у липні (візит делегації берегової охорони ОАЕ) і в грудні (візит радника з національної безпеки ОАЕ) 2019 р. в Тегерані [24].

Кувейт географічно розташований ближче за інші арабські країни до Ірану. Він був однією з перших країн, що визнали нову владу Ірану в 1979 р. У свою чергу, в питанні територіальних претензій і нападу Іраку на Кувейт (1990) Іран підтримував саме арабську державу. Іранська громада Кувейту нараховує близько 70 тис. осіб, а громадяни Кувейту часто відвідують Іран як релігійні туристи. Дослідники з Каїрського університету Халед Альсаллум та Мохамед Тайї так характеризують ірансько-кувейтські відносини: «Держава Кувейт проводить політику стратегічного хеджування та балансу у своїх відносинах з Іраном з одного боку, і його відносинами з країнами РСАДПЗ з іншого боку, де він дотримується принципу солідарності з партнерами по Раді в основних питаннях» [25]. Так, Кувейт визнав право Ірану на реалізацію мирної ядерної програми. Але на знак підтримки Саудівської Аравії відкликав свого посла з Тегерану у 2016 р. після нападів на саудівські представництва в Тегерані. Одночасно Кувейт продовжував підтримувати контакти з іранською стороною для збереження можливості подальшого зближення. Емірат взяв участь в операції в Ємені, але відмовився надати на своїй території базу для вірогідних авіаударів по ядерним об'єктам Ірану [26].

Ірансько-кувейтські економічні відносини досить розвинуті. У 2004 р. сторони підписали низку меморандумів про економічне, культурне, наукове та військове співробітництво. У 2014 р. під час візиту еміра Кувейту до Тегерану на запрошення іранської сторони було домовлено про підвищення рівня торговельно-економічних відносин, підписано угоди у сфері повітряного

транспорту, митного співробітництва, екологічного співробітництва, а також угода про безпеку. Співпраця триває і тепер. Так, міністри закордонних справ Кувейту та Ірану зустрілися під час роботи Організації ісламського співробітництва (грудень 2021 р.) в Ісламабаді. Було заявлено про необхідність розширення відносин, усунення перешкод для поїздок громадян між двома країнами [27].

Досить приязні відносини з Іраном підтримує Оман. Збройні сили Ірану часів правління шаха М. Рези Пехлеві допомогли султану Кабусу (1970–2020, роки правління) придушити повстання в Дофарі (1965–1976), що сприяло формуванню відносин довіри, які не змінилися після ісламської революції в Ірані. При султані Кабусі зовнішньополітична стратегія Оману полягала у тому, щоб балансувати між великими державами на Близькому Сході, уникати конфліктів і виступати посередником у їх розв'язанні. Цей султанат і тепер намагається зберігати нейтралітет у регіональних суперечках і часто виступає плацдармом для їхнього врегулювання. Саме Оман виконав роль посередника у контактах Ірану з США та Саудівською Аравією. Під час ірансько-оманської зустрічі в січні 2022 р. міністр закордонних справ Ірану Х. А. Абдоллахян підкреслив цю конструктивну роль Оману [28]. Інтенсифікуються і економічні відносини. Так, було заявлено про наміри довести товарообіг до 5 млрд дол. США, досягнуто домовленість про експорт в Оман іранського газу (10 млрд куб. м на рік), про побудову трубопроводу.

Катар – ще одна арабська країна, що підтримує конструктивні відносини з Іраном. Останній одним з перших визнав незалежність Катару у 1971 р. і встановив з ним дипломатичні відносини. Країни тісно пов'язані спільними економічними інтересами. Між державами існують угоди про співробітництво у сфері охорони морського кордону, спільного патрулювання, обміну інформацією, моніторингу ситуації в акваторії Перської затоки. Вони є співвласниками одного з найбільших газових родовищ – Південний Парс (8% світових запасів, 14 трлн куб.

м.). Катар проводить досить незалежну від РСАДПЗ політику стосовно Ірану, намагаючись уникати ускладнень. Хоча у 2016 р. після нападів протестувальників на посольство Саудівської Аравії в Ірані Катар розірвав з ним дипломатичні відносини, відкликав свого посла. Проте, як зауважив директор Центру вивчення країн Перської затоки Катарського університету Абдулла Баабуд: «Не дивлячись на це, Катар відчував себе зобов'язаним підтримувати приязні відносини з Іраном і міг це зробити, бо не розглядав Тегеран як безпосередню загрозу своїй безпеці» [29]. За даними Арабського центру політичних досліджень (Доха), Катар – єдина країна-член РСАДПЗ, де кількість позитивних оцінок політики Ірану щодо своєї країни (48%) перевищує негативні (41%) [30].

У 2017 р., коли проти Катару було введено економічну блокаду Саудівською Аравією, Бахрейном, ОАЕ та Єгиптом і ці країни розірвали дипломатичні відносини, Катар повернув посла в Тегеран *****. Іран вдало скористався кризою щоб зміцнити двосторонні економічні відносини. Було відкрито повітряний простір для катарських комерційних рейсів, організовано доставку продовольства в Доху, підписано торговельну угоду. На 2019 р. товарообіг досяг 300 млн дол. США [31]. Доха надала Тегерану допомогу у боротьбі з епідемією COVID-19. Емір Катару шейх Тамім бін Хамад відвідав Тегеран з офіційним візитом (11 січня 2020 р.) і запевнив іранське керівництво, що Катар немає ворожих намірів щодо Ірану. На думку дослідника **Демократичного арабського центру (ФРН)** М. Мескура, ірансько-катарські відносини будуть зміцнюватись і надалі [32]. У січні 2022 р. міністр закордонних справ Ірану Х.А. Абдоллахян відвідав Катар та Оман. Метою візитів було обговорення двосторонніх регіональних та міжнародних питань. Х.А. Абдоллахян підкреслив, що візити є втіленням політики зміцнення добросусідства, що реалізується новоутвореним урядом Ірану на чолі з президентом Е. Раїсі [33]. Разом з Оманом Катар виступає за включення Ірану в усі проекти безпеки в регіоні.

Висновки. Відносини Ірану та держав-членів РСАДПЗ характеризуються нестабільністю. Періоди співпраці чергуються з періодами конфронтації. Причина цього полягає у суперечливих інтересах сторін. Взаємна потреба у збереженні стабільності в регіоні Перської затоки підштовхує до діалогу, а регіональні амбіції і боротьба за вплив на Близькому Сході призводять до періодичного загострення у відносинах.

Всередині РСАДПЗ відсутній однотайний вектор політики щодо Ірану, чим останній уміло користується. На даний час можна констатувати зміцнення позицій ІРІ в регіоні Близького Сходу та Перської затоки зокрема. Простежується орієнтація Ірану на покращення відносин з країнами-членами РСАДПЗ: нарощуються дипломатичні зусилля, торговельно-економічні зв'язки. У червні 2021 р. на президентських виборах в Ірані перемогу здобув представник консервативної частини істеблішменту Ебрагім Раїсі. Він заявив, що прагне покращити відносини з арабськими державами. Це бажання, зокрема, продиктоване складною економічною ситуацією в Ірані, виправити яку Е. Раїсі пообіцяв у своїй передвиборчій програмі. Наразі Іран продовжує діалог на всіх переговорних майданчиках, що може розцінюватися як намір іранської сторони вийти з міжнародної ізоляції і готовність до компромісів. Водночас, іранський керівник заявив, що питання регіонального партнерства Ірану та балістичних ракет обговоренню не підлягають [34].

Економіки Ірану та аравійських монархій отримують взаємну вигоду від відновлення торгівлі, адже Іран потребує інвестицій, які мають аравійські держави, відповідно, продукція останніх буде затребувана на ємному іранському ринку. Стабілізація ситуації в ключовому для видобутку і транспортування енергоресурсів регіоні позитивно відобразиться і на Україні, як завдяки зниженню цін на нафту, так і завдяки посиленню позицій конкурентів РФ на цьому ринку.

Важливу роль у створенні позитивного фону для початку деескалації в регіоні Перської затоки відіграла гуманітарна дипломатія

періоду пандемії. Як відомо, епідемія COVID-19 завдала серйозного удару по Ірану. Країни-члени РСАДПЗ надали іранцям суттєву підтримку: Оман та Катар спрямували кілька партій медичної допомоги, ОАЕ відправили 2 літаки з гуманітарною допомогою, Кувейт пожертвував 10 млн дол. США на боротьбу з епідемією.

Як уявляється, на даний час ситуація в регіоні Перської затоки є більш сприятливою для налагодження діалогу між країнами-членами РСАДПЗ та Іраном з метою зменшення регіональної напруженості. Спонукають до цього, зокрема, такі обставини: зростання регіональної конфронтації змусило арабські монархії замислитися над її ціною у разі переходу в «гарячу» фазу. Небажання йти на відкритий конфлікт на фоні невдалого тиску на Іран змушує звертатися до переговорів. Занепокоєння арабських монархій викликає і можливе зниження уваги США до регіону, особливо в разі завершення переговорів щодо СВПД, які були відновлені адміністрацією Дж. Байдена. В разі зменшення американської підтримки і дистанціювання від регіональних справ переговори з Іраном як засіб деескалації відносин стануть також актуальнішими.

Можна припускати, що посередниками у налагодженні багатостороннього діалогу можуть бути Оман та Кувейт, як такі, що користуються довірою і всередині РСАДПЗ, і в Ірані.

Примітки

* Ібадіти – напрям в ісламі, що утворився в результаті розколу хариджитів, відрізняється від сунізму та шиїзму. Характеризується поміркованістю і приязним ставленням до мусульман інших течій.

** Перспектива появи у Ірану ядерної зброї призвела до консолідації багатьох країн, передусім Європи та Близького Сходу навколо ідеї стримування ядерних прагнень Ірану шляхом санкційного тиску. З метою ліквідації загрози виконанню Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) Рада Безпеки ООН приймає перші санкційні резолюції: № 1737 від 23 грудня 2006 р. та № 1747 від 24 березня 2007 р. Вони обмежували постачання матеріалів і технологій для ядерної програми та стосувалися активів фізичних й юридичних осіб, пов'язаних з нею. Найбільш відчутні санкції щодо Ірану були введені після досягнення Іраном 20% рівня збагачення урану, внаслідок чого

була прийнята резолюція РБ ООН № 1929 від 10 червня 2010 р. Її реалізація протягом 2010-2012 рр. призвела до позбавлення Ірану доступу до іноземних інвестицій та технологій, можливості імпорту бензину, було встановлено ембарго на купівлю іранської нафти, заборону на використання міжнародних страхових та транспортних послуг при перевезенні нафти. Відбулося відключення Ірану від міжнародної фінансової системи, зокрема, SWIFT.

*** До складу коаліції увійшли також Бахрейн, Кувейт, Катар, ОАЕ, Єгипет, Йорданія та Судан.

**** Всесвітній форум зближення шкіл ісламської думки створений в Ірані за наказом Духовного лідера аятоли Алі Хаменеї у 1990 р.

***** У 2017 р. після двосторонніх переговорів можливість участі у хаджі іранських прочан було відновлено.

***** Дипломатична криза між Катаром з одного боку та Саудівською Аравією, Бахрейном, ОАЕ та Єгиптом з іншого, вилилася у розрив дипломатичних відносин, економічну та транспортну блокаду Катару (червень 2017) через звинувачення останнього у підтримці джихадистів (такими організатори бойкоту вважали «Братів-мусульман»), втручання у внутрішні справи, дружбу з Іраном, ін. Було висунуто 13 вимог, серед яких припинення контактів з організацією «Брати-мусульмани», закриття телеканалу «Аль-Джазіра», дистанціювання від Ірану, припинення військового співробітництва з Туреччиною, тощо. Конфлікт було врегульовано у січні 2021 р. підписанням комюніке про єдність членів РСАДПЗ. Катар не виконав жодної вимоги.

Використані джерела і література

1. World Bank, 2020 URL: <https://data.worldbank.org/country/iran-islamic-rep> (дата звернення 15.01.2022)
2. The Sunni-Shia Divide // Council and Foreign relations URL: <https://www.cfr.org/sunni-shia-divide/#/> (дата звернення 23.01.2022)
3. Iran Military Strength, 2022 // Global Fire power URL: https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id=iran (дата звернення 13.01.2022)
4. Зинин Ю. Н. Отношения Ирана и арабских стран Персидского залива: некоторые аспекты. Международная аналитика. 2016. Выпуск 4(18). С. 46–55.
5. Гусев Л.Ю. Сотрудничество Ирана с государствами Ближнего Востока. Институт международных исследований МГИМО. URL: <http://www.imi.mgimo.ru/ru/mneniya-ekspertov/92-analiticheskiy-tsentr/gusev-leonid-yurievich/185-sotrudnichestvo-irana-s-gosudarstvami-blizhnego-vostoka.html> (дата звернення 15.01.2022)
6. Зинин Ю. Н. Отношения Ирана и арабских стран Персидского залива: некоторые аспекты. Международная аналитика. 2016. Выпуск 4(18). С. 46–55.

7. The Sunni-Shia Divide // Council and Foreign relations URL:<https://www.cfr.org/sunni-shia-divide/#/> (дата звернення 23.01.2022)
8. 2019 Report on International Religious Freedom: Oman URL: <https://www.state.gov/reports/2019-report-on-international-religious-freedom/oman/> (дата звернення 23.01.2022)
9. Зинин Ю. Н. Отношения Ирана и арабских стран Персидского залива: некоторые аспекты. Международная аналитика. 2016. Выпуск 4(18). С. 46–55.
10. 2022 Saudi Arabia Military Strength // Global Fire power URL: https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id=saudi-arabia (дата звернення 13.01.2022)
11. 2022 United Arab Emirates Military Strength// Global Fire power URL: https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id=united-arab-emirates (дата звернення 13.01.2022)
12. Kamrava Mehran and Dorzadeh Hamideh. Arab Opinion Toward Iran 2019/2020 Iranian Studies Unit. Research Paper. 22 December 2020 URL: <https://www.dohainstitute.org/en/Lists/ACRPS-PDFDocumentLibrary/Arab-Opinion-Toward-Iran-2019-2020.pdf>(дата звернення 15.01.2022)
13. Kamrava Mehran and Dorzadeh Hamideh. Arab Opinion Toward Iran 2019/2020 Iranian Studies Unit. Research Paper. 22 December 2020 URL: <https://www.dohainstitute.org/en/Lists/ACRPS-PDFDocumentLibrary/Arab-Opinion-Toward-Iran-2019-2020.pdf> (дата звернення 15.01.2022)
14. Address by Mr. Hassan Rouhani, President of the Islamic Republic of Iran // General Assembly Seventy-fourth session Official Records A/74/PV.5. URL: <https://undocs.org/en/A/74/PV.5> р. 16/55 –19/55(дата звернення 23.01.2022)
15. Address by Mr. Hassan Rouhani, President of the Islamic Republic of Iran // General Assembly Seventy-fourth session Official Records A/74/PV.5. URL: <https://undocs.org/en/A/74/PV.5> р. 16/55 –19/55 (дата звернення 23.01.2022)
16. Vaisi Reza. Iran, the GCC, and the failure of HOPE / Middle East Institute 20.09. 2020 URL: <https://www.mei.edu/publications/iran-gcc-and-failure-hope>(дата звернення 13.01.2022)
17. Arab League ministers back Saudi Arabia and condemn Iran. URL: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-35276270> (дата звернення 23.01.2022)
18. Саудовская Аравия и Иран сели за стол переговоров. Но в успехе этого диалога сомневается весь мир // BBC URL: <https://www.bbc.com/russian/news-57026886> 07.05 2021 (дата звернення 15.01.2022).
19. What to expect from Iran-Saudi talks // Tehran Times URL: <https://www.tehrantimes.com/news/462842/What-to-expect-from-Iran-Saudi-talks> (дата звернення 15.01.2022)
20. A Time for Talks: Toward Dialogue between the Gulf Arab States and Iran // International Crisis Group URL: <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/226-time-talks-toward-dialogue-between-gulf-arab-states-and-iran> (дата звернення 13.01.2022)

21. Кожанов Н. А. Иран и страны ССАГПЗ: между противостоянием и диалогом / Мировая экономика и международные отношения. 2020. Том 64, № 7. С. 80–88.
22. Зинин Ю. Н. Отношения Ирана и арабских стран Персидского залива: некоторые аспекты. Международная аналитика. 2016. Выпуск 4(18). С. 46–55.
23. Зинин Ю. Н. Отношения Ирана и арабских стран Персидского залива: некоторые аспекты. Международная аналитика. 2016. Выпуск 4(18). С. 46–55.
24. Alfoneh Ali. Triangular Travails: Iran, the Gulf Arab States, and the United States URL: <https://agsiw.org/triangular-travails-iran-the-gulf-arab-states-and-the-united-states/> (дата звернения 17.01.2022)
25. Alsalloum Khaled Abdulaziz, Tayie Mohamed Salman. The Present and Future of Kuwaiti-Iranian Relations and Their Influence on the Security of the Arabian Gulf URL: <https://www.ccsenet.org/journal/index.php/ass/article/view/71116> (дата звернения 17.01.2022)
26. Baabood Abdullah. The Middle East's New Battle Lines. Qatar, Kuwait and Oman URL: https://ecfr.eu/special/battle_lines/qatar_regional (дата звернения 17.01.2022)
27. Iran, Kuwait Arrange to Hold Joint Committees URL: <https://www.tasnimnews.com/en/news/2021/12/19/2628951/iran-kuwait-arrange-to-hold-joint-committees> (дата звернения 13.01.2022)
28. Iran FM's economic achievement from Oman visit // IRNA URL: <https://en.irna.ir/news/84609427/Iran-FM-s-economic-achievement-from-Oman-visit> (дата звернения 13.01.2022)
29. Baabood Abdullah. The Middle East's New Battle Lines. Qatar, Kuwait and Oman URL: https://ecfr.eu/special/battle_lines/qatar_regional (дата звернения 17.01.2022)
30. Kamrava Mehran and Dorzadeh Hamideh. Arab Opinion Toward Iran 2019/2020 Iranian Studies Unit. Research Paper. 22 December 2020 URL: <https://www.dohainstitute.org/en/Lists/ACRPS-PDFDocumentLibrary/Arab-Opinion-Toward-Iran-2019-2020.pdf> (дата звернения 15.01.2022)
31. Перспектива развития товарооборота между Ираном и Катаром // Parstoday. 28.05.2019. URL: <https://parstoday.com/ru/news/iran-i101672>. (дата звернения 13.01.2022)
32. Meskour Mohamed. Gulf And Iran In The Aftermath Of The Gulf Crisis 2017 *Journal of Afro-Asian Studies*: Eight issue – February 2021 URL: <https://democraticac.de/?p=72702> (дата звернения 20.01.2022)
33. Iran FM, Qatari Emir meet in Doha // IRNA URL: <https://en.irna.ir/news/84609728/Iran-FM-Qatari-Emir-meet-in-Doha> (дата звернения 13.01.2022)
34. Iran nuclear deal: President-elect Raisi issues warning over talks // BBC. 21 June 2021 URL: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-57552639> (дата звернения 20.01.2022)

Зелінський А.Л.

ВІДНОСИНИ ОКРЕМИХ ЧЛЕНІВ РСАДПЗ І ЛІВАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ НА ПРИКЛАДІ ДИПЛОМАТИЧНОЇ КРИЗИ 2021–2022 РР.

Анотація. Арабські країни Перської затоки (зокрема, держави-члени РСАДПЗ) і Ліванську Республіку поєднують тривалі багатопланові зв'язки. Цей стан речей посприяв залягодженню дипломатичної кризи, приводом до якої стали неpolitкоректні антисаудівські випадки Дж. Кордахі. Особливо цікавою у контексті цієї кризи видається позиція Катару. Схоже на те, що у Досі намагалися спровокувати погіршення відносин між Ліваном та Саудівською Аравією, ОАЕ, Бахрейном і Кувейтом задля посилення власного впливу у середземноморській республіці.

Ключові слова: РСАДПЗ, Ліван, Дж. Кордахі, хусити, дипломатична криза 2021–2022 рр.

Summary. The Arab countries of the Gulf (in particular, the GCC member states) and the Lebanese Republic are united by long-term multifaceted ties. This state of affairs contributed to the settlement of the diplomatic crisis, which was caused by the politically incorrect anti-Saudi attacks by G. Kordahi. Particularly interesting in the context of this crisis is the position of Qatar. It seems that Doha was trying to provoke a deterioration in Lebanon's relations with Saudi Arabia, UAE, Bahrain and Kuwait in order to increase its own influence in the Mediterranean republic.

Keywords: GCC, Lebanon, G. Kordahi, Houthis, 2021-2022 diplomatic crisis.

Постановка проблеми. Це невелике дослідження присвячено дипломатичній кризі, що спалахнула у кінці жовтня 2021 р. між чотирма державами-членами РСАДПЗ (Королівством Саудівська Аравія, Об'єднаними Арабськими Еміратами, Королівством Бахрейн та Еміратом Кувейт) з одного боку і Ліванською Республікою з іншого. Колізії зазначеної події вже встигли знайти відображення у низці аналітичних нарисів, що протягом останнього часу з'явилися у інтернет-просторі. Зокрема, з мого погляду, заслуговують на увагу 3 публікації, викладені на близькосхідній сторінці солідного інтернет-порталу: «Carnegie Endowment for International Peace». Першою з них стала стаття А. Нагі «Beirut for Ma'rib?», у якій простежується зв'язок між вищезгаданою дипломатичною кризою й активізацією єменських хуситів [1]. Згодом на цьому ж порталі з'явилися два аналітичні нариси М. Янга; у першому з них: «Enemies of the Good» надається позитивна оцінка посередницькій діяльності президента Франції Е. Макрона (див. нижче) [2], у другому – «Saad al-Hariri Has Announced His Withdrawal From Politics» здійснюється спроба віднайти спільний знаменник між зазначеною кризою і відмовою від політичної діяльності ліванського екс-прем'єра С. Харірі [3]. Окрім цього, наш сюжет став одним з епізодів жорсткого антисаудівського памфлету: «Yémen, Arabie saoudite, Liban : Pour qui sonne le glas ?», котрий розмістив на власній веб-сторінці його автор Р. Наба.

Виклад основного матеріалу статті. Арабські країни Перської затоки і Ліванську Республіку поєднують тривалі багатопланові зв'язки. У їх основі лежать чинники економічного, політичного, етнічного, релігійного та культурного характеру. З-поміж країн затоки у цьому плані чільне місце займають держави – члени РСАДПЗ. Перш за все, йдеться про Саудівську Аравію і Катар. Проте у цьому зв'язку також слід згадати Об'єднані Арабські Емірати, Кувейт і Бахрейн¹.

1 Оман, з огляду на його специфіку, підтримує з Ліванською Республікою менш активні контакти.

Варто хоча б зазначити, що відповідно з Саудівською Аравією і Катаром безпосередньо пов'язані два важливі політичні документи, котрі на сьогоднішній день визначають внутрішньополітичний клімат Лівану. Першим з них є Хартія національної згоди, підписана ліванськими парламентаріями 22 жовтня 1989 р. у саудівському Таїфі [5; 6, с. 109–129; 7, с. 155–158], другим – угода (по суті – домовленість), підписана лідерами політичних еліт країни кедрів 21 травня 2008 р. у катарській Досі [8; 9, с. 137–140; 10, с. 121–122]. Також дуже промовисто виглядає той факт, що два колишні прем'єр-міністри Лівану, Рафік аль-Харірі і його син Саад, отримали саудівське громадянство [11, р. 249; 9, с. 240]. Зрештою, значною мірою завдяки офіційним і неофіційним діям Ер-Ряду, Ліванська республіка після завершення громадянської війни 1975–1990 рр. змогла уникнути інкорпорації до складу Сирії [пор.: 12; 9, 84–85, 87–90, 110–112].

Дуже вагомим стала й економічна допомога, з різним ступенем інтенсивності надана Лівану низкою країн-членів РСАДПЗ протягом останніх десятиліть. При цьому, якщо раніше чільне місце з-поміж країн-донорів займали Саудівська Аравія і ОАЕ [7, с. 160–162], то на сьогоднішній день вони відступили на задній план, віддавши першість у цьому питанні Катару [13; 7, с. 161, прим. 25]². Також у контексті економічних зв'язків членів РСАДПЗ з Ліваном слід вказати ще на два моменти. По-перше, йдеться про важливу роль, яку відіграє експорт до країн Затоки ліванських фруктів; по-друге – про більш, ніж 400 тисяч ліванських заробітчан (як носіїв дешевої робочої сили, так і висококваліфікованих фахівців), котрі працюють у країнах-членах РСАДПЗ [14].

До числа подібних гастарбайтерів свого часу належав і ключовий персонаж сюжету, що ліг в основу цієї публікації. Мається

---

2 Доволі значна втрата інтересу до ліванських справ з боку Саудівської Аравії й ОАЕ пояснюється істотним посиленням в країні кедрів впливу ворожої до сунітських монархій Перської затоки радикальної шіїтської організації Хезболла й істотним зменшенням залежності володарів зазначених монархій від ліванських банківських послуг [10, с. 126; 18, р. 13; 19; 7, с. 161, прим. 25].

на увазі відомий ліванський шоумен Дж. Аль-Кордахі. Цей колоритний телеведучий християнського віросповідання, відомий незмінною симпатією до сирійського режиму Б. аль-Асада і відвертим захопленням Хезболлою [15; 16], з подачі просирійської християнської партії Марата [пор.: 7, с. 158] зайняв посаду міністра інформації у створеному 10 вересня 2021 р. уряді Н. Мікаті [17]. Приблизно за місяць до призначення Дж. аль-Кордахі дав скандальне інтерв'ю катарському офіційному каналу аль-Джазіра. У цьому інтерв'ю він дуже гостро засудив бойові дії, що веде військова коаліція на чолі із Саудівською Аравією проти Єменської шийтської меншини, т. зв. Хуситів [20; 21]³, котрі захопили більшу частину країни зі столицею, Саною, включно [22, с. 272–318]. Зазначене інтерв'ю було оприлюднено лише 26 жовтня [16; 19], і викликало неабиякий міжнародний скандал, котрий зрештою перетворився на серйозну дипломатичну кризу у відносинах між Ліванською Республікою і РСАДПЗ.

Першою на скандальну телепередачу відреагувала Саудівська Аравія. Оголосивши Дж. Кордахі знаряддям всесильної у Лівані Хезболли і нагадавши керівництву країни кедрів про попередній скандал, пов'язаний з ліванською контрабандою наркотиків⁴, Ер-Ріяд підтвердив свою відмову від імпорту ліванської продукції, викликав саудівського посла у Лівані для термінових консультацій і висловив ліванському послу в Ер-Ріяді рішучий протест. Майже одночасно зі своїм старшим партнером рішення про подібне відкликання власного посла з Бейрута прийняли й ОАЕ. Також Емірати та Кувейт висловили протест акредитованим у цих країнах головам ліванських дипломатичних місій. У свою чергу, відповідь офіційного Бейрута носила половинчастий характер. Н. Мікаті разом з президентом країни М. Ауном в один голос дистанціювалися від заяв Дж. Кордахі і засвідчили

3 У цьому контексті варто мати на увазі, що сам Катар, хоча й увійшов до зазначеної коаліції у 2015 р., проте вже у 2017 р. офіційно її полишив [22, с. 274].

4 Йдеться про скандал, що спалахнув у квітні 2021 р. з приводу вилучення саудівськими прикордонниками більш, ніж 5 млн. таблеток каптагону, схованих у партії ліванських гранатів [21].

надзвичайну зацікавленість Ліванської Республіки у збереженні дружніх відносин з арабськими країнами Затоки. Разом з цим, з огляду на острах перед можливістю виникнення урядової кризи, інспірованої Хезболлою, жоден з них не підняв питання стосовно примусової відставки неполіткоректного міністра. Зі свого боку, Дж. Кордахі наголошував, що відповідні заяви були зроблені ним до набуття міністерського статусу, відмовляючись на цій підставі як приносити офіційні вибачення, так і добровільно піти у відставку [23; 24; 25].

Наслідки вищевикресленої позиції ліванських офіційних кіл були блискавичними й цілком очікуваними. 29 жовтня Саудівська Аравія розірвала дипломатичні відносини з Ліваном. У знак солідарності з Саудівською Аравією, дипломатичні відносини з Ліванською Республікою розірвали Бахрейн, Кувейт і ОАЕ. Катар і Оман не приєдналися до політичного демаршу вищезазначених країн. Вони обмежилися висловленням занепокоєння щодо наявної ситуації й засудженням дій Дж. Кордахі у межах резолюції, прийнятої РСАДПЗ [21; 25; 26].

Разом з цим, політичною площиною реакція країн-членів РСАДПЗ не обмежилася. Саудівська Аравія, ОАЕ і Бахрейн фактично заборонили своїм громадянам перебування у Лівані [23; 26; 27]. Окрім цього, Ліван отримав чіткі, хоча й неофіційні сигнали щодо можливості негативного відображення дипломатичної кризи на становищі ліванських гастарбайтерів у країнах Затоки [28; 29; 30].

Відчайдушні спроби офіційного Бейрута залагодити ситуацію більш, ніж протягом місяця не приносили очікуваних результатів. Зокрема, до таких спроб слід віднести наступні: намагання Н. Мікаті знайти спільну мову з представниками урядів країн регіону і залучити до розв'язання проблеми європейських політичних лідерів у кулуарах кліматичного саміту ООН COP26 [31; 32], звернення за посередництвом до Ліги арабських держав [33], зусилля по розвитку попередньо задекларованих катарських ініціатив щодо врегулювання дипломатичного конфлікту [33; 34] і

наївні кроки у напрямку трактування на власну користь оманського нейтралітету [35].

Лише на початку грудня відбувся позитивний дипломатичний прорив. Це сталося завдяки прямому втручання президента Франції Е. Макрона під час його дводенного візиту до Перської затоки. З огляду на наполягання президента Франції, 3 грудня Дж. Кордахі подав у відставку [36]; а вже 4 грудня за його ж посередництва відбулася конструктивна телефонна розмова між спадкоємцем саудівського престолу Мохаммедом бін Салманом і Н. Мікаті [37].

Хоча на момент підготовки цієї публікації повернення послів до Бейрута, Ер-Ріада, Абу-Дабі, Манами й Ель-Кувейта ще не відбулося, проте ситуація виглядає дуже обнадійливою. На це вказує низка симптомів і тенденцій, що мали місце протягом грудня 2021 – січня 2022 рр. Серед них: швидке й безболісне врегулювання додаткового загострення стосунків з Бахрейном навколо антикоролівських заяв, зроблених з території Лівану бахрейнською дисидентською шиїтською організацією Аль-Вефак [38]; підготовка офіційного візиту до Бейрута голови кувейтського МЗС А.Н. аль-Мохаммеда ас-Сабаха [39], який зрештою відбувся 22–23 січня 2022 р. [40]; відсутність осуду ліванського керівництва і самої республіки з боку відкликаного саудівського посла в Лівані В. Бухарі після чергових випадів проти королівства лідера Хезболли Х. Насралли⁵ [41]⁶; поблажливе ставлення ОАЕ (у минулому найгострішого критика позиції офіційного Бейрута по виступу Дж. Кордахі⁷) на курйоз, який стався під час урочистого відкриття прем'єр-міністром Лівану Н. Мікаті нової бейрутської ковідної лікарні, спонсованої Еміратами [42], а саме: помилкове розміщення поряд з ліванським прапором прапору Кувейту замість еміратського [43].

5 Йдеться про гострі антисаудівські пасажі, що містилися у телеінтерв'ю Х. Насралли від 3 січня 2022 р. [44].

6 При цьому, В. Бухарі наголосив на державних гарантіях безпеки ліванської діаспори [41].

7 На початку листопада 2021 р. ОАЕ навіть заявили про продаж будівлі свого посольства у Бейруті [45].

Бурхлива, можливо навіть дещо асиметрична, реакція Саудівської Аравії та її союзників з числа членів РСАДПЗ по антихуситській коаліції є цілком зрозумілою⁸. З оприлюдненням скандального інтерв'ю Дж. Кордахі співпав черговий успішний наступ хуситів, котрі між іншим користуються всебічною, зокрема військовою, підтримкою Хезболли [1]. Разом з цим, не викликає подиву й той факт, що перший офіційний візит до Лівану після початку кризи здійснив міністр закордонних справ Кувейту. Як і у випадку з антихуситською коаліцією [пор.: 22, с. 274], ця країна, за першої ліпшої нагоди, побажала виступити не стільки учасником конфлікту, скільки миротворцем. Також, цілком очікуваною виявилась обережна позиція Оману. Ця досить екзотична країна, що сповідує малопоширений напрям ісламу, ібадізм, протягом кількох років позиціонує себе як нейтральний посередник у конфлікті між хуситами та очолюваною Саудівською Аравією сунітською Коаліцією [22, с. 274; 1; пор.: 46, с. 290, 333–334].

Більш цікавою, з моєї точки зору, виглядає позиція Катару. У цьому контексті, перш за все, слід мати на увазі, що Аль-Джазіра знаходиться під фактичним контролем володаря країни, еміра Таміма бін Хамада Аль Тані [пор.: 22, с. 24; 46, с. 290, 333], чий батько був засновником цієї медіа-компанії [47]⁹. Таким чином, за бажанням місцевих владних кіл оприлюднення виступу Дж. Кордахі, котрий на той момент більш ніж півтора місяці займав посаду міністра [15; 17], з легкістю можна було заборонити й тим самим уникнути дипломатичної кризи. Проте, цього не сталося. Також Катар, попри обіцяне Лівану посередництво [33], зрештою, залишився осторонь [33; 34].

Така бездіяльність офіційної Дохи дозволяє припустити, що оприлюднення вищезгаданого інтерв'ю виглядає як навмисна провокація. Її метою може виступати бажання амбіційної ма-

8 До речі, цікаво, що інші члени коаліції [пор.: 22, с. 274], по суті, залишили інцидент з Дж. Кордахі поза увагою.

9 Навіть саме керівництво Аль Джазіри, демонстративно декларуючи незалежну політику компанії, вказує на її часткове державне фінансування [48].

ленької держави поширити існуючу тріщину у відносинах між іншими сунітськими членами РСАДПЗ і Ліваном (див. вище) за- для посилення власного впливу у середземноморській республі- ці. Тим більше, що Катар має для цього досить непогані шанси, обумовлені суттєвою його допомогою ліванській армії [13; 7, с. 161, прим. 25]¹⁰ і доволі виваженими стосунками з покровителем Хезболли – Іраном [9, с. 136–140; 46, с. 290, 333].

Таким чином, дипломатична криза 2021-2022 рр. вже вкотре відобразила розбіжності, що існують між державними інтереса- ми окремих країн-членів РСАДПЗ¹¹.

Використані джерела і література

1. Nagi A. Beirut for Ma'rib? *Carnegie Middle East Center / Carnegie Endowment for International Peace*. URL: <https://carnegie-mec.org/diwan/85731>
2. Young M. Enemies of the Good. *Carnegie Middle East Center / Carnegie Endowment for International Peace*. URL: <https://carnegie-mec.org/diwan/86028>
3. Young M. Saad al-Hariri Has Announced His Withdrawal From Politics. *Carnegie Middle East Center / Carnegie Endowment for International Peace*. URL: <https://carnegie-mec.org/diwan/86243>
4. Naba R. Yémen, Arabie saoudite, Liban : Pour qui sonne le glas ? *En point de mire*. URL: <https://www.renenaba.com/yemen-arabie-saoudite-liban-pour-qui-sonne-le-glas/>
5. The Taif Agreement. URL: https://www.un.int/lebanon/sites/www.un.int/files/Lebanon/the_taif_agreement_english_version_.pdf
6. Скороход Ю.С. Діяльність міжнародних міждержавних організацій із врегулювання ліванського конфлікту : навчальний посібник. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. 207 с.
7. Зелінський А.Л. Ліванська республіка: між політичним конфесіоналіз- мом і політичним прагматизмом. Проблеми всесвітньої історії. 2021. № 3. С. 151–171.
8. The Doha Agreement. *Letter dated 22 May 2008 from the Permanent Observer of the League of Arab States to the United Nations addressed to the President*

10 Не варто забувати, що останні три президенти країни кедрів вийшли з числа командуючих ліванською армією [9, с. 86–87, 139, 176].

11 У цьому контексті, слід згадати, що протягом останніх років той же Катар двічі ставав об'єктом дипломатичного й економічного бойкоту з боку низки інших держав-членів РСАДПЗ на чолі із Саудівською Аравією [22, с. 23–25; 46, с. 290, 333].

- of the Security Council. URL: <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Lebanon%20S2008392.pdf>
9. Кузнецов А.А. Политический процесс в Ливане на рубеже XX-XXI веков. М.: Институт Ближнего Востока, 2017. 224 с.
  10. Воробьев С.А. Кризисы в Ливане: история и современность. Международная жизнь. 2020. № 6. С. 112–127.
  11. el-Husseini R. Lebanon: Building Political Dynasties. *Arab Elites. Negotiating the Politics of Change* / ed. V. Perthes. Boulder, 2004. P. 239–266.
  12. Naba R. Walid Joumblatt, Requiem pour un saltimbanque. *En point de mire*. URL: <https://www.renenaba.com/liban-walid-joumblatt-requiem-pour-un-saltimbanque>
  13. Qatar to provide aid for Lebanese troops as crisis deepens. *News / Al Jazeera*. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2021/7/7/qatar-to-provide-aid-for-lebanese-troops-amid-economic-crisis>
  14. Gulf countries are the “first lever of growth” for the Lebanese economy - survey. *Sawt Beirut International*. URL: <https://english.sawtbeirut.com/lebanon/gulf-countries-are-the-first-lever-of-growth-for-the-lebanese-economy-survey/>
  15. Who is Lebanon's TV star-turned-minister George Kordahi? *The National News*. URL: <https://www.thenationalnews.com/mena/lebanon/2021/09/13/who-is-lebanons-tv-star-turned-minister-george-kordahi/>
  16. Fouad L. Who Wants to be a Lebanese Minister?: 6 times when George Kordahi's opinions caused backlash. *Arab News*. URL: <https://www.arabnews.com/node/1928806/media>
  17. Who is in the new Lebanese Cabinet? *The National News*. URL: <https://www.thenationalnews.com/mena/lebanon/2021/09/10/who-is-in-the-new-lebanese-cabinet/>
  18. It's Now or Never: Lebanon Policy Conference Key Takeaways. Middle East Institute. 2021. 25 p. URL: <https://www.mei.edu/sites/default/files/2021-06/It%27s%20Now%20or%20Never%20-%20Lebanon%20Conference%20Policy%20Booklet.pdf>
  19. Young M. Why Beirut Beckons. *Carnegie Middle East Center / Carnegie Endowment for International Peace*. URL: <https://carnegie-mec.org/diwan/8440456/>
  20. Lebanese media minister George Kordahi stirs controversy yet again by defending Houthis. *Arab News*. URL: <https://www.arabnews.com/%D1%83%D0%B7%D0%B5%D0%BB/19560>
  21. Chehayeb K. Lebanese minister's Yemen comments further strain ties with GCC. *News / Al Jazeera*. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2021/10/29/lebanese-ministers-comments-further-strains-ties-with-gcc>
  22. Сарабьев А.В. (от. ред.) Ближний Восток в поисках политического будущего. Коллективная монография. М.: Институт востоковедения РАН, 2019. 482 с.

23. Houssari N. Pressure mounts for removal of Lebanese information minister over Gulf row. *Arab News*. URL: <https://www.arabnews.com/node/1958886/middle-east>
24. Yemen comments put fresh strain on Lebanon's Gulf ties. *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/world/middle-east/lebanon-pm-says-ministers-criticism-saudi-is-not-govt-position-2021-10-27/>
25. Lebanese president says he wants 'best relations' with Saudis. *News / Al Jazeera*. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2021/10/30/lebanese-president-says-he-wants-best-relations-with-saudis>
26. Chehayeb K. Saudi Arabia, Bahrain expel Lebanese ambassadors. *Business and Economy News / Al Jazeera*. URL: <https://www.aljazeera.com/economy/2021/10/29/saudi-arabia-bans-imports-from-lebanon-expels-ambassador>
27. Bahrain urges its citizens to leave Lebanon amid row. *Arab News*. URL: <https://www.arabnews.com/node/1960246/middle-east>
28. What damages does the recent crisis' aftermath affect Gulf's residing Lebanese? *Sawt Beirut International*. URL: <https://english.sawtbeirut.com/lebanon/what-damages-does-the-recent-crisis-aftermath-affect-gulfs-residing-lebanese/>
29. Saudi signals a partial deportation of the Lebanese if Zaki's mission fails. *Sawt Beirut International*. URL: <https://english.sawtbeirut.com/lebanon/saudi-signals-a-partial-deportation-of-the-lebanese-if-zakis-mission-fails/>
30. Interior Minister warns about delaying settlement of Gulf crisis. *Sawt Beirut International*. URL: <https://english.sawtbeirut.com/lebanon/interior-minister-warns-about-delaying-settlement-of-gulf-crisis/>
31. PM Mikati discusses Gulf crisis with Qatar's Emir, Kuwait's PM. *Sawt Beirut International*. URL: <https://english.sawtbeirut.com/lebanon/pm-mikati-discusses-gulf-crisis-with-qatars-emir-kuwaits-pm/>
32. Houssari N. Mikati fears slippery slope if Lebanese-Saudi crisis is not resolved. *Arab News*. URL: <https://www.arabnews.com/node/1959506/middle-east>
33. Shaheen S. Before sending its Foreign Minister, Qatar would assess Zaki's endeavors. *Sawt Beirut International*. URL: <https://english.sawtbeirut.com/opinions/before-sending-its-foreign-minister-qatar-would-assess-zakis-endeavors/>
34. Lebanon's president in Qatar for talks over Gulf crisis. *Arab News*. URL: <https://www.arabnews.com/node/1977426/middle-east>
35. Foreign Ministry called on everyone to restraint and work to avoid escalation. *Sawt Beirut International*. URL: <https://english.sawtbeirut.com/lebanon/foreign-ministry-called-on-everyone-to-restraint-and-work-to-avoid-escalation/>
36. Houssari N. Information minister resigns from Lebanon government. *Arab News*. URL: <https://www.arabnews.com/node/1980101/middle-east>
37. Saudi crown prince, French president, and Lebanese PM hold telephone call. *Arab News*. URL: <https://www.arabnews.com/node/1980696/saudi-arabia>
38. Chehayeb K. Lebanon to deport members of banned Bahraini group Al-Wefaq.

- News / Al Jazeera*. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2021/12/15/lebanon-set-to-deport-non-lebanese-members-of-bahrain-opposition>
39. A close Gulf visit to Lebanon. *Sawt Beirut International*. URL: <https://english.sawtbeirut.com/lebanon/a-close-gulf-visit-to-lebanon/>
  40. Houssari N. Kuwait FM: Lebanon 'should not be platform for aggression'. *Arab News*. URL: <https://www.arabnews.com/node/2010301/middle-east>
  41. Saudi-Lebanese relations too deep to be hurt by 'irresponsible statements': Envoy. *Arab News*. URL: <https://www.arabnews.com/node/1999621/saudi-arabia>
  42. Mikati during the inauguration of an Emirati field hospital: The UAE's interest in Lebanon must not be overlooked. *Sawt Beirut International*. URL: <https://english.sawtbeirut.com/lebanon/mikati-during-the-inauguration-of-an-emirati-field-hospital-the-uaes-interest-in-lebanon-must-not-be-overlooked/>
  43. After replacing the Emirati flag of the with the Kuwaiti flag, Presidency of the Council of Ministers apologizes. *Sawt Beirut International*. URL: <https://english.sawtbeirut.com/lebanon/after-replacing-the-emirati-flag-of-the-with-the-kuwaiti-flag-presidency-of-the-council-of-ministers-apologizes/>
  44. Chehayeb K. Hezbollah's Hassan Nasrallah accuses Saudi Arabia of 'terrorism'. *Hezbollah News / Al Jazeera*. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2022/1/3/hezbollahs-nasrallah-accuses-saudi-arabia-of-terrorism>
  45. High-ranking Emirati source: Emirati Embassy in Lebanon, up for sale. *Sawt Beirut International*. URL: <https://english.sawtbeirut.com/lebanon/high-ranking-emirati-source-emirati-embassy-in-lebanon-up-for-sale/>
  46. Трубецвев К.М. Глобализация и арабский мир: до и после двух волн турбулентности. М.: Институт востоковедения РАН, 2020. 370 с.
  47. Хамад бін Халіфа Аль Тані. Вікіпедія.
  48. About Us. *Today's latest from Al Jazeera*. URL: <https://www.aljazeera.com/about-us>

ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ В АРАБСЬКИХ КРАЇНАХ ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Анотація. У статті проаналізовано такі демографічні процеси в країнах регіону як смертність населення, в тому числі дитяча смертність (дітей до 5 років), очікувана тривалість життя населення, народжуваність для різних вікових груп жінок та вплив на ці показники таких процесів як урбанізація, поліпшення системи охорони здоров'я, підвищення рівня освіти, в т.ч. у жінок, тощо. Зроблено висновок, що покращення системи охорони здоров'я, підвищення соціально-гігієнічної культури населення, поліпшення постачання населення якісною питною водою, зниження частки неписьменного населення – все це сприяло зниженню коефіцієнтів смертності в арабських країнах Перської затоки до показників, близьких показникам найбільш розвинених держав світу.

Ключові слова: смертність населення, дитяча смертність, очікувана тривалість життя населення, сумарний коефіцієнт народжуваності.

Summary. The article analyzes such demographic processes in the countries of the region as population mortality, including infant mortality (for children under 5 years old), life expectancy of the population, birth rates for different age groups of women and the impact on these indicators of such processes as urbanization, improvement of the health care system, raising the level of education, including women's education, etc. It was concluded that the improvement of the health care system, the improvement of the socio-hygienic culture of the population, the

improvement of the supply of quality drinking water to the population, the reduction of the share of the illiterate population – all this contributed to the reduction of the population mortality rates in the Arab countries of the Persian Gulf. As a result, these mortality rates became close to the indicators of the most developed countries in the world.

Key words: *population mortality, child mortality, life expectancy of the population, total birth rate.*

Постановка проблеми. Арабські країни Перської затоки протягом життя одного покоління здійснили «експеримент» з радикальної трансформації соціально-економічних відносин, що призвело до зміни рівня споживання населення, якості населення країн Затоки та характеру демографічних процесів. Аналіз процесу формування сприятливих умов щодо відтворення населення в цьому регіоні світу становить значний науковий і практичний інтерес.

Арабські країни Перської затоки, які характеризуються невеликою чисельністю корінного населення і стійкими патріархальними традиціями, відіграють важливу роль у світовому енергетичному секторі. Тут перетинаються інтереси не тільки арабських, але й багатьох інших держав, відбувається взаємодія різних світових культур і традицій, що має помітний вплив на демографічні процеси в цих країнах. За останні п'ятдесят років в умовах і способі життя корінного населення арабських країн Перської затоки відбувались радикальні зміни, в результаті чого у більшості їхніх жителів змінився стиль життя та характер праці. Враховуючи зазначене, пропонується розглянути та проаналізувати демографічні процеси **у контексті соціально-економічних перетворень** в країнах регіону.

Аналіз джерел та літератури. Аналіз досліджень та публікацій на дану тематику свідчить про недостатнє її висвітлення у науковому середовищі останніх десятиліть. Серед помітних робіт на цю тему можна назвати праці Д. Табутіна і Б. Шумейкера (див.:

Tabutin D., Schoumaker B. The Demography of the Arab World and the Middle East from the 1950s to the 2000s. *Population*. 2005. Volume 60, Issue 5–6. P. 505–615. URL: https://www.cairn-int.info/article-POPU_505_0611--the-demography-of-the-arab-world-and-the.htm), які зробили широкий огляд проблематики та дослідили демографічні процеси в арабському світі, включаючи країни Затоки, у період з 1950-х до 2000-х рр. Суттєвий вклад у дослідження демографічних та економічних процесів арабських країн Перської затоки зробив Н.С.А. Мохаммед (див.: Mohammed N.S.A. *Population and Development of the Arab Gulf States: The Case of Bahrain, Oman and Kuwait*. Routledge, 2016. 208 p.), який дослідив взаємозалежність демографічних показників від основних факторів економічного та соціального розвитку в таких країнах як Бахрейн, Оман та Кувейт. Також заслуговують на увагу змістовні роботи П. Клоусона (див.: Clawson P. *Demography in the Middle East: Population Growth Slowing, Women's Situation Unresolved*. The Washington Institute for Near East Policy. 2009. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/demography-middle-east-population-growth-slowng-womens-situation-unresolved>) та Б. Міркіна (див.: Mirkin B. *Population Levels, Trends and Policies in the Arab Region: Challenges and Opportunities*. United Nations Development Programme. Regional Bureau for Arab States. Arab Human Development Report. Research Paper Series, 2010. 41 p.), в яких, зокрема, досліджено скорочення темпів зростання населення арабських країн Перської затоки в залежності від таких чинників як підвищення рівня освіти, поліпшення системи охорони здоров'я та зростання рівня урбанізації населення. У той же час аналіз таких демографічних показників як смертність населення, у тому числі дитяча смертність, очікувана тривалість життя населення, народжуваність для різних вікових груп жінок в арабських країнах Перської затоки, зокрема в останнє десятиліття, має бути проведений більш детально, що і буде метою цієї роботи.

Вклад основного матеріалу статті. За останні 50 років демографічні процеси в країнах Перської затоки набули поміт-

ного динамізму. Істотно збільшилася чисельність населення країн регіону, зокрема в Бахреїні за період 1970–2020 рр. чисельність населення виросла у 7,1 рази, в Омані за той же період у 7 разів, у Саудівській Аравії в 6,1 рази, в Кувейті у 5,9 рази, у Катарі в 26,2 рази, в Об'єднаних Арабських Еміратах протягом 1975–2020 рр. у 16,6 разів. Зростання чисельності населення обумовлено позитивним природним приростом та істотним міграційним припливом з інших, переважно, мусульманських, країн.

Інші демографічні показники також зазнали суттєвих змін: скоротилася смертність, особливо дитяча смертність, зросла чисельність міського населення, збільшилася очікувана тривалість життя населення, активізувалась міграція. Певною мірою це стало результатом соціально-економічних змін, які відбувались у монархіях Перської затоки з середини 1970-х рр. завдяки збільшенню нафтових доходів. Модернізація та зростання рівня життя, «освітній бум», становлення сучасної системи охорони здоров'я, активна політика арабських держав Перської затоки на ринку праці – все це вплинуло на підвищення рівня життя населення, покращило репродуктивне здоров'я, збільшило тривалість життя і, зрештою, позначилося на демографічній ситуації в країнах регіону.

Найбільш суттєві зміни відбулися в динаміці показників смертності та середньої тривалості життя. Розвиток охорони здоров'я та поліпшення здоров'я населення є одним із пріоритетних завдань, які вирішуються країнами Перської затоки як на національному рівні, так і в рамках Ради співробітництва арабських держав Перської затоки. Завдяки проведенню масової вакцинації населення, впровадженню ефективних та якісних медикаментів, створенню сучасної системи охорони здоров'я та забезпечення корінного населення безкоштовними медичними послугами країнам Затоки вдалося подолати такі захворювання, як малярія, проказа, трахома, дифтерія та встановити контроль над зовнішніми факторами смертності.

Зростання тривалості життя населення арабських країн Перської затоки було підкріплено відповідними соціально-економічними змінами. У 2019 р. найвищий показник очікуваної тривалості життя для обох статей був відзначений у Катарі (80,2 роки), а найнижчий в Саудівській Аравії (75,1 рік). Одночасно суттєво скоротився розрив в очікуваній тривалості життя при народженні для жінок і чоловіків, який становив від 4,2 років в Омані до 1,8 років у Кувейті.

У 2019 р. практично у всіх арабських країнах Перської затоки показник очікуваної тривалості життя при народженні для чоловіків перевищував 75 років, досягнувши максимуму у Катарі – 79,1 років. Тільки в Кувейті він залишався трохи нижчий за 75 років, а саме – 74,8 років. Розрив в очікуваній тривалості життя при народженні жінок та чоловіків різниться від 1,8 років у Кувейті до 4,2 років в Омані. Така демографічна динаміка обумовлена низкою чинників, до яких відносяться покращення постачання питної води та підвищення доступності медичної допомоги, зростання ВВП на душу населення, зниження частки неписьменних серед дорослих жінок, збільшення частки дівчат, які відвідують школу тощо.

Таблиця 1.

Середня очікувана тривалість життя в арабських країнах Перської затоки у 2019 р.

	чоловіки	жінки	обидві статі	Розрив у тривалості життя між жінками та чоловіками
Катар	79,1	82,0	80,2	+2,9
Кувейт	74,8	76,6	75,5	+1,8
Бахрейн	76,4	78,4	77,3	+2

Оман	76,1	80,3	77,9	+4,2
ОАЕ	77,3	79,3	78,0	+2
Саудівська Аравія	73,9	76,8	75,1	+2,9

Пріоритетними для урядів арабських країн Перської затоки протягом останніх п'ятдесяти років були завдання, пов'язані з доступністю безпечної питної води для населення та забезпеченістю санітарними засобами первинної гігієни. Першою країною, яка забезпечила все населення якісною питною водою, став Кувейт. Одночасно, у всіх країнах Затоки відбувалось різке зменшення дитячої смертності та смертності немовлят.

На зниження коефіцієнту дитячої смертності у країнах Затоки значний вплив мали соціально-економічні фактори, зокрема частка дівчат, що відвідують школу; рівень урбанізації, який наразі перевищує 80% у країнах Затоки; рівень ВВП на душу населення (понад 10 тисяч доларів США у 2020 р.). Загалом, якщо рівень ВВП на душу населення не досягає порогового значення, його можуть компенсувати більш високі показники урбанізації, або частки дівчат, які відвідують школу.

Підтримка протягом тривалого періоду часу високого рівня ВВП на душу населення та рівня урбанізації сприяє формуванню стійкої тенденції зниження коефіцієнту дитячої смертності. Втім, існують й інші соціально-економічні фактори. В умовах економічного підйому в арабських країнах Перської затоки, який тривав декілька останніх десятиліть, покращилась робота системи охорони здоров'я, що призвело до зниження рівня смертності немовлят та дитячої смертності (дітей до 5 років).

До середини 1970-х років відсутність доступу до сучасного медичного обслуговування, низький рівень грамотності та санітарної культури населення, а також короткий інтервал між народженнями були причиною стабільно високої материнської смертності в арабських країнах Перської затоки. Однак, за дани-

ми Фонду ООН з народонаселення, у 2009 р. частка пологів, які проходили за допомогою кваліфікованих лікарів або акушерок, сягала вже 100% у Катарі, Кувейті та Об'єднаних Арабських Еміратах; 99% у Бахреїні, 98% в Омані та 96% у Саудівській Аравії. Зростання частки жінок, які народжують за допомогою лікаря, пояснює зниження материнської смертності.

Покращення системи охорони здоров'я, підвищення соціально-гігієнічної культури населення, поліпшення постачання населення якісною питною водою, зниження частки неписьменного населення – все це сприяло зниженню коефіцієнтів дитячої смертності в країнах Затоки до показників, близьких показникам найбільш розвинених держав світу. Одночасно відбулося суттєве зниження дитячої смертності (дітей до 5 років). Протягом 1975–2010 рр. цей показник зменшився у 5–10 разів і становив від 10‰ в Об'єднаних Арабських Еміратах до 24‰ в Саудівській Аравії.

Зниження смертності об'єктивно сприяло зростанню середньої тривалості життя. Якщо у 1970 р. очікувана тривалість життя при народженні для обох статей у більшості країн Перської затоки ледь перевищувала 60 років, а в Омані та Саудівській Аравії не досягала і 50 років, то у 2010 р. цей показник країн Затоки перевищив 75-річний рубіж.

З різною швидкістю, але до початку 1990-х рр. всі арабські країни Перської затоки минули першу фазу демографічного переходу і вступили в другу його фазу, коли на тлі стійкої тенденції до зниження рівня смертності почалося помітне зниження рівня народжуваності. Це спричинило поступове уповільнення темпів природного приросту населення протягом 1990-х рр. Як наслідок, коефіцієнт щорічного природного приросту протягом 2005–2010 рр. становив у Катарі 1%, в ОАЕ 1,3%, у Кувейті та Бахреїні 1,6%, в Омані 1,9%, у Саудівській Аравії 2%. Водночас у всіх країнах Затоки цей показник знизився на 30–50% порівняно з початком 1990-х рр.

Проаналізуємо зміни вікових коефіцієнтів народжуваності, прийняв за точку відліку середину 1990-х років. У цей час коефі-

цієнт народжуваності становив у Саудівській Аравії, Омані, Бахреїні, Об'єднаних Арабських Еміратах, Катарі і Кувейті 33,5‰¹², 33,1‰, 26,3‰, 23,0‰, 22,8‰ і 18,0‰ відповідно. За період 1995-2010 рр. зниження коефіцієнту народжуваності складало у Саудівській Аравії, Омані, Бахреїні, Об'єднаних Арабських Еміратах, Катарі і Кувейті 10,2‰, 14‰, 5,6‰, 9‰, 8,7‰ і 0,7‰ відповідно. У 1990-ті роки найбільш високі показники народжуваності спостерігались у Бахреїні, Кувейті та ОАЕ у жінок у віковому інтервалі 20–39 років. В Омані та Саудівській Аравії у цей період відносно високий рівень народжуваності спостерігався у всіх вікових групах.

У період 1995–2005 рр. максимальні показники частки жінок, що мали 3-х і більше дітей у віковій групі 35-39 років, були зафіксовані в Бахреїні, Омані та Об'єднаних Арабських Еміратах і складалі 76,9%, 93,6%, 92,3% відповідно; у жінок вікової групи 40–44 роки в Саудівській Аравії (92,3%). Наприкінці репродуктивного періоду в Омані, Саудівській Аравії та ОАЕ у жінок даний показник був майже однаковий – 93,4%, 92,2%, та 92% відповідно. Також схожа ситуація наприкінці репродуктивного періоду спостерігалась у жінок в Катарі і Бахреїні.

У період 1995–2005 рр. в арабських країнах Перської затоки показники середнього віку матері знаходились у діапазоні від 30,3 років в Кувейті до 31,4 років у Саудівській Аравії. Водночас тенденція до зниження народжуваності у жінок наймолодшої вікової групи (15–19 років) та незначному збільшенню у жінок старших вікових груп спостерігалась у всіх країнах Затоки. Рівень бездітності в цих країнах у зазначений період залишався відносно низьким – від 2,1% до 8,9%.

Аналізуючи дані за останні 50 років (1970-2020 рр.) по арабських країнах Перської затоки, можна відзначити поступове зниження основного показника, який визначає рівень народжувано-

---

12 Загальний коефіцієнт народжуваності, який становить число живонароджених на тисячу осіб населення у середньому за відповідний рік

сті, а саме сумарного коефіцієнту народжуваності¹³ для жінок. У всіх країнах Затоки на початку 1970-х років сумарний коефіцієнт народжуваності становив не менше 7 дітей на одну жінку репродуктивного віку за весь період її життя. Але, починаючи з середини 1970-х років триває процес поступового, проте невпинного зниження народжуваності в країнах цього регіону. Якщо у 1975 р. в Саудівській Аравії сумарний коефіцієнт народжуваності становив 7,3 дитини на одну жінку репродуктивного віку, у 1985 р. – 7,02 дитини, то у 1995 р. вже 5,45, у 2005 р. – 3,65, у 2015 р. – 2,72, а у 2020 р. – 2,34 дитини на одну жінку репродуктивного віку, наближаючись до рівня простого відтворення населення, який становить 2,2 дитини. В Омані ця тенденція мала ще більш стрімку динаміку: якщо у 1975 р. в Омані сумарний коефіцієнт народжуваності становив 7,41 дитини на одну жінку репродуктивного віку, а у 1985 р. підвищився до 8,32, то у 1995 р. він вже складав 6,27 дитини на одну жінку репродуктивного віку. Починаючи з середини 1990-х років падіння народжуваності в Омані, який до цього був країною з найбільшим рівнем народжуваності серед країн Затоки, набуло небувалого розмаху. Всього за 15 років сумарний коефіцієнт народжуваності в цій країні впав з 6,27 у 1995 р. до 2,78 у 2020 р. Водночас у таких країнах як Кувейт, Бахрейн, Катар та Об'єднані Арабські Емірати сумарний коефіцієнт народжуваності знизився настільки радикально, що тепер знаходиться нижче рівня простого відтворення населення в цих країнах, що в свою чергу є унікальним явищем для країн арабського світу. У 2020 р. сумарний коефіцієнт народжуваності становив в Кувейті 2,07, в Бахреїні – 1,94, у Катарі – 1,83 і в ОАЕ – 1,37 дитини на одну жінку репродуктивного віку.

Демографи відзначають тісний взаємозв'язок між показниками зростання населення та економічного розвитку. Сукупність

¹³ Сумарний коефіцієнт народжуваності, який найточніше вимірює рівень народжуваності і визначається середньою кількістю народжень у однієї жінки в гіпотетичному поколінні за все її життя за умов збереження існуючих рівнів народжуваності у кожному віці незалежно від смертності та змін вікового складу населення

таких факторів як рівень урбанізації, частка дітей, що відвідують початкову школу, співвідношення чоловіків та жінок, рівень ВВП на душу населення, дозволяє виявити особливості їх взаємодії і впливає на процеси народжуваності.

Характерно, що зниження рівня народжуваності в монархіях Перської затоки відбувається в умовах, коли, на відміну від багатьох інших країн, державні зусилля в галузі політики народонаселення у країнах Затоки аж ніяк не ставлять за мету скорочення темпів зростання населення. Швидше навпаки: оскільки всі держави (крім Саудівської Аравії) відрізняються низькою чисельністю населення, приріст населення відповідає інтересам їхніх правителів. Таким чином, можна зробити висновок про те, що зниження рівня народжуваності в країнах Затоки має суто об'єктивний характер – це результат формування нової моделі відтворення населення, заснованої на відносно низькому рівні смертності; поліпшенні репродуктивного здоров'я жінок та зниження дитячої смертності; поширенні освіти серед жінок та дітей; зміні сімейного укладу у зв'язку з переселенням кочівників та землеробів у міста.

Каталізатором демографічних змін в арабських країнах Перської затоки була трансформація соціальної структури суспільства. Основою соціальної структури в аравійських монархіях є усталені родоплемінні відносини. Необмежена монархічна влада поєднується із жорсткою ієрархією традиційних верств суспільства.

Сталість традиційних основ аравійського суспільства є важливою позицією правлячих режимів країн Перської затоки. Однак під впливом стрімкої економічної трансформації, що почалася внаслідок нафтового буму, відбуваються також зміни й у соціальній структурі суспільства. Племінна аристократія країн Перської затоки, яка має політичну владу, у ході економічної трансформації перетворилась одночасно на привілейовану частину місцевої буржуазії. З середніх верств суспільства, представники яких отримали хорошу освіту, також формується велика й середня бур-

жуазія, яка отримує доступ до вищих державних постів. З іншого боку, із розвитком нафтової промисловості молоді покоління бедуїнів виявилися втягнутими у ринок праці, насамперед у роботу на нафтових промислах. Також в результаті державних переселенських програм десятки тисяч кочівників перейшли на осілий спосіб життя та оселилися у містах та промислових районах.

Урбанізація, яка розпочалась у країнах Аравійського півострову у 1970-ті – 1990-ті роки, відіграла велику роль у поступовому розкладі племінної громади. Внутрішня трудова міграція до міст поступово викидала бедуїнів з племені та втягувала у сучасне міське життя, формуючи у них новий рівень споживання та послаблюючи патріархально-родові зв'язки. На сприятливому економічному ґрунті швидко став зростати арабський середній клас: службовці державних та місцевих адміністративних установ, приватних компаній, національна інтелігенція, офіцерство. Важливим показником змін, що відбувалися у суспільстві, став справжній освітній бум, який розпочався у 1970-ті – 1980-ті роки.

Демографічні наслідки соціальної трансформації традиційного аравійського суспільства з особливою очевидністю виявляються через зміну ролі та статусу жінок. У всіх країнах Перської затоки відбувається зростання частки грамотних жінок та охоплення дівчат шкільною освітою. У 2005 р. відсоток дівчат, які навчаються у школі, досяг 95–100% (крім Оману та Саудівської Аравії, де цей показник становив відповідно 80% та 65%).

Зростання освіти у жінок неминуче призводить до зміни їхнього статусу в суспільстві, їхнього більшого залучення до праці поза домом. Загалом рівень зайнятості жінок у суспільному виробництві в державах Затоки є відносно високим для країн із сильними ісламськими традиціями. У 2000 р. рівень економічної активності жінок (середній серед шести країн Затоки) у віковій групі 25–44 роки становив 46,4%, а у віковій групі 20–24 роки – 39,6%.

Арабські країни Перської затоки стикаються з однією загальною проблемою, пов'язаною з їх географічним розташуванням

та природно-кліматичною ситуацією. Це нестача прісної води. Ступінь забезпеченості водними ресурсами істотно впливає на розміщення населення і певною мірою ставить межі його зростання. Наразі більшість населення всіх країн Затоки дедалі більше концентрується уздовж вологішої прибережної смуги, що посилюється процесом урбанізації.

Одним з важливих факторів, що визначають демографічну ситуацію в країнах Затоки, є гострий гендерний дисбаланс, який виражається в переважанні чисельності чоловічого населення над жіночим. Це пояснюється як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. З одного боку, традиційна мусульманська культура вітає народження хлопчиків. З іншого боку, статева диспропорція в країнах Перської затоки посилюється міграційним припливом. Наразі приплив мігрантів представлений головним чином тимчасовими робітниками, тому вони суттєво не впливають на демографічні характеристики, проте призводять до асиметрії чоловічої та жіночої частин віково-статевої піраміди наявного населення країн Затоки. Це створює, зокрема, особливу, сприятливу для жінок ситуацію на шлюбному ринку і відбивається у пом'якшенні суворих мусульманських традицій.

Таким чином, своєрідність віково-статевої структури населення в арабських країнах Перської затоки відрізняється, з одного боку, переважанням чоловічого населення, особливо у молодому та працездатному віці, та, з іншого боку, тенденцією звуження «основи» вікової піраміди, яка намітилась останніми роками. Частка дітей віком до 14 років у населенні країн Затоки повільно знижується. При цьому частка населення похилого віку залишається незначною і становить від 2% до 4%.

В результаті стабільна тенденція до скорочення загального демографічного навантаження відбувається виключно за рахунок скорочення частки населення дитячого віку. У 2005 р. вона становила від 28 непрацездатних на 100 працездатних у Кувейті та Об'єднаних Арабських Еміратах до 42 непрацездатних на 100 працездатних у Саудівській Аравії.

Наразі в країнах Перської затоки сформована вікова структура населення, де є невелика частка населення літнього віку та частка населення дитячого віку, що поступово зменшується. Це дає країнам регіону значний шанс для прискорення економічного розвитку, оскільки існує тенденція до зменшення загального коефіцієнта демографічного навантаження для населення працездатного віку. Оскільки різні вікові групи населення мають різні моделі співвідношення споживання та накопичення, зменшення частки дитячих вікових груп, які є «чистими споживачами», та відповідне збільшення частки працездатних вікових груп, у яких співвідношення споживання та накопичення змінюється на користь накопичення (інвестування), дає можливість більше зароблених громадянами коштів спрямовувати на цілі інвестування, тобто економічного розвитку, принаймні у короткостроковій та середньостроковій перспективі.

Те, наскільки цей шанс може бути використаний державами Перської затоки, залежить від ступеня залучення населення працездатного віку до економічної діяльності. Уряди країн Затоки розуміють це і саме тому активно здійснювана ними державна політика зайнятості націлена на стимулювання економічної активності громадян, розширення їхньої участі на ринку праці та у підприємницької діяльності.

Використані джерела і література

1. Clawson P. Demography in the Middle East: Population Growth Slowing, Women's Situation Unresolved // The Washington Institute for Near East Policy. 2009. March 16. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/demography-middle-east-population-growth-slowing-womens-situation-unresolved>
2. Fertility Declining in the Middle East and North Africa // Population Reference Bureau. Washington, 2008.
3. Mirkin B. Population Levels, Trends and Policies in the Arab Region: Challenges and Opportunities // United Nations Development Programme. Regional Bureau for Arab States. Arab Human Development Report. Research Paper Series, 2010. 41 p.

4. Mohammed N. S. A. Population and Development of the Arab Gulf States: The Case of Bahrain, Oman and Kuwait / Routledge, 2016. 208 p.
5. Omran A.R., Roudi F. The Middle East Population Puzzle // *Population Bulletin*. Washington, 1993. Vol. 48, № 1. 40 p.
6. Roudi-Fahimi F. Population Trends and Challenges in the Middle East and North Africa // Population Reference Bureau. Washington, 2001. URL: <https://www.prb.org/resources/population-trends-and-challenges-in-the-middle-east-and-north-africa/>
7. Shawky S. Infant mortality in Arab countries: sociodemographic, perinatal and economic factors // *Eastern Mediterranean Health Journal*. 2001. Volume 7, № 6.
8. Tabutin D., Schoumaker B. The Demography of the Arab World and the Middle East from the 1950s to the 2000s. // *Population*. 2005. Volume 60, Issue 5-6. P. 505-615. URL: https://www.cairn-int.info/article-E_POPU_505_0611--the-demography-of-the-arab-world-and-the.htm
9. Youth in the Middle East and North Africa: Demographic Opportunity or Challenge? // Population Reference Bureau. Washington, 2007.

УДК 327.39 (53)

Гуцало С.Є.

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЗИЦІЇ КРАЇН-ЧЛЕНІВ РСАДПЗ ЩОДО ПАЛЕСТИНСЬКО-ІЗРАЇЛЬСЬКОГО КОНФЛІКТУ

Анотація. Досліджуються проблеми еволюції позиції країн-членів Ради співробітництва арабських держав Перської затоки (Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Катар, Кувейт, Бахрейн, Оман) щодо близькосхідного врегулювання в контексті глобальних геополітичних змін у регіоні протягом кінця XX – початку XXI століття.

Ключові слова: Близький Схід, Ізраїль, Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Катар, Кувейт, Бахрейн, Оман, Арабська мирна ініціатива, Угоди Авраама.

Summary. *The article is an attempt to research the evolution of the position of the Arab countries of the Gulf Cooperation Council (Saudi Arabia, United Arab Emirates, Qatar, Kuwait, Bahrain, Oman) concerning problems of the Middle East settlement in the context of geopolitical changes in the end of the XX century – beginning of the XXI centuries.*

Keywords: *Middle East, Israel, Saudi Arabia, United Arab Emirates, Qatar, Kuwait, Bahrain, Oman, Arab Peace Initiative, Abraham Accords.*

Мета даної статті полягає у дослідженні процесів еволюції позиції Ради співробітництва арабських країн Перської затоки (Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Катар, Кувейт, Бахрейн, Оман) щодо палестино-ізраїльського врегулювання. Важливість дослідницької роботи у зазначеному напрямку полягає в осмисленні провідної тенденції історичного процесу пошуків оптимального формату вирішення палестино-ізраїльського конфлікту [1, 2, 3].

Аналіз джерел та літератури. Згадана проблематика недостатньо досліджується в Україні. Серед українських науковців, які присвятили свої пошуки досліджуваній проблематиці в комплексі практичних та теоретичних питань ролі Ради співробітництва арабських держав Перської затоки, варто згадати Шведа В.О., Скорохода Ю.С.

У США значних успіхів у вивченні даної проблематики досягли провідний науковий співробітник Вашингтонського інституту Близького Сходу Девід Маковський, а також колишній помічник держсекретаря з питань Близького Сходу, колишній посол США в Ізраїлі Мартин Індик та колишній політичний радник в держдепі у часи президентства Дж. Буша-молодшого Денніс Росс. Варто додати до згаданих дослідників Гранта Рамні – колишнього радника в Пентагоні, Аарона Девіда Міллера – аналітика Фонду Карнегі, радника з питань американо-ізраїльських відносин, Саймона Гендерсона – директора програми Бернштейна,

який спеціалізується на питаннях енергетики у вже згаданому Вашингтонському інституті Близького Сходу.

Виклад основного матеріалу статті. У жовтні 1991 р., напередодні розвалу СРСР, у столиці Іспанії відбулася міжнародна конференція з питань мирного врегулювання на Близькому Сході. Ця Мадридська конференція стала реалізацією міжнародного плану щодо близькосхідної проблематики у форматі міжнародної конференції. До того існував план проведення Ізраїлем переговорів з кожною арабською країною окремо. Тут же арабські країни Перської затоки виступили зі спільним планом врегулювання палестино-ізраїльського конфлікту, який мало чим відрізнявся від екстремістських позицій більшості арабських країн Ліги арабських держав.

Кажучи загалом, у близькосхідному врегулюванні існувало два напрямки. По-перше, це діяльність з метою проведення близькосхідної конференції і, по-друге, це сепаратні переговори Ізраїлю на Близькому Сході з арабськими партнерами.

Після підписання Єгиптом Кемп-Девідських угод арабський світ опинився розколотим на два угруповання: Фронт стійкості і протидії та групу поміркованих держав на чолі з Саудівською Аравією.

У листопаді 1980 р. нарада арабських країн на вищому рівні в Аммані (Йорданія) відбувалася у надзвичайно складних умовах: уже була в розпалі ірано-іракська війна, яка ще більше загострила протиріччя між радикальними і поміркованими режимами. Розгортався конфлікт у Західній Сахарі, що зіпсував відносини між Марокко і Алжиром. Всі члени Фронту стійкості і протидії, тобто Сирія, Лівія, Алжир, Південний Ємен, Ірак та Організація визволення Палестини (ОВП) зробили жорсткішою свою політику щодо Ізраїлю.

З іншого боку, більш жорстка позиція Саудівського королівства у 1980 р. щодо проблеми близькосхідного врегулювання постійно турбувала ізраїльський уряд. 11 березня 1981 р. ізраїльський прем'єр-міністр М. Бегін заявив, що Саудівська Аравія

є найсерйознішим ворогом Ізраїлю. Він навіть погрожував можливістю упереджуючого удару по Саудівській Аравії до того, як Ізраїль почне військові дії проти будь-якої іншої арабської країни. Перестороги ізраїльського керівництва, очевидно, пояснювались передусім тим, що, спираючись на свої нафтодоларові багатства, Саудіти могли суттєво впливати на арабські країни, що знаходились у стані конфронтації з Ізраїлем.

Водночас Саудівська Аравія реально оцінила безперспективність військового протистояння з Ізраїлем і стала інтеграційним центром у такому важливому субрегіоні, яким є Перська затока. Інтеграція арабських країн була здійснена у 1981 р. в рамках новоствореної Ради співробітництва арабських держав Перської затоки (Саудівська Аравія, ОАЕ, Кувейт, Бахрейн, Катар, Оман).

7 серпня 1981 р. саудівське керівництво виступило з важливою ініціативою – проектом комплексного вирішення проблеми близькосхідного врегулювання, який отримав назву план Фагда, і який був запропонований від імені саудівського кронпринца. Це був перший в історії мирний план стосовно Ізраїлю, запропонований арабською державою. План передбачав: 1). вихід Ізраїлю з усіх арабських територій, окупованих в 1967 р., у тому числі арабської частини Єрусалиму; 2). ліквідацію всіх єврейських поселень, побудованих з 1967 р. на окупованих територіях; 3). гарантії свободи релігійних обрядів у Святих місцях; 4). визнання права палестинського народу на повернення на батьківщину та відшкодування збитків тим, хто не захоче повертатися; 5). передачу Західного берега річки Йордан і сектора Газа під опіку ООН на перехідний період, який би не перевищував декілька місяців; 6). створення Палестинської держави зі столицею у Східному Єрусалимі; 7). визнання права всіх держав регіону жити в мирі; 8). допомога ООН у здійсненні гарантій дотримання вказаних принципів.

До позитивних рис плану Фагда варто віднести те, що в ньому робився наголос на необхідності вирішення палестинської про-

блеми мирними засобами, тобто без ескалації збройних акцій проти Ізраїлю, причому згідно цього плану, лише Східний Єрусалим повинен стати столицею незалежної арабської Палестинської держави. Важливо і те, що в плані було висунуто вимогу про звільнення Ізраїлем не лише східної частини Єрусалиму, але і всіх територій, окупованих Ізраїлем у червні 1967 р. в ході Шестиденної війни; що в ньому фактично, в завуальованій формі, передбачалася можливість визнання арабськими державами Ізраїлю, якщо він звільнить окуповані арабські землі; що в ньому висувалася вимога ліквідації усіх єврейських поселень, створених Ізраїлем на окупованих арабських територіях. Позитивним моментом було і те, що план визнавав право людей, які сповідували юдаїзм, відзначати свої релігійні обряди на святій землі Єрусалиму. В той же час у плані Фагда були і негативні сторони. Передусім, ми відзначаємо відсутність будь-якої згадки про Організацію визволення Палестини і її права, а також відсутність постановки питання про механізм вирішення проблем врегулювання близькосхідного конфлікту. Ніде не було чітко сказано як про необхідність проведення мирної конференції, так і стосовно відмови від сепаратних угод між арабськими державами та Ізраїлем. Саме в цьому була компромісність плану: він враховував деякі вимоги радикалів і не вимагав від Єгипту відмови від Кемп-Девідських угод.[4]

Оскільки згаданий мирний процес почав знаходити все більше прихильників в арабському світі, конкурент Єгипту за вплив серед арабських країн – Саудівська Аравія – на загальноарабському саміті в марокканському місті Фес у 1981 р. запропонувала арабський мирний план, що забезпечував мирне існування для всіх країн регіону, але який не визнав Ізраїль.

Під час другої частини саміту, у вересні 1982 р., план саудівського кронпринца Фагда здобув загальноарабську підтримку [5]. Далі йшов тривалий процес повернення Єгипту в Лігу арабських держав, припинення війни у Лівані, завершення ірано-іракської війни.

У березні 2002 р. на черговому саміті Ліги арабських держав у Бейруті одноголосно було схвалено так званий Арабський план миру (Арабська мирна ініціатива). План запропонував тодішній принц-спадкоємець Саудівської Аравії Абдулла. Планом з арабського боку передбачалося фактичну відмову від резолюцій РБ ООН № 242 і № 338 та повернення до положень резолюцій Генасамблеї ООН № 181 і № 194.

Згідно з планом, передбачалося створення двох держав у Палестині і проголошення міста Східний Єрусалим столицею незалежної Палестинської держави. Ізраїльтяни повинні були вивести всі свої війська з усіх арабських територій, окупованих в ході Шестиденної війни у червні 1967 р., і дозволити створення арабської держави на окупованих землях на Західному березі р. Йордан, секторі Газа, а також створення столиці палестинських земель у Східному Єрусалимі. Натомість Ізраїль мав отримати документ про закінчення арабо-ізраїльського конфлікту і підписати арабо-ізраїльський мирний договір. Водночас Ізраїль встановлював нормальні відносини з усіма арабськими країнами в рамках всеохоплюючого миру на Близькому Сході [6, 7, 8]. Планом передбачалось досягнення миру для всіх держав регіону. Важливим було і те, що, згідно плану, Ізраїль отримував мир лише після створення палестинської держави.

У ситуації, що склалася на Близькому Сході, активізував свою анти-ізраїльську і анти-арабську політику Іран. Провідні династії монархічних країн Перської затоки у відповідь на агресивну політику Ірану почали шукати шляхи для налагодження контактів з ізраїльтянами. Так, на початку квітня 2018 р. саудівський кронпринц Мохаммед бін Салман в інтерв'ю Джеффри Голдбергу, відомому журналісту вашингтонського видання The Atlantic [10] заявив, що у керівництва його країни відсутні будь-які «релігійні заперечення» стосовно присутності Ізраїлю на політичній карті Близького Сходу, додавши, що «у нас є релігійні перестороги щодо священної мечеті Аль-Акса і прав палестинського наро-

ду». Також кронпринц додав: «У арабів і ізраїльтян повинні бути права на свою землю», «Ізраїль – значна територія, територія, що зростає... в умовах миру ми будемо мати немало спільних інтересів» [10].

У той же час саудівські громадські діячі розпочали спроби започаткувати контакти з ізраїльтянами. Зокрема, відома саудівська журналістка аль-Хахтані влітку 2016 р. надрукувала серію статей в ер-ріядському виданні «Аль-Джазіра» про можливість співіснування арабів з Ізраїлем. У 2016 р. Ізраїль відвідав колишній саудівський генерал Анвар Ешкі, директор Близькосхідного центру стратегічних та юридичних досліджень. У своєму звіті Ешкі також позитивно відгукнувся про свої контакти з ізраїльтянами.

У той же час, виступаючи у травні 2019 р. в м. Мекка на відкритті саміту Організації ісламського співробітництва, король Салман бін Абдель Азіз заявив: «Палестинська проблема буде знаходитися в центрі нашої уваги, доки палестинський народ не здобуде свої права, гарантовані міжнародною законністю і арабською мирною ініціативою.

Наприкінці січня 2020 р., коли адміністрація президента США Дональда Трампа запропонувала «угоду століття», король Салман заявив, що Саудівська Аравія стоїть на стороні миру, підтримуючи той його вибір, який відповідає загальним надіям і сподіванням.

Різниці промов саудівських керівників очевидні: кронпринц прагматичний, а король-батько – консервативний. Хоча різниця у риторичі очевидна, важливо, що саудівський істеблішмент загалом підтримує формулу «двох держав», в рамках якої Східний Єрусалим повинен стати столицею Палестинської держави. Висловлюючись про Ізраїль, саудівський кронпринц підтримує право Ізраїлю на існування. Тим самим спадкоємний принц висловлює настрої молодого покоління, яке є більш прагматичним і освіченим. Саме воно стало локомотивом подальшого зближення між країнами Затоки та Ізраїлем.

З іншого боку, світова спільнота підтримує ізраїльську владу в її прагненні виявити стриманість та уникати подальшої ескалації ситуації в період священних для мусульман свят. Представники ООН і ЄС підтримують необхідність проявляти стриманість у Святих місцях.

Водночас у зоні Перської затоки посилилось арабо-іранське протистояння. Агресивна політика Ірану призвела до зближення деяких арабських країн та Ізраїлю. Вже 13 серпня 2020 р. Об'єднані Арабські Емірати і Бахрейн нормалізували свої відносини з Ізраїлем і встановили з ним дипломатичні відносини (так звані Угоди Авраама) [11]. Зазначені угоди повинні стати взірцем для нормалізації відносин арабських держав з Ізраїлем і створення взаємоприйнятних умов для вирішення арабо-ізраїльського конфлікту. У цьому контексті 25 січня 2022 р. ОАЕ з офіційним візитом відвідав президент Ізраїлю.

Серед висновків проведеного дослідження можна сказати наступне:

У зазначеній ситуації арабські країни Перської затоки стали вивчати можливість нормалізації відносин з Ізраїлем і співробітництва з ним у галузі високих технологій, безпеки, енергетики. Першими на зближення пішли Об'єднані Арабські Емірати і Бахрейн. Як вже зазначалось, саме вони 13 серпня 2020 року проголосили визнання ОАЕ та Бахрейном Ізраїлю і встановлення зазначеними країнами дипломатичних відносин з Ізраїлем [12,13,14]. Документи про арабо-ізраїльське примирення отримали назву Угоди Авраама, які підтримали і США як продовження процесу примирення у Близькосхідному регіоні [11].

Значною мірою згаданий процес можна пояснити висновком, який зроблений арабами щодо Ірану. Ця країна вважається країнами РСАДПЗ більшою загрозою, ніж Ізраїль. І тому араби почали усвідомлювати необхідність отримати в Ізраїлі союзника на противагу Ірану. За зазначених умов арабо-ізраїльський конфлікт відійшов на другий план після арабо-іранського протистояння.

Варто додати, що зараз планується поїздка президента США Дж. Байдена до Близькосхідного регіону. Оскільки ізраїльський кнессет наразі розпущений, а нові вибори у кнессет призначено на 1 листопада, 30 червня 2022 р. прем'єр-міністром Ізраїля призначено Я. Лапіда [15].

13–14 липня 2022 р. президент США Дж. Байден відвідає Ізраїль, а 15–16 липня 2022 р. він прибуде до Саудівської Аравії, де у місті Джидда відбудеться зустріч президента США з керівниками 6 держав-членів РСАДПЗ, а також Єгипту, Іраку та Йорданії [16]. За даними ізраїльських та українських джерел, мова йтиме про збільшення видобутку нафти державами ОПЕК з 1 серпня 2022 р., щоб знизити ціну на згадане енерго-джерело, і таким чином вплинути на прибутки РФ від продажу нафти. Варто додати, що на зазначеній зустрічі також обговорюватимуться відносини з Ізраїлем, політика Ірану в регіоні, а також палестинське питання. Крім цього, планується перезавантаження стратегічних відносин США із Саудівською Аравією та ОАЕ.

Використані джерела і література

1. Perez M. Ariel Sharon: du sang, de la sueur et des armes / *Jeune Afrique*, №2767, 2014, Janvier 19–25, P.46–47.
2. Peres Sh. A strategy for peace in the Middle East / *Foreign Affairs*, 1980, Spring, V. 55, №4, P.892 – 900.
3. Shamir Y. Israel's role in a changing Middle East / *Foreign Affairs*, 1982, Spring, V. 60, №4, P. 788 – 801.
4. Laipson E. Europe's Role in the Middle East: enduring ties, emerging opportunities / *The Middle East Journal*, W., 1998, Winter, V. 44, № 1, P. 11–12.
5. План Фагда, Феський план / Вікіпедія.
6. Копин В.С. Палестинская проблема и палестинское движение сопротивления. М., АН СССР, Ин-т Африки, 1987, С. 19.
7. Палестинская проблема. Документы ООН. М., 1984, "Прогресс", 1986 (GA Res.181 (II), Nov.29, 1947, С. 5-25, GA Res. 194 (III), Dec. 11, 1948, С. 30 – 34.
8. Arab Peace Initiative / *The Guardian*, March, 28, 2002, URL <http://www.theguardian.com/world/2002/Mar/28/Israel7>
9. Косач Г.Г. Саудовская Аравия и Израиль: палестинский контекст / *Мировая экономика и международные отношения*, 2021, том 65, № 1, С. 61–69.

10. Jeffry Goldberg. Saudi Crown Prince: Iran's Supreme Leader Makes Hitler Look Good /URL <http://www.theatlantic.com/international/archive/2018/04/Mohammed-bin-salman-iran-israel/55703>
11. Abraham Accords Declaration / US Department of State /URL <http://www.state.gov/the-abraham-accords/>
12. Linda Gradstein /VOA. 34 years after first Palestinian intifada, peace with Israelis remains elusive, Dec.07, 2021. URL <http://voanews.com/al-thirty-four-years-after-first-palestinian-intifada-peace-with-israelis-remains-elusive-/6343819>.
13. Frantzman Seth. Inside Israel's "reverse periphery strategy - analysis" / The Jerusalem Post, Dec.7, 2021, <http://www.jpost.com/middle-east/inside-israel-reverse-periphery-strategy-analysis-68806>.
14. Ross Dennis. The Abraham Accords and the Changing Shape of the Middle East / The Washington Institute for Near East Policy, June 21, 2022. URL <http://washingtoninstitute.org/policy-analysis>.
15. Makovsky David, Ross Dennis. The Israeli Government Falls: New Elections for U.S. – Israel Relations / The Washington Institute for Near East Policy, June 23, 2022. URL <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/israeligovernment-falls-newelections-and-implication-us-israel-relations>, а також The Jerusalem Post, editorial. July 1, 2022. URL <http://www.jpost.com>.
16. Федянiн В. Наступний крок до iзоляцiї Москви: в очiкуваннi доктрини Байдена. Навiщо лiдер вiльного свiту збирається на Близький Схiд / Дзеркало тижня, червень 28, 2022. URL <http://www.zn.ua/ukr/international/nastupnij-krok-do-isoljatsiji-moskvi-v-ochikuvanni-doktrini-baidena-html>.

УДК 327(477+267.35)

Бобровицький А.В.

УКРАЇНА ТА КРАЇНИ РАДИ СПІВРОБІТНИЦТВА АРАБСЬКИХ ДЕРЖАВ ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ – МОЖЛИВОСТІ І ПЕРСПЕКТИВИ

***Анотація.** Рада співробітництва арабських держав Перської затоки є відносно новим інтеграційним утворенням з динамічним розвитком, що дає певні переваги у розвитку двосторонніх відносин між Україною та державами Перської затоки. Формування в регіоні митного союзу, спільного ринку а також, у перспективі,*

монетарного союзу відкриває нові можливості для країн регіону. Нормативно-правова база РСАДПЗ дозволяє спрощувати входу на ринки країн Ради та успішно конкурувати у таких напрямках як експорт сільськогосподарської продукції, формування системи економічних взаємовідносин у взаємному експорті критично важливих для обох сторін товарів та послуг, а також рішень щодо взаємного розвитку як країн Перської затоки, так і України.

Ключові слова: Рада співробітництва арабських держав Перської затоки, Верховна рада РСАДПЗ, Генеральний секретаріат, Комісія з питань вирішення суперечок, митний союз, спільний ринок.

Summary. The Gulf Cooperation Council is a new integration community with dynamic development and several advantages in developing bilateral relations between Ukraine and Gulf countries. Founding of regional Customs Union, the Common Market and, in the future, Monetary Union would open new possibilities for the development of countries in this region. GCC regulations give an opportunity to access the Gulf countries markets and compete successfully in such areas as export of agricultural products, to develop the system of mutual cooperation in critical export of goods and services in both directions and decisions for the mutual opportunities for countries of the Gulf and Ukraine.

Key words: The Gulf Cooperation Council (GCC), The Supreme Council of GCC, Secretariat General, The Commission on Settlement of Disputes, Customs Union, Common Market.

Постановка проблеми. В новітній світовій історії формування регіональних інтеграційних об'єднань пов'язане з регіональними і глобальними викликами та глобальною конкуренцією і безпекою країн, що формують такі об'єднання. Основними причинами утворення таких формувань є: сусідське положення країн

об'єднання, історична та/або релігійна близькість народів, що населяють ці країни, а також проблеми, вирішення яких можливе завдяки концентрації зусиль декількох країн. Цей підхід вважається горизонтальним, оскільки він формує географічно цілісний конгломерат країн для посилення зв'язків всередині утворення у порівнянні із зв'язками з іншими країнами та інтеграційними утвореннями. Розвиток вертикальних зв'язків передбачає 5 рівнів взаємодії країн від зони вільної торгівлі до політичного союзу, як сформульовано у Теорії економічної інтеграції Б. Балласи. Однак окрім поступального розвитку інтеграційних об'єднань існують періоди переходу інтеграційних процесів у дезінтеграційні. Таким чином, інтеграційні процеси є циклічними. Країни Перської затоки сформувались як державні утворення та почали грати свою роль як глобальне джерело енергетичної сировини у середині XX століття, ставши суб'єктом глобального економічного простору. Позитивні тенденції торговельно-економічного співробітництва України з країнами Перської затоки дають можливість розглядати таке співробітництво у якості одного з ключових напрямків зростання ролі України у світовому економічному просторі.

Аналіз останніх досліджень. Утворення інтеграційного об'єднання країн Перської затоки стало логічним продовженням формування системи колективної взаємодії в регіоні, про що свідчать дослідження багатьох наукових центрів та окремих дослідників. Особливе місце в таких дослідженнях займають аналітичні матеріали Світового банку, ОЕСР, лабораторій та установ стратегічних досліджень США, Європи та країн Азії. Це пов'язано із зростанням ролі регіону у світовому видобутку й торгівлі вуглеводнями та генеруванням, у зв'язку з цим, фінансових ресурсів, що активно використовуються як у США, так і в Європі, у якості інвестиційних ресурсів для забезпечення сталого розвитку регіонів та країн світу. Формування та етапи розвитку Ради *співробітництва* арабських держав Перської затоки, її особливості та внутрішні протиріччя є основою наукових праць Б. Маклаві

[1, с. 34]. Інші дослідники звертали увагу на двостороннє співробітництво між Україною та окремими країнами Перської затоки, особливості таких багатосторонніх та двосторонніх торговельно економічних відносин. Однак використання можливостей Ради *співробітництва* арабських держав Перської затоки та України у розвитку не лише двостороннього але й регіонального співробітництва мало висвітлено у наукових дослідженнях як вітчизняних так і зарубіжних дослідників.

Цілі статті. Дослідити аспекти взаємодії між Україною та Радою *співробітництва* арабських держав Перської затоки як одного з найбільш ємних та перспективних ринків для українського експорту та вагомому джерела прямих інвестицій у найбільш перспективні галузі української економіки, формування форпосту в дружньому до України регіоні, де формуються значні світові потоки енергетичних ресурсів та об'єми надлишкових капіталів, що не можуть бути освоєні у цьому регіоні. Автором будуть розглянуті можливості формування зовнішньоекономічної політики України для забезпечення власної енергетичної безпеки, а також забезпечення сталих ринків для розвитку галузевої спеціалізації економіки України, можливості основних тенденцій розвитку з формуванням виробництв із високим рівнем доданої вартості та забезпечення конкуренції на вказаних ринках шляхом застосування механізмів зовнішньої торгівлі товарами та послугами, а також моделювання експорту рішень (міжгалузевих та комплексних) для забезпечення в кінцевому випадку формування зони впливу та дружніх країн у межах регіону.

Основні положення. Історичний розвиток країн Перської затоки пов'язаний із відкриттям у 30-х роках XX століття перших нафтових родовищ на Аравійському півострові та перетворенням територій, що контролювались окремими племенами у повноцінні державні утворення. Систему державотворення, що базується з одного боку на родоплемінних традиціях, а з іншого боку на ісламі з використанням системи внутрішньої організації держави британського типу було запропоновано у 60-х – 70-х роках

XX століття представниками економічних шкіл США та Великої Британії. Окрім того, було винайдено найбільш гармонійну форму співробітництва держави та інвесторів, яка забезпечує поступальний розвиток як кожної з країн регіону, так і основних інвесторів у галузі видобування нафти, газу та інших корисних копалин. Основою розвитку цих галузей в країнах Перської затоки стало державно-приватне партнерство та концесії під контролем держави. Таким чином, у розвиток нафтовидобувної промисловості в країнах Перської затоки були інвестовані значні капітали та привнесені сучасні технології розвідки, видобування, логістики та переробки нафти і природного газу.

Протягом 30-х – 80-х років XX століття відбулись кардинальні зміни у становленні країн Перської затоки. Вони стали добре організованими теократичними монархіями зі значним глобальним впливом на становлення ринку вуглеводнів та формування світової енергетичної політики через клуб країн-експортерів нафти ОПЕК. У цьому регіоні після другої світової війни утворився новий економічний порядок, який сформувався внаслідок утворення декількох центрів впливу, що, у свою чергу, створило певні напруження між окремими країнами. Саме у цей час було прийнято рішення шістьма країнами Перської затоки щодо утворення Ради *співробітництва* арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ) 25 травня 1981 року. До цих країн належать Об'єднані Арабські Емірати, Бахрейн, Саудівська Аравія, Кувейт, Оман, Катар. Країни різні за площею, чисельністю населення, економічним потенціалом та релігійними течіями всередині Ісламу. На стадії формування та підготовки засновницьких документів велику роль відіграли Сполучені Штати Америки, які ставили за мету скорочення впливу Ірану на країни Перської затоки [3, с. 156].

Утворення РСАДПЗ покликане скоординувати політику країн у таких сферах: економічна інтеграція, спільне протистояння зовнішнім загрозам, вирішення економічних диспутів між країнами, спільна зовнішньоекономічна політика тощо.

Основними органами *РСАДПЗ* є: Верховна Рада; Рада міністрів країн Перської затоки; Генеральний Секретаріат; Комісія з питань вирішення спорів. Кожний із вказаних органів має відповідно затверджені правила та процедури, що чітко регламентують повноваження та функції кожного з них.

Верховна рада *РСАДПЗ* є найважливішим органом інтеграційного утворення, який представлений керівниками держав. Робота Верховної ради здійснюється шляхом проведення щорічних чергових засідань, а у разі потреби – позачергових. Кожна з країн на ротаційній основі головує в Раді *співробітництва* арабських держав Перської затоки в алфавітному порядку. Верховна рада є основним органом, який приймає законодавчі та регулятивні рішення для їх виконання іншими органами управління інтеграційного об'єднання. Верховна рада також приймає основні положення стосовно зовнішньої політики, розглядає та затверджує звіти інших органів *РСАДПЗ*. Кожна з країн у Верховній раді має один голос, незалежно від розміру та внеску до об'єднання.

Рада міністрів *РСАДПЗ* складається з Міністрів закордонних справ країн – членів Ради або відповідно призначених міністрів. Засідання Ради міністрів відбувається на регулярній основі. Зустрічі відбуваються кожні три місяці. У разі потреби такі зустрічі відбуваються за необхідності або запитом однієї з країн *РСАДПЗ*. Засідання Ради міністрів вважається легітимним у разі присутності представників 2/3 членів Ради. Відповідальність Ради міністрів більш конкретизована у порівнянні з Верховною радою *РСАДПЗ*. У відповідності до свого мандату Рада міністрів розглядає пропозиції, розробляє політику, замовляє дослідження та проекти, метою яких є розвиток співробітництва між країнами *РСАДПЗ*. Окрім того, Рада міністрів опікується питаннями вільного руху громадян країн – членів Ради, товарів та послуг в рамках інтеграційного об'єднання. Голосування у Раді міністрів в залежності від питань, що розглядаються, відбувається таким чином: принципові питання голосуються на основі консенсусу, процедурні питання голосуються простою більшістю.

Виконавчим органом *РСАДПЗ* є **Генеральний секретаріат**, який очолюється Генеральним секретарем, що повинен бути громадянином однієї з країн Ради та обирається на термін у три роки з можливістю обрання ще на один термін. До складу Генерального Секретаріату входить персонал, який складається з фахівців–економістів у питаннях торгівлі та фахівців–юристів, що спеціалізуються у галузі комерційного права. Основним завданням Генерального Секретаріату є виконання трьох головних функцій: проведення зустрічей представників країн – членів *РСАДПЗ* та підготовка документів для забезпечення відповідних процедур; замовлення досліджень щодо відповідних проблем та питань функціонування Ради; моніторинг виконання рішень резолюцій керівних органів *РСАДПЗ* окремими країнами– членами Ради. Секретаріат вирішує також питання, які стосуються інших аспектів діяльності *РСАДПЗ*, зокрема лібералізація торгівлі, використання валют, регіональне співробітництво.

Комісія з питань вирішення суперечок – один із найважливіших органів *РСАДПЗ*, оскільки на фоні інтеграції та виникнення суперечок вказаний орган допомагає у вирішенні спірних питань та налагодження взаємовигідного співробітництва й гармонізації правил і звичаїв в економічних відносинах між країнами цього об'єднання. Комісія складається з трьох осіб, які є громадянами країн – членів *РСАДПЗ*. Ці особи мають представляти уряди країн– членів Ради та їхні інтереси, а також керуватись Статутом та основними регулятивними актами, що приймаються Верховною радою *РСАДПЗ*. До юрисдикції Комісії також відносять повноваження перегляду та аналізу рішень, які приймаються Верховною радою та Радою міністрів *РСАДПЗ*.

Рада *співробітництва* арабських держав Перської затоки в рамках об'єднання пройшла перші стадії інтеграційного процесу від зони вільної торгівлі до митного союзу. Для цього знадобилось 20 років. У кінці 2002 року був утворений Митний союз, який було офіційно запроваджено в 2003 році. Головною перевагою митного союзу у порівнянні із зоною вільної торгівлі є гар-

монізація торгівельних відносин з іншими країнами, у тому числі гармонізація тарифної політики, яка дозволяє спростити рух товарів та послуг як всередині інтеграційного об'єднання, так і між державами – членами *РСАДПЗ* та іншими країнами.

Наступним етапом розвитку міждержавного співробітництва є утворення спільного ринку між країнами – членами Ради. Питання щодо формування **Спільного ринку** було розглянуто на засіданні Верховної ради *РСАДПЗ* 3 грудня 2007 року, що означало створення спільного ринку впродовж наступних шести місяців. Протягом цього часу було гармонізовано законодавство країн – членів Ради щодо вільного руху капіталів, робочої сили, товарів та послуг.

З 2011 року почались процеси щодо створення єдиного монетарного союзу в рамках *РСАДПЗ*. Однак цей процес не є швидким і потребує прийняття багатьох рішень, які наразі є не зовсім прийнятними для урядів окремих країн – членів Ради. Тому цей процес є тривалим, часто болісним, оскільки уряди країн – членів *РСАДПЗ* частково втрачають свої повноваження при формуванні фінансово-грошової політики.

Зважаючи на такі чинники як формування кліматично-нейтральної політики, диверсифікація джерел формування ВВП в країнах Перської затоки, залежність регіону від імпорту продовольства, демографічні процеси, пов'язані із швидким ростом чисельності населення, що у свою чергу впливає на зростання безробіття, особливо серед молоді, все це робить країни Перської затоки важливим регіоном із напруженими відносинами між окремими групами країн, що формують свої регіональні впливи. Таким чином, проблема забезпечення регіональної безпеки є одним з найважливіших питань для країн регіону.

Україна має величезні потенційні та реальні можливості набуття статусу пріоритетного торгівельного партнерства з країнами *РСАДПЗ*. Спроби країн Перської затоки забезпечити власну продовольчу безпеку шляхом освоєння пустель Аравійського півострова завершилися невдачею. Саме тому, Саудівська Аравія

та інші країни формують пул потенційних партнерів для забезпечення власної продовольчої безпеки, що позитивно впливає на формування структури українського експорту. Варто було б також застосовувати торгівельні підходи, такі як офсетна торгівля, що дозволило б забезпечити енергетичну безпеку України через стале постачання нафти та газу на умовах диверсифікації імпорту енергоносіїв до України.

Формування спільного ринку *РСАДПЗ* дає можливість Україні розширити спроможності для експорту українських товарів на ринки країн цього об'єднання, а також розвивати спільні виробництва у високотехнологічних галузях, таких як авіабудування, розвідка та видобуток корисних копалин на території країн регіону.

Висновки. Україна і *Рада співробітництва арабських держав Перської затоки* мають досить значні спільні інтереси, які можуть бути забезпечені важливими статтями експорту, що є критичним для життєздатності як країн – членів Ради, так і України. Тому при розвиткові відносин з країнами Перської затоки слід враховувати як двосторонні відносини, так і розвиток активного співробітництва з *РСАДПЗ*. Використання можливостей в рамках цього інтеграційного об'єднання дає спроможність підвищити рівень співпраці та конкретизувати важливі як для України, так і для країн Перської затоки напрямки співробітництва. Однією з вагомих переваг України є психологічний аспект рівноправності здійснення торговельно-економічних операцій та процес започаткування спільних проектів.

Використані джерела і література

1. Bashar H. Malkawi Legal Architecture and Design for Gulf Cooperation Council Economic Inegration // 1909.08798.pdf
2. Business Guides to the Arab Gulf Business Guides to the Arab Gulf GCC Market Overview // prepared by Bayliss Associates Pty Limited // GCC-market-overview.pdf
3. Gawdat Bahgat, American Policy in the Persian Gulf, 24 Flecher F. World Aff. 143, 153–155 (2000).
4. Julien Maire, Adnan Mazarei, and Edwin M. Truman – Uncertain Prospects for Sovereign Wealth Funds of Gulf Countries // pb21-4.pdf
5. Mudrievska I. Zovnishnyo-ekonomichni vidnosyny Ukrainy z Korolivstvom Saudivska Aravia – Naukovyi Zhurnal, №2, 2016, P. 90–95.
6. Oleksii Pavlenko. Ukraina ta Saudivska Araviia obhovoriat mozhlyvi napriamy investytsiinoho spivrobotnytstva v ahrosektori [Elektronnyi resurs] // Ministerstvo ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy. – Rezhym dostupu: <http://minagro.gov.ua/node/21059>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

Аулін Олександр Анатолійович, кандидат філософських наук, старший науковий співробітник відділу історії країн Азії та Африки ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Бобровицький Анатолій Всеволодович, кандидат географічних наук, головний консультант відділу нових викликів Центру зовнішньополітичних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень

Гуцало Сергій Євгенович, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу історії країн Азії та Африки ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Зелінський Андрій Леонідович, доктор історичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу історії країн Азії та Африки ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Мудрієвська Ірина Ігорівна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу теорії та методології всесвітньої історії ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Олійник Олег Миколайович, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу історії країн Азії та Африки ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Пророченко Наталія Олександрівна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри мов і цивілізацій Близького та Середнього Сходу Київського національного лінгвістичного університету

Прип'ік Євген Олександрович, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу історії країн Азії та Африки ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Швед В'ячеслав Олександрович, кандидат історичних наук, доцент, завідувач відділу історії країн Азії та Африки ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

INFORMATION ABOUT AUTHORS:

O.A. Aulin, Ph.D. (Philosophy), Senior Research Fellow of the State Institution “Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine”

A.V. Bobrovytskyi, Ph.D. (Geography), Chief Consultant of the New Challenges Department of the Center for Foreign Policy Studies of the National Institute for Strategic Studies

S.Y. Gutsalo, Ph.D. (World History), Senior Research Fellow, Leading Researcher of the State institution “Institute of World History of NAS of Ukraine”

I.I. Mudriyevska, Ph.D. (World History), Senior Research Fellow of the State Institution “Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine”

O.M. Oliynyk, Ph.D. (Economic Sciences), Senior Research Fellow of the State Institution “Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine”

N.O. Prorochenko, Ph.D. (World History), Associate Professor, Senior Research Fellow of the State Institution “Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine”

Y.O. Prypik, Ph.D. (Economic Sciences), Senior Research Fellow of the State Institution “Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine”

V.O. Shved, Ph.D. (World History), Associate Professor, Head of the Department of History of Countries of Asia and Africa of the State Institution “Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine”

A.L. Zelinskiy, Doctor of Science (World History), Senior Research Fellow, Leading Researcher of the State Institution “Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine”

ДЛЯ НОТАТОК

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ДОСВІД РАДИ СПІВРОБІТНИЦТВА
АРАБСЬКИХ ДЕРЖАВ ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ
У ПРОЦЕСАХ ІСТОРИЧНОГО ПОСТУПУ
БЛИЗЬКОСХІДНОГО РЕГІОНУ**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Відповідальний науковий редактор: Євген Прип'ік

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 9,3.
Наклад 50 прим. Зам. 22-027-4.

Видавець: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Виготовлювач ПП «Видавництво «Фенікс».
03067, м. Київ, вул. Шутова, 13Б.
www.fenixprint.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК за № 271 від 07.12.2000.

SCIENTIFIC PUBLICATION

THE EXPERIENCE OF THE COOPERATION COUNCIL
FOR THE ARAB STATES OF THE GULF
IN THE PROCESSES OF HISTORICAL PROGRESS
OF THE MIDDLE EAST REGION

COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS

Editor: Yevhen Prypik

Format 60x84/16. Un.con.print leaf 9,3.
Accoun.publ.leaf. Circul copies 50. Ord. № 22-027-4.

Publisher: State Institution "Institute of World History
of the National Academy of Sciences of Ukraine

Виготовлювач ПП «Видавництво «Фенікс».
03067, м. Київ, вул. Шутова, 13Б.
www.fenixprint.com.ua

Certificate subject of publishing
DK № 271 of 07.12.2000.